

**T. C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETLERİ
PROGRAMLARINDA
DIŞ POLİTİKA
(1920-1980)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Gökhan YILMAZ

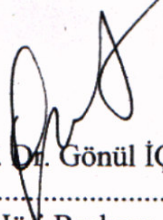
Danışman

Yard. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN

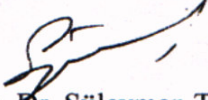
Denizli, 2006

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Gökhan YILMAZ tarafından Yard. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN yönetiminde hazırlanan "**Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programlarında Dış Politika (1920-1980)**" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 15 Mayıs 2006 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gönül İÇLİ

Jüri Başkanı

Yard. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN

Jüri-Danışman

Yard. Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Jüri

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..17.../05.../2006 tarih ve ..08.../02... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Cumhuriyetimiz bugüne kadar belli başlı dönemlerden geçmiştir. Atatürk döneminde dış politika öncelikleri Lozan Antlaşmasının genç Türk devletine sağladığı yeni uluslararası kimlik ve hakların uygulanarak pekişmesi, dış ilişkilerin geliştirilip çeşitlendirilmesi, uluslararası çok taraflı siyasi faaliyetlere katılım, iktisadi hayatımızın ve silahlı kuvvetlerimizin modernleştirilmesini hedefleyen çalışmalar şeklinde özetlenebilir.

Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, devleti otoriter ve duruma hakim bir şekilde yönetmiş, Akdeniz'de Mussolini tehlikesi karşısında ve çok yakınlaşmış olan II. Dünya Savaşı öncesi İngiltere ve Fransa'yla dayanışmaya doğru bir dış politika çizgisine yönelmiştir. İnönü'nün dikkatli ve ihtiyatlı tutumu Türkiye'yi savaşın dışında tutmuş ve altı yıla yakın süren ve özellikle Avrupa ve Asya için felaketli bu dönemde Türkiye, hem batılı müttefiklerin kendisini savaşa sürükleme taleplerini savuşturmuş, Almanya ile çatışma durumuna girmemiş ve SSCB ile ilişkilerde zorluklar yaşanmasına mahal vermemiştir.

1950 Mayıs'ındaki seçimlerde yirmi yedi yıldır süren tek parti iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti'nin on yıl sürecek iktidarı başlamıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Hükümetleri'nin dış politikası batı dünyası ile ilişkilerin sıkılaştırılması, güvenliğimiz için NATO'ya girmek, dış yardımlardan azami istifade ile yetersiz ve köhneleşmiş altyapıyı güçlendirecek yatırımları ve iktisadi kalkınmayı sağlamak şeklinde özetlenebilir.

27 Mayıs 1960 Askeri darbesi ile Demokrat Parti iktidardan uzaklaştırılmış ve bir süre askeri bir yönetim iktidarda kalmıştır. Bu dönemde Türkiye uluslararası taahhütlerini sürdürmeye devam etmiştir. 1961'de yeniden çok partili siyasi hayata geçilmiştir. Kıbrıs sorunu artık Türkiye'nin dış politikasında devamlı baş köşeye oturmuş ve dış ilişkilerini hayli etkilemeye başlamıştır.

Özetle; Türkiyemiz jeostratejik konumu, jeopolitik önemi ve milli hedefleri ile çevresindeki kritik olaylara büyük bir duyarlılık içinde, problemlerle dolu dış ilişkilerinde büyük gayretler ve gelişmelerle Atatürk'ün yolunda azimle devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politika, Hükümet Programları, TBMM

ABSTRACT

Türkiye has been passed through many important eras. In Atatürk's era, political priorities are strengthen the national identity and rights, which were taken in Loussane Treaty, improving international relatioans,take part in multinational activities, improving financial status and strengthen the army .

After Atatürk's death, İnönü became president. He ruled the state very strictly and tough. With the threat of Mussolini and inevitable II. World War he built close relations with England and France. With İnönü's cautious international relations Türkiye avoided the II. World War, avoided the attempts to drag Türkiye to War by Allies, avoided the conflict with Germany and SSCB for six disastrous years for all Asia and Europe.

In 1950's elections 27-year-single-ruling party era ended and began the 10 year era of Democrat Party. President Celal Bayar and Vice President Adnan Menderes built close relations with western powers, took part in NATO, took international helps to modernize the country, modernized the old infrastructure and developed economy of the country.

After military coup in 1960 military power, Democrat Party was abstained from ruling the country so the military power ruled the country for a while. In this period Türkiye announced that he will stick to international promises though. 1961 the country transform to multi-party democratic elections again. Cyprus became a main issue of our international relations from now on and effected our international relations severely.

Türkiye with its geopolitik and geostrategic position, will keep its promises heading to Atatürk's path beware of critical issues, full of problems in international relations and events around him.

Key Words: Foreign Policy, Government's Programmes, Turkish Great National Assembly

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA (1920 -1923)

1.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri.....	4
1.1.1. Dönemin genel özellikleri.....	4
1.1.2. Dönemin hükümetleri.....	8
1.2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika	9
1.2.1. I. İcra Vekilleri Heyeti'nin (03 Mayıs 1923 - 23 Ocak 1921) programında dış politika.....	9
1.2.2. II. (24 Ocak 1921 - 18 Mayıs 1921), III. (19 Mayıs 1921 - 09 Temmuz 1922), IV. (12 Temmuz 1922 - 04 Ağustos 1923) İcra Vekilleri Heyeti'nin programında dış politika.....	9
1.2.3. V. İcra Vekilleri Heyeti'nin (14 Ağustos 1923 - 29 Ekim 1923) programında dış politika.....	9
1.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansıması	10
1.3.1. I. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında dış politikanın uygulama alanına yansıması.....	11
1.3.2. II., III., IV. İcra Vekilleri Heyetleri'nin programlarında dış politikanın uygulama alanına yansıması.....	14

1.3.3. V. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında dış politikanın uygulama alanına yansımaları.....	19

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN
PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA
(1923 - 1950)

2.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri.....	22
2.1.1. Dönemin genel özellikleri.....	22
2.1.2. Dönemin hükümetleri.....	25
2.2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika	29
2.2.1. I. ve II. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri (30 Ekim 1923 -06 Mart 1924 / 06 Mart 1924 - 22 Kasım 1924) programlarında dış politika.....	29
2.2.2. Fethi Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924 - 03 Mart 1925) programında dış politika.....	30
2.2.3. III. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (03 Mart 1925 -01 Kasım 1927) programında dış politika	32
2.2.4. IV. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (01 Kasım 1927 - 27 Eylül 1930) programında dış politika	32
2.2.5. V. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (27 Eylül 1930 - 04 Mayıs 1931) programında dış politika.....	33
2.2.6. VI. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (04 Mayıs 1931- 01 Mart 1935) programında dış politika.....	33
2.2.7. VII. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (01 Mart 1935 -01 Kasım 1937) programında dış politika.....	34
2.2.8. I. Celal Bayar Hükümeti (01 Kasım 1937 - 11 Kasım 1938) programında dış politika	35
2.2.9. II Celal Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938 - 25 Ocak 1939) programında dış politika.....	35

2.2.10. I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri (25 Ocak 1939- 03 Nisan 1939 / 03 Nisan 1939 - 09 Temmuz 1942) programlarında dış politika.....	36
2.2.11. I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943) programında dış politika	36
2.2.12. II.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09 Mart 1943- 07 Ağustos 1946) programında dış politika.....	36
2.2.13. Recep Peker Hükümeti (07 Ağustos 1946 - 10 Eylül 1947) programında dış politika.....	37
2.2.14. I. Hasan Saka Hükümeti (10 Eylül 1947 -10 Haziran 1948) programında dış politika	38
2.2.15. II. Hasan Saka Hükümeti (10 Haziran 1948 - 16 Ocak 1949) programında dış politika.....	38
2.2.16. Şemsettin Günaltay Hükümeti (16 Ocak 1949 - 22 Mayıs 1950) programında dış politika	38
2.3. Hükümet Programlarının Dış politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansımaları	40
2.3.1. I. ve II. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	40
2.3.2. Fethi Okyar Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	41
2.3.3. III., IV., V., VI., VII. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	41
2.3.4. I., II. Celal Bayar Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	43
2.3.5. I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	43
2.3.6. I. ve II. Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	44
2.3.7. Recep Peker Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	45
2.3.8. I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	46

2.3.9. Şemsettin Günaltay Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİNİN
PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA
(1950-1960)

3.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri.....	48
3.1.1. Dönemin genel özellikleri.....	48
3.1.2. Dönemin hükümetleri.....	49
3.2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika.....	49
3.2.1. I. Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 - 09 Mart 1951) programında dış politika.....	49
3.2.2. II. Adnan Menderes Hükümeti (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954) programında dış politika.....	51
3.2.3. III. Adnan Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 - 09 Aralık 1955) programında dış politika.....	51
3.2.4. IV. Adnan Menderes Hükümeti (09 Aralık 1955 - 25 Kasım 1957) programında dış politika.....	53
3.2.5. V. Adnan Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960) programında dış politika.....	54
3.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansımaları.....	56
3.3.1. I., II., III., IV. ve V. Adnan Menderes Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
27 MAYIS ASKERİ DARBESİNDEN 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİNE
KADAR HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA
(1960-1980)

4.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri.....	66
4.1.1. Dönemin genel özellikleri.....	66
4.1.2. Dönemin hükümetleri.....	68
4.2. Dönemin Hükümet Programlarında Dış Politika.....	70
4.2.1. I. ve II. Cemal Gürsel Hükümetleri (30 Mayıs 1960 - 05 Ocak 1961 / 05 Ocak 1961- 20 Kasım 1961) programlarında dış politika.....	70
4.2.2. VIII. İsmet İnönü Hükümeti (20 Kasım 1961 - 25 Haziran 1962) programında dış politika.....	71
4.2.3. IX. İsmet İnönü Hükümeti (25 Haziran 1962 - 25 Aralık 1963) programında dış politika.....	72
4.2.4. X. İsmet İnönü Hükümeti (25 Aralık 1963 - 20 Şubat 1965) programında dış politika.....	73
4.2.5. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (20 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965) programında dış politika.....	74
4.2.6. I. Süleyman Demirel Hükümeti (27 Ekim 1965 - 03 Kasım 1970) programında dış politika.....	75
4.2.7. II. Süleyman Demirel Hükümeti (03 Kasım 1970 - 06 Mart 1970) programında dış politika.....	76
4.2.8. III. Süleyman Demirel Hükümeti (06 Mart 1970 - 26 Mart 1971) programında dış politika.....	77
4.2.9. I. Nihat Erim Hükümeti (26 Mart 1971 - 11 Aralık 1971) programında dış politika.....	78
4.2.10. II. Nihat Erim Hükümeti (11 Aralık 1971 - 22 Mayıs 1972) programında dış politika.....	79
4.2.11. Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972 - 15 Nisan 1973) programında dış politika.....	80

4.2.12. Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973 - 26 Ocak 1974)	
programında dış politika.....	81
4.2.13. I. Bülent Ecevit Hükümeti (26 Ocak 1974 - 17 Kasım 1974)	
programında dış politika.....	82
4.2.14. Sadi Irmak Hükümeti (17 Kasım 1974 - 31 Mart 1975)	
programında dış politika.....	82
4.2.15. IV. Süleyman Demirel Hükümeti (31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977)	
programında dış politika.....	85
4.2.16. II. Bülent Ecevit Hükümeti (21 Haziran 1977 - 21 Temmuz 1977)	
programında dış politika	86
4.2.17. V. Süleyman Demirel Hükümeti (21 Temmuz 1977 - 05 Ocak 1978)	
programında dış politika.....	87
4.2.18. III. Bülent Ecevit Hükümeti (05 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979)	
programında dış politika.....	88
4.2.19. VI. Süleyman Demirel Hükümeti (12 Kasım 1979 - 12 Eylül 1980)	
programında dış politika	89
4.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansıması.....	91
4.3.1. I. ve II. Cemal Gürsel Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	91
4.3.2. VIII.,IX., ve X. İsmet İnönü Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	91
4.3.3. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	92
4.3.4. I., II., III., IV.,V. ve VI. S. Demirel Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	93
4.3.5. I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	94
4.3.6. Ferit Melen Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	95
4.3.7. Naim Talu Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması.....	94

4.3.8. I., II. ve III. Bülent Ecevit Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	94
4.3.9. Sadi Irmak Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları.....	95
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	101

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1	: 1920-1923 yılları arasındaki hükümetlerin listesi.....	8
Tablo 2	: 1923-1950 yılları arasındaki hükümetlerin listesi.....	25
Tablo 3	: 1950-1960 yılları arasındaki hükümetlerin listesi.....	49
Tablo 4	: 1960-1980 yılları arasındaki hükümetlerin listesi.....	68

KISALTMALAR

AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a. g. e.	: Adı geçen eser
AP	: Adalet Partisi
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization
CGP	: Cumhuriyet Güven Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
MGP	: Milli Güven Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty Organization)
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Genç Türkiye'nin kuruluşundan bu yana emeklemesi, yürümesi ve karakterinin oluşmasını sağlayan bu dönemin kısmen incelenmesi ve hataların ortaya konması ile gelecekte bu yaşananların tekrarlanmaması için önemli bir adım olacağı inancıyla bu tez ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yeni Türk Devletinin kurulmasından başlayarak (1920) Kurtuluş savaşı dönemi, ekonomide liberalizm siyasetini benimseyen çok partili dönemin ardından askeri darbenin yaşandığı 1980'li yıllara kadar hükümetlerin dış politika yaklaşımları ve bu doğrultuda hangi uygulamalara yer verdikleri tezimin asıl konusunu oluşturmaktadır. Hükümetlerin dış politika yaklaşımları ile uygulamada hangi problem üzerinde etkili oldukları, uygulamaların söylenilenlerle aynı doğrultuda gelişip gelişmediği ortaya konulmak istenmiştir. İlk bölüm olan Milli Mücadele Dönemi'nin bir bütün halinde incelenmesi gerektiğini düşündüğüm için programların uygulama alanına yansımaları kesin hatlar ile ayırmanın doğru olmayacağı kanaatiyle bir bütün olarak değerlendirdim. İkinci bölümde ise hükümetler çok çeşitlilik göstermediğinden dış politikaların uygulama alanına yansımaları kesin hatlarıyla ayırmadım. Üçüncü bölümde ise; iktidar tamamen DP hükümetleri arasında el değiştirdiği için dış politikanın uygulama alanına yansımalarının bölümlere ayrılması oldukça zordu. Son bölümde ise önceki bölümlerden farklı olarak aynı hükümetler farklı zamanlarda iktidar oldukları için yine bunları kendi bütünlükleri içinde incelemeyi uygun gördüm. Şu ana kadar yaşadığım en büyük zorluk bu hükümetlerin dış politikalarının uygulama alanına yansımalarının bölümlere ayrılması oldu. Takdir edilir ki konunun bir hayli karmaşık olması ve mümkün olduğunca nesnel verilerden yararlanmak, tarihi olayları anlatırken yanlış anlaşılmalara meydan vermemek, öznel yorumlar yaparken de nesnel dayanaklar göstermenin zorluğu beni konunun ağırlığı altında ezdi. Fakat bir yandan da dış politikamız konusunda derinlemesine bilgi ve birikim kazanmama yol açması tesellim oldu.

Tezimde mümkün olduğunca açık ve anlaşılır bir şekilde olayları sentezlemeye çalıştım. Elbette dış politika uzmanı olamamanın etkisiyle eksikliklerimin olduğunu doğal olarak kabul ediyorum. Bu çalışmalarım esnasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Songül'e ve tezimin ortaya

ıkmasında bilgi ve birikimi, ayrıca tavsiyeleri ile yardımcı olan Sayın hocam Yard. Doç. Dr. Süleyman TZN'e çabalarından dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gökhan YILMAZ

GİRİŞ

Bir milletin devamlılığı yine o milletin yaşadıklarını unutmaması, geçmişinden ibret alması ve temel dinamiklerini oluştururken bunlardan hareket etmesine bağlıdır. Geçmişin tecrübelerinden ders alarak geleceği planlayan diplomasi, temsilcisi olduğu devleti hem uluslararası platformda geri planda bırakmayacak hem de devletin uzun süre var olmasına katkıda bulunacaktır.

Türk milleti, istiklal mücadelesinden alınacak akı ile çıkmış ve işgalcileri topraklarından çıkarmakta başarılı olmuştur. Bu dönemde (1920-1938) Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve kurduğu tek parti CHP milletin ve devletin kaderine tam olarak hükmetmiş, dış politika da Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesi doğrultusunda yürütülmüştür. Bağımsızlık mücadelesi batılı devletlere karşı verilmiş olmasına rağmen bundan sonra da batıya arkasını dönmeyen bir dış politika yürütülmüştür. Misak-ı Milli ilkeleri dış politikanın ruhunu ve temelini oluşturmuştur.

Bu dönemin ardından gelen İsmet İnönü Türkiye'sini kritik ve çalkantılı olaylar beklemektedir. 1938'de Atatürk'ün vefatının ardından cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü II. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine yaşanan sıkıntıları otoriter ve duruma hakim bir şekilde atlatmıştır. İnönü, Akdeniz'de Mussolini tehlikesi ve çok yaklaşmış olan II. Dünya Savaşı öncesi İngiltere ve Fransa ile dayanışmaya doğru bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Bu arada II. Dünya Savaşı öncesi Atatürk'ün gerçekleşmesini çok istediği Hatay'ın vatan toprağına katılması başarısını da elde etmiştir.

Yirmi yedi yıl süren CHP'nin tek parti dönemi, disiplinli bir demokrasi anlayışı ile geçirildikten sonra yerini, DP'ye bırakmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes hükümetlerinin dış politikalarında öncelik verdikleri konuları özetlemek gerekirse: Batı dünyası ve özellikle Amerika ile ilişkileri arttırmak, güvenliğimiz için NATO'ya girmek, ekonomik kalkınmayı arttırmak için dış yardımlardan mümkün mertebede istifade etmek ve yetersiz, eskimiş alt yapıyı yenileyecek yatırımlarda bulunmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye; SSCB tehdidine karşı müttefik aramaya başlamıştır. Bunun için 20 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşına en aktif bir

şekilde cevap veren birkaç devletten biri olmuştur. Bu hareket Türkiye'nin NATO ya alınmasında etkili olmuş, 1953'te Türkiye, Yunanistan , Yugoslavya arasında Balkan Paktı imzalanmış, 1955'te Türkiye, İran, Irak, Pakistan arasında Bağdat Paktı kurulmuştur.* Bu yıllarda ayrıca Amerika ile askeri işbirliği geliştirilerek karşılıklı taahhütlerde bulunulmuştur. 1957'de Roma Antlaşmasının imzalanmasıyla oluşturulan Ortak Pazar (bugünkü Avrupa Birliğinin ilk şekli) ile NATO'ya üyeliği hedefleyen girişimlerimiz de gündeme gelmiştir. Uzun yıllar dış ilişkilerimizi etkileyen Kıbrıs sorunu 1955'ten itibaren giderek önem kazanmıştır. On yıllık DP yönetiminin son veremediği kaos en sonunda askeri darbelere ve koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri darbesi ile DP iktidardan uzaklaştırılmış ve bir süre askeri bir yönetim iktidar olmuştur. Bu dönemde Türkiye uluslar arası taahhütlerini sürdürmeye devam etmiştir. 1961'de yeniden çok partili siyasi hayata geçilerek, yeni seçimler yapılmıştır. Seçimler sonrası İsmet İnönü başbakanlığa getirilerek ilk koalisyon hükümetleri devri açılmış ve İnönü tarafından üç kere koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde AET ile müzakereler yoğunlaştırılarak 1963 Eylül'ünde Türkiye'ye "ortak üye" statüsü veren Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre bazı hazırlık ve işbirliği aşamalarından sonra 1995 yılından itibaren "tam üyeliğe" yönelik son aşamaya girileceği öngörülmüştür. 1960'ta Türk- Rum siyasi ortaklığı temeli üzerine kurulmuş Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti iki yıl kadar devam etmiş, sonra gittikçe artan dengesizlik ve çekişmelere saplanarak silahlı çatışmalara girecek kadar sosyal ve siyasal denge bozulmuştur. 1963-1964 olayları Yunanistan ile krizlere yol açmıştır. Kıbrıs sorunu artık Türkiye'nin dış politikasında devamlı baş köşeye oturmuş ve dış ilişkilerini bir hayli etkilemeye başlamıştır. Amerika ile "Johnson Mektubu" gerilimi yaşanmıştır. 1967'de Kıbrıs'ta artan Yunan askeri varlığı ve faaliyetleri Türkiye'yi askeri müdahale ve hatta bir Türk-Yunan savaşı eşiğine getirmiş ise de çeşitli arabuluculuk faaliyetlerinden sonra bitmeyen müzakereler devri açılmıştır.¹

---

* Bağdat Paktı daha sonra 1958'de Irak'ın ayrılması ile CENTO ismini almıştır.

¹ Ayrıca bkz. Melek Fırat, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara, 1997, s. 50-51.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin komşu SSCB ile ilişkileri yeni bir politik sürece girmiş üst düzey karşılıklı ziyaretler ile Türkiye'ye krediler ve bazı sanayi tesisleri kurulması aşamasına geçilmiştir.

1974'de Yunanistan'ın desteğiyle Kıbrıs'ta bir hükümet darbesi yapılması üzerine Türkiye o sıradaki Bülent Ecevit hükümetinin kararıyla antlaşmalarda kendisine tanınmış garantörlük hakkını kullanarak adaya asker çıkarmıştır. Türkiye Barış Harekatını yürüterek Kıbrıs'ın bir kısmında askeri kontrol kurup, iki toplumun kanlı çatışmalarına son vermiştir. Bu durum Yunanistan'da rejim krizine yol açmış, iktidardaki askeri cunta devrilmiş ve sivil yönetim kurulmuştur.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin dış ilişkilerinde yeni etkiler göstermiştir. Özellikle de Türk-Yunan ilişkilerinde hem Kıbrıs hem de Ege ve Batı Trakya konularında halen de sürmekte olan güçlükler ve gerginlikleri arttırmıştır. 1975 Şubatında Türk kesimi Kıbrıs'ta bir Federe Devlet kurduğunu ilan etmiştir.

Bu yıllarda Avrupa'da bloklar arası bir yumuşamaya yönelik muhtelif Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çalışmaları da sonuçlanmış ve ortaya çıkan temel doküman olan "Helsinki Son Senedi" Finlandiya'da Temmuz 1975 zirve toplantısına katılan dünya liderleriyle Başbakan Süleyman Demirel tarafından Türkiye adına imzalanmıştır.²

---

² William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset, İstanbul*, 1996, s. 72-73. ; Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, Ankara, 1994, s. 117 ; Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, İstanbul, 1996, s. 81-82.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN

PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA

(1920-1923)

1.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri

1.1.1. Dönemin genel özellikleri

Osmanlı Devleti'ne Sevr Antlaşmasını kabul ettiren müttefikler her ne kadar güçlü gibi görünse de, Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Anadolu'yu daha fazla sıkıştırarak durumları kalmamıştı. İngiltere; Hindistan, Mısır ve İrlanda'daki bağımsızlık hareketleri ve Orta Doğu'da Araplara verdiği bağımsızlık sözleri sebebiyle zorlanırken, aynı zamanda da kendi ülkesindeki işçi hareketleriyle uğraşıyordu. Fransa gerek Katolik gerekse komünist yanlısı sendikaların eylemleri ve grevlerle uğraşıyordu. İtalya ise yönetime el koyacak olan faşistlerle mücadele ediyordu.

Müttefikler kendi içlerinde bazı sorunlarla uğraşırken aynı zamanda aralarında da çeşitli anlaşmazlıklar yaşıyorlardı. İtalya, Adriyatik'te ve Antalya'da İngiltere'ye danışmadan hareket ediyor, İngiltere İtalya'ya söz verilen İzmir'e Yunanistan'ı çıkarıyordu. Fransa bir taraftan Almanya konusunda kendisini frenleyen İngiltere'den rahatsız oluyor, bir yandan da kendisine söz verilen Musul'dan sonra Antep'in İngilizlerce işgal edilmesine tepki gösteriyordu. Sonunda İtalya ve Fransa, İngiltere'yi Ankara karşısında yalnız bıraktı. Aynı zamanda Yunanistan da yalnız kalmış oldu.

Sevr Antlaşması'nda hiç hesaba katılmayan SSCB, Bolşevik İhtilali'nden sonra tanınma gayretleri içerisinde Ankara'yla yakınlaşıyordu.

Orta Doğu petroleri üzerindeki emelleri uğruna Fransa'yı bile küstüren İngiltere, bu konuda Türkleri bir hayli uğraştıracaktır: "*İngiltere'nin Irak Kralı*

Faysal I ile imzaladığı manda anlaşmasının (10 Ekim 1922) Mudanya bırakılmasıyla (11 Ekim 1922) çakışmasını rastlantı saymak güçtür.³"

Bu dönem, Türk milletinin istiklal mücadelesini verdiği hem askeri hem de siyasi anlamda sancılı bir dönemdir. Bir yandan işgalci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi verilirken öte yandan da kendi içinde İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele karşıtlarına karşı mücadele ediyordu. Yeni Türk devletinin temelleri bu mücadeleler sonucunda kazanılan başarıların üzerine kuruldu. Birinci Dünya Savaşının bitmesinin hemen ardından Mondros Mütarekesi ve ardından Sevr Antlaşmasının hükümlerini İstanbul Hükümetine kabul ettiren müttefikler daha önce kendi aralarında yaptıkları paylaşım planları doğrultusunda Osmanlı topraklarını çoktan işgallere başlamışlardı. Buna karşı Misak-ı Milli ile her şeyden önce milli ve bölünmez bir Türk vatanının sınırları çizilmiş, Milli Mücadelenin ruhu oluşturulmuş, Türk dış politikasının hedefleri belirlenmiştir. Devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve devamlı bir barış sağlanması için yapılabilecek en son fedakarlıklar tespit edilmiştir. Denilebilir ki:

"Misak-ı Milli Mondros Mütarekesi ve sonrasında gelişen olaylara tepki olarak doğmuştur.⁴" Misak-ı Milli'nin esasları Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongre kararları ve bütün gelişmeler içinde, milli hareket içinde yapılmış bütün tartışmaların bir sonucudur.

Misak-ı Milli, Türk milletinin temsilcilerinin kabul ettiği bir karardır. Meclisin kararı olduğundan, aynı zamanda Türk milletinin de kararı olduğu anlamına gelmekteydi. Bu açıdan Misak-ı Milli'nin kabulü ile Milli Mücadele Osmanlı Meclisi Meb'usan'ı tarafından resmen kabul edilmiş ve milletimize mal edilmiştir. Dolayısıyla Misak-i Milli'nin kabulü ile daha sonraki yıllarda, İngiltere, Fransa ve diğer devletlerle olan münasebetlerde Misak-ı Milli'den temel ilke olarak istifade edilmiştir. Misak-i Milli gerek Milli Mücadele yıllarında, gerekse sonradan, Türk devletinin iç ve dış siyasetinde rehber olmuştur. Özellikle Atatürk döneminde Türk dış politikasının ruhu ve ana hedefi olarak uygulanmaya çalışılmıştır.

Türk milletinin, gelecekte barış ve huzur içinde hayatını sürdürebilmek için taleplerin Misak-ı Milli adı altında tespit ettiğine, bütün milletin bu amacın etrafında

³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, C.I, İstanbul, 2001, s. 101

⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 1984, s. 55

birleştğini söyleyebiliriz. Ayrıca Misak-ı Milli'nin kapsadığı bütün Türk topraklarını, Türkiye dahiline almayan bir anlaşmayı kimsenin, hatta milli meclisin imzalamaya yetkili olmadığı görüşüne de yer verilmiştir.⁵ Misak-ı Milli ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Türk milletinin takip edeceği milli siyasetin esaslarını ise şu şekilde açıklamıştır:

"Osmanlı Devleti'nin izlediği siyaset milli olmadığı gibi aynı zamanda belirsiz ve istikrarsız bir siyasetti. Çeşitli milletleri ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik ulustan eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasal görüştür. Ama aldatmacadır. Dahası hiç bir sınır tanımayarak dünyadaki bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir" diyen Mustafa Kemal Paşa, Panislamizm ve Panturanizm politikalarının dünyada başarıya ulaşamadığını vurgulamıştır. Sözlerine daha sonra şöyle devam etmiştir *"Bizim açıklık ve uygulanabilirlik gördüğümüz siyasal yöntem ulusal siyasadır.*

Ulusumuzun güçlü mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için devletin bütünüyle ulusal bir siyasa gütmesi ve bu siyasanın, iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğimiz şudur; Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak gelişigüzel ulaşılmayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir. Ulus ve devlet olarak yaşanan acı gerçeklerin bir analizi olan bu konuşma yeni Türkiye Devletinin izleyeceği ulusal barışçıl ve gerçekçi bir politikanın da temelini oluşturmuştur.⁶"

Uğranılan yıkılma tehlikesi karşısında devlet ve millet görevlerinin uzun süre "mercisiz" kalmasının yaratacağı tehlikelere dikkati çeken Mustafa Kemal Paşa, vatani parçalanmaktan kurtarmak için alınacak önlemlerin artık meclise ait olduğunu bildirmiş ve vakit geçirilmeden sorumluluğu takdir ve tespit edilecek bir hükümetin kurulmasını meclise önermiştir. Bu öneride özetle şöyle deniliyordu:

⁵ Kültür Bakanlığı , *Atatürk Dış Politikası*, Ankara, 1992 s.130

⁶ Nimet Arslan (Der.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, Ankara, 1961, s. 438.

- Hükümet kurmak zorunludur.
- Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.
- Meclis'te yoğunlaşan ulusal iradenin yurdun alın yazısına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. Millet Meclisi'nin üstünde bir güç yoktur.
- TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.
- Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve Halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman Meclis'in düzenleyeceği yasal ilkeler içinde durumunu alır. Böylece kuvvetler birliğine dayanan bir hükümet önerilmekteydi.⁷

Mustafa Kemal Paşanın yeni bir hükümetin kurulması için bir öneride bulunduğu zaman ülkenin gerçek bir hükümete ihtiyacı vardı. Zira İstanbul'un işgalinden sonra ülke topraklarının büyük bir bölümü denetimsiz bir duruma girmişti. Yer yer karışıklıklar, isyanlar çıkarılmaktaydı. Öyle ki Anadolu başsız bir vücut şekline dönüşmüştü. Herkes kendini mutlak yetki sahibi olarak görüyordu. Nihayet 25 Nisan 1920'de TBMM'de sekiz kişiden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur.

TBMM'nin özgür oylarıyla seçilen yeni Türkiye'nin bu ilk hükümeti izleyeceği politikayı belirlemek üzere bir hükümet programı hazırlamış 3 Mayıs 1920'de TBMM'nin onayına sunmuştur.

---

⁷ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II , Ankara, 2000, s.438

1.1.2. Dönemin hükümetleri

1920-1923 yılları arasında kurulan hükümetler aşağıda sunulmuştur.

Tablo:1 1920-1923 yılları arasındaki hükümetlerin listesi

Devlet Başkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları
TBMM Reisi Mustafa Kemal (24 Nisan 1920-29 Ekim 1923)	Muvakkat İcra Encümeni Reisi: M. Kemal Paşa (25 Nisan 1920-02 Mayıs 1920)	Bekir Sami Bey (25 Nisan 1920-12 Mayıs 1921)
	I. İcra Vekilleri Heyeti Başvekil: Mustafa Fevzi Paşa (03 Mayıs 1920-23 Ocak 1921)	
	II. İcra Vekilleri Heyeti Başvekil: M. Fevzi Paşa (24 Ocak 1921-18 Mayıs 1921)	
	III. İcra Vekilleri Heyeti Başvekil: M. Fevzi Paşa (19 Mayıs 1921-09 Temmuz 1922)	Yusuf Kemal Bey (16 Mayıs 1921-25 Ekim 1922)
	IV. İcra Vekilleri Heyeti Başvekil: Hüseyin Rauf Bey (12 Temmuz 1922-04 Ağustos 1923)	
	V. İcra Vekilleri Heyeti Başvekil: Ali Fethi Bey (14 Ağustos 1923-29 Ekim 1923)	Mustafa İsmet Paşa (26 Ekim 1922-22 Kasım 1924)

1.2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika

1.2.1. I. İcra Vekilleri Heyeti'nin (03 Mayıs 1923 - 23 Ocak 1921) programında dış politika

Kurulan ilk hükümetin amacı öncelikle yabancı devletlere karşı istiklal ve hürriyetimizi kanıtlamaya çalışmak olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak maarif vekili Dr. Rıza Nur icra vekilleri görüşmelerinde şunları söylemiştir.

"Siyaseti hariciyemizde istihdaf ettiğimiz maksat, bugün payitahtımızı esaret ve tahakküm altında bulunduran devletleri evvelce İstanbul'da in'ikad etmiş olan son Meclisi Meb'usanın müttefikan tanzim ve tesbit ettiği Ahd ve Misak-ı Milli dairesinde istiklalimize hürmetkar kılmaktır. ⁸"

1.2.2. II. (24 Ocak 1921 - 18 Mayıs 1921) , III. (19 Mayıs 1921 - 09 Temmuz 1922) , IV. (12 Temmuz 1922 - 04 Ağustos 1923) İcra Vekilleri Heyetleri'nin programlarında dış politika

Bu dönem heyetleri bir program getirmemekle beraber kendilerinden önceki İcra Vekilleri'nin programından sapmamışlardır. Bilindiği gibi bu dönem hükümetleri olağanüstü bir zamanda iş başına gelmiştir. İşgaller karşısında istiklal mücadelesi veren bir milletin icra vekilliğini üstlenen bu heyetler kendi dönemlerinde Misak'ı Milli kararlarını yerine getirmeye çalışmışlardır.

1.2.3. V. İcra Vekilleri Heyeti'nin (14 Ağustos 1923 - 29 Ekim 1923) programında dış politika

Hükümet ülkenin refah ve bekasını sağlamak amacıyla öncelikle dışarıya borçlarımızı ödemek ve ardından ülke içi üretimi ve ticareti sağlamak yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak V. icra vekilleri heyeti reisi Ali Fethi Bey şunları söylemiştir:

"Bundan sonra her nevi şirketlerin teşekkülüne sühulet gösterilecek ve tüccarlarımızın doğrudan doğruya Avrupa ile temas yolları aranacaktır.

Memleketin emniyet ve müdafaası, ordunun muhtaç olduğu malzemei harbiye ve mühimmatın memleket dahilinde imalini müstelzimidir.

⁸ Nuran Dağlı-Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları 1920-1960* , C.I, Ankara, 1988, s. 3.

Münasebat-ı hariciyemiz SSCB ile Moskova'da ve Düvel-i Müttefika ile Lozan'da akdelediğimiz muahedat ile tanzim edilmiştir. SSCB ile konsolosluk ve bahusus Ticaret Mukavelesi akdini münasebat-ı tarafeyni bütün teferruatına kadar hali intizamda bulunduracak tedabirden addediyoruz.⁹

1.3. Hükümet Programlarında Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansıması

Ankara'da kurulan TBMM bir yandan müttefiklere karşı askeri alanda milli bağımsızlık mücadelesi verirken diğer yandan da içte gerek İstanbul hükümetinin desteklediği gerekse işgal kuvvetlerinin desteklediği Milli Mücadele karşıtı ayaklanmalarla uğraşıyordu. TBMM hükümeti yürüttüğü dış politikada Misak-ı Milli'yi temel alıyor ve bundan ödün vermemeye çalışıyordu.

Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'nin tavrı "Komünizme hayır, SSCB'ye evet" biçiminde özetlenebilirdi. Bu tavır sayesinde ki Batı hem rahatlatıldı, hem de dengelendi. Londra Konferansı 21 Şubat 1921'de başladığında, TBMM heyeti Moskova'ya 17 Şubat'ta varmıştı. 16 Mart'ta SSCB ile anlaşma imzalandı, 14 Nisan'da İngiltere Yunanistan'a tarafsızlığını bildirdi ve arkasından da bu ülkeye silah satışını yasakladı. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa batıya karşı istiklal mücadelesini verirken bir yandan da eldeki imkanları akıllıca kullanmayı iyi biliyordu.

Bizzat Mustafa Kemal Paşa Ankara'da Ekim 1921'de Franklin-Bouillon ile yaptığı görüşmelerde Fransa'ya ek mektupla doksan dokuz yıllığına krom, demir, gümüş imtiyazı önerdi.¹⁰

Bütün bu yapılanların pek çok amacı olmakla birlikte temelde hem bu batı ittifakını çeşitli sebeplerle birbirinden ayırmak hem de bazı yönlerden kendimize çekmek olduğu görülüyor. Milli Mücadele'yi kolaylaştırmak için Fransızları, Amerika'yı yanımıza çekerken İngiltere'yi Anadolu'da yalnız bırakmak hedefleniyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın politikasının batı karşıtı

⁹ Dağlı - Aktürk, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰ Oran, *a. g. e.*, s.109.

bir politika olduğunu söylemek çok zor. Kurtuluş Savaşı'nda batıya karşı verilirken bir yandan da batıcılık reddedilmiyor, bilakis inkılaplarda batı örnek alınmıyordu.¹¹

1.3.1. I. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında dış politikanın uygulama alanına yansımaları

Türkiye bağımsızlığını kazanmak ve sürdürmek için elinden geleni yapıyordu. Bu maksatla düşman devletlerine kendi iradesini göstermek zorundaydı.

Türkiye ile İngiltere ilişkilerinde İslam ögesi büyük önem taşıyordu. Çünkü Hindistan, Musul, Mısır vs. Ortadoğu ülkeleri de Müslüman idi ve Halife Sultan ünvanı Osmanlılara aitti. Anadolu hareketi de Halife-Sultanı ve İslam'ı korumak amacıyla çeşitli fetvalar yayınlamıştı. Bu durum İngilizleri elbette rahatsız ediyordu. *“Anadolu hareketinin dinsel bir görünüm almasının Hindistan’da yaratacağı etkilerden çekinen İngiltere, halifeliğin Türklerin elinden alınmasını istiyordu. Hint Müslümanları, Anadolu’daki mücadelenin İslam adına yapıldığını düşünüyorlardı ve bu amaçla bir de “Hindistan Hilafet Komitesi ” kurmuşlardı. Bu komite bir yandan Anadolu’daki harekete para yardımında bulunurken, bir yandan da M. Kemal’e destek veriyorlardı.¹²”* Fakat daha sonra Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması ile bu iki ülke arasındaki İslami etken ortadan kalkacaktı.

Bu arada TBMM hükümeti Sevr Antlaşmasını reddedecek ve düşman devletlere meydan okuyacaktı.

Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 17 Ağustos 1920'de TBMM başkanlığına bir telgraf göndererek Sevr Antlaşması'nın onaylanmasına saltanat sırasında karar verdiğini bildiriyor ve şöyle diyordu: *"Vatansız, vicdansız üç serserinin, yine kendileri gibi millet ve vatanla alakası olmayan bir kaç kişi namına sulh muahedesini imza ettiklerini ajansta gördük. Mücadele-i Milliyemizde daha büyük bir azim ve imanla devamı tekiden ahdedtiğimizi arz eylerim, İstanbul'da teşekkülünü evvelce duyduğumuz Şurayı Saltanatta Türkiye'nin hayatı mevcudiyetini söndüren bu zalim muahedenin imza edilmesine karar ve rey veren esamileri (isimleri) malum eşhasın (şahısların) ve muahede nameyi imza edenlerin ihaneti*

¹¹ Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Ankara, 1999, s. 37. ; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1992, s. 86.

¹² Oran, *a. g. e.*, s. 141.

vataniye ile itham olunmasını ve haklarında hükmü gıyabi verilmesin 'bu vatansızların isimlerinin her yerde lanetle yad edilmesinin ilan ve tamim olunmasını' arz ve teklif eylerim."

17 Ağustos 1336 (1920)

Şark Cephesi Kumandanı

Kazım Karabekir

Meclis Başkanı, milletvekillerinden Kazım Paşa'nın bu teklifini onaylayıp onaylamadıklarını sormuştur. Onaylayanların ellerini kaldırmaları istenmiş ve bu teklif milletvekillerince onaylanmıştır. TBMM Sevr Antlaşması'na ve onu tanıyanlara gösterdiği tepkiyi böylece açıkça ortaya koymuştur.¹³

TBMM iradesini Ermenilere de gösterecektir.

TBMM ordularının Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, bir yandan Ermenilerin barış isteklerini Ankara'ya iletmiş öbür yandan da hangi koşullarda barışın yapılabileceğini bildiren bir belgeyi Ermenistan Hükümeti'ne sunmuştur. Karabekir'in isteklerini kabul eden Ermeniler, Gümrü'yü boşaltarak doğuya çekilmişlerdir. TBMM hükümeti 8 Kasım 1920'de Ermeni Hükümeti'ne verdiği bir notada siyasi ve askeri isteklerini bildirmiş. Ancak, Ermeniler bu istekleri kabul etmeyince yeniden çatışma çıkmıştır. TBMM ordularının karşısında direnemeyen Ermeniler yeniden barış istemişler ve taraflar arasında 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanarak iki devlet arasındaki savaşa son verilmiştir.¹⁴

Hükümetin Gürcüler ile temel sorunları ise SSCB'den kaynaklanıyordu.

1917'de SSCB'de başlayan Bolşevik Devriminden sonra Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan adı altında üç yeni devlet kuruldu. SSCB 1878 yılında ve Birinci Dünya Savaşı boyunca işgal ettiği Osmanlı topraklarını Brest Litovsk antlaşmasıyla geri verdi. Dolayısıyla Kars, Ardahan, Batum Osmanlılara geçti. Fakat İngilizler, Batum'u işgal ettiler. Daha sonra da Gürcüler Batum'a girdi. TBMM

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.III, 3.Bölüm .Ankara 1981, s. 333.

¹⁴ Ayrıca bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, İstanbul, s. 65. ; Genelkurmay Başkanlığı, *TSK Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923)*, C. IV, Ankara, s. 40-45.

hükümeti bunun iki ülke arasında yapılmış olan antlaşmalara aykırı olduğunu bildirdi ve Gürcülerin Batum'a girişini protesto etti. (16 Temmuz 1920).

Anadolu'da 1919 yılında başlayan milli hareketi , İtilaf Devletleri durdurmak için Osmanlı yönetimi ile işbirliği yapmayı tercih etmişlerse de, İtilaf devletlerinin bu tavır ve davranışları Rus Bolşevikleriyle Anadolu'daki mücadeleleri birbirine yaklaştırmıştır. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra SSCB'deki gelişmeleri yakından izlemiş, yeni düzen hakkında sağlam bilgiler edinebilmek için SSCB'ye adamlarını göndermiştir. TBMM açıldıktan sonra Türkiye - SSCB ilişkilerine daha da önem verilmiştir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 26 Nisan 1920'de Rus Devlet Başkanı'na bir mektup yazmıştır. 11 Mayıs 1920'de Bekir Sami Bey Başkanlığında bir heyet SSCB'ye gönderilmiştir. Fakat SSCB'ye giden ilk heyet pek de ilgiyle karşılanmamıştır. 3 Haziran 1920'de Rus Dışişleri halk Komiseri Çiçerin, Türk Hükümeti'nin dış politikadaki temel ilkelerini memnunlukla karşıladıklarını, Ankara Hükümeti ile SSCB arasında diplomatik ilişkilerin kurularak diplomatik temsilcilerin gönderilmesini, Türkiye ile Ermenistan ve İran arasında çizilecek sınırın self determinasyon ilkesine göre saptanmasını istediğini bildirmiştir. SSCB ile Türk -Rus heyetleri arasındaki görüşmeler başlangıçta oldukça iyi gitmiş hatta 24 Ağustos 1920'de antlaşmanın şekli belirlenmiştir.¹⁵

TBMM hükümetinin SSCB ile iyi ilişki kurmasına engellemek ve Sevr Barış Antlaşmasını TBMM'ye kabul ettirmek için İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans toplamaya karar vermişlerdir. Konferansa İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti, Yunanistan ve TBMM hükümetinin de katılması öngörülüyordu. İtilaf Devletleri'nin bu kararı 26 Ocak'ta Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşaya iletildi. Tevfik Paşa da İtilaf Devletleri'nin isteklerini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Ancak Mustafa Kemal Paşa doğrudan bir çağrı olmaz ise konferansa katılmayacaklarını belirtti. Konu TBMM'de de görüşüldü.

İtilaf devletlerinin Türkler arasında ikilik çıkarmak amacıyla İstanbul Hükümetini ve Ankara Hükümetini ayrı ayrı çağırmasına karşın İstanbul hükümeti temsilcisi Sadrazam Tevfik Paşa konuşma sırası kendisine geldiğinde sözü Ankara temsilcisi Bekir Sami Bey'e bıraktı. Bu gelişme Anadolu hareketi açısından önemli

---

¹⁵ Oran, *a. g. e.* , s. 170.

bir gelişmeydi fakat bu davranışla İstanbul Hükümetinin de inisiyatifi üzerlerine almadıklarını gösteriyordu. “İstanbul hükümetinin bu hareketinin altında, görüşmeler sonuçsuz kalırsa ya da Ankara temsilcileri ödün verirse bütün sorumluluğun Ankara hükümetine yıkılması gibi bir plan da yatmaktaydı ¹⁶ ”

Londra Konferansı inkılap tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu konferans ile İtilaf Devletleri TBMM Hükümeti'ni resmen tanımışlardır. Resmi olarak Misak -ı Milli kararları İtilaf Devletlerine açıklanmıştır. TBMM'nin hangi koşullarda barışın yapabileceği belirtilmiştir. Batılı devletlerin Sevr Antlaşması'ndan taviz verebilecekleri ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki Osmanlı yönetimi de TBMM Hükümeti'nin gücünü anlamıştır.

Londra Konferansında anlaşmaya varılmasa da Ankara Hükümetinin yani Milli Mücadelenin sesi duyurulmuş oldu. Ankara Hükümetinin siyasal başarısı sayılan bu görüşmelerde İtilaf devletlerinin arasındaki görüş ayrılıkları da su yüzüne çıkmıştı. Aslında batılı devletler uzlaşmaya varmaktan ziyade İnönü muharebesinde darbe alan Yunan kuvvetlerine zaman kazandırmayı düşünmüşlerdir.

1.3.2. II., III., IV. İcra Vekilleri Heyetleri'nin programlarında dış politikanın uygulama alanına yansımaları

Bu dönem İcra Vekilleri Heyetleri, önceki İcra Vekilleri heyetinden farklı olmayarak TBMM iradesini düşman devletlerine göstermeye ve daha önce alınan Misak'ı Milli kararları doğrultusunda çalışmaya devam etmiştir.

II. İcra Vekilleri Heyet'i döneminde TBMM ile SSCB yaklaşması İngiltere ile ilişkileri de etkiliyordu. Ne zaman SSCB ile Ankara Hükümeti arasında bir yakınlaşma yaşansa İngiltere de hemen bu olayın yanı başında bulunuyordu. Fakat İngiltere'ye yaklaşıldığında Ruslarla ilişkiler bozuluyordu. “...*Bolşevik yönetimi Türkiye'yi Batı'ya karşı bir tampon olarak görürken ve bu yüzden desteklerken aynı gerekçeyi Ankara'daki hareket Batı'yla ilişkileri geliştirmek için kullanmaktaydı.*

“*Londra hükümeti 16 Mart 1921'de Türk-Sovyet antlaşmasının imzalandığı gün SSCB ile bir ticaret anlaşması imzalamıştı... Yine aynı gün, Bekir Sami Bey ile*

---

¹⁶ Oran, a. g. e. , s.144.

*İngiliz yetkililer arasında bir de Malta'daki Türk tutsakların geri verilmesi anlaşması yapılmıştı.*¹⁷

TBMM Hükümeti'nin de Ermeni sorunuyla uğraşması Gürcülerle ilişkilerin sertleşmesini engelledi. Gürcülerin de İtilaf Devletlerinden beklediği yardımı alamaması, buna karşılık SSCB'nin Gürcistan'ı Sovyetleştirici bir politika izlemesi Gürcüleri TBMM Hükümetine yaklaştırdı. Rusların Gürcistan'ı Sovyetleştirmek üzere 1921 yılı Şubat'ında bir hareket başlatmaları üzerine TBMM Hükümeti de 22 Şubat 1921'de Gürcülere bir nota vererek Ardahan'ın Türkiye'ye verilmesini istedi. Fakat Gürcüler bu notayı reddettiler. Onun üzerine askeri hareket başladı ve Ardahan TBMM Hükümeti denetimi altına alındı. Türk ordusu Batum'a da girdi ve 17 Mart 1921 'de orada Türk idaresi kuruldu. Ancak bu kentte SSCB'nin de gözü vardı. 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Anlaşması'yla Batum Ruslara verildiği için TBMM idaresi burada çok kısa sürdü.¹⁸

TBMM heyeti 19 Şubat 1921 de Moskova'ya gitti ve ilkinin aksine büyük bir ilgiyle karşılandı. Türk heyeti bu arada Moskova'da SSCB ile antlaşma yapmak amacıyla orada bulunan Afgan temsilcisi Mehmet Velihan ile de 1 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması yapmıştır.¹⁹

Moskova'da bulunan TBMM Hükümeti temsilcileri bir yandan SSCB temsilcileri ile görüşürken diğer yandan da Afganistan temsilcileriyle görüşerek bir anlaşma zemini aramışlardır. Nitekim 1 Mart 1921'de bir "Ahitname" imzalamışlardır. Buna göre; TBMM ile Afganistan'ın kardeş olduğu, aralarındaki manevi birliği politik alanda da sürdürmek istedikleri, her iki devletin de birbirlerinin bağımsızlığına saygı gösterecekleri, Doğu uluslarının yönetim biçimlerini belirlemede özgür oldukları, emperyalist güçlerin Doğu uluslarından biri üzerine yapacakları saldırıya kendi ülkelerine yapılmış sayıp bu saldırıyı gidermek için çalışacakları belirtilmiştir. Türkiye, Afganistan'a kültürel bakımdan yardım etmeyi subay ve öğretmen göndermeyi taahhüt etmiştir. Afganistan Hükümeti, Ankara'ya elçi göndererek TBMM Hükümeti'nin yanında yer aldığını göstermiştir. Onun bu

¹⁷ Oran, *a. g. e.*, s.142.

¹⁸ Ayrıca bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1989, s. 48-61.

¹⁹ Oran, *a. g. e.*, s. 173.

hareketi kuşkusuz İslam dünyasında TBMM Hükümeti lehine önemli bir etki doğurmuştur.²⁰

*"Ankara Hükümetinin hem Afganistan hem de Hint Müslümanlarıyla kurduğu İngiltere'yi rahatsız edici ilişkiler, bu dönemde Türk dış politikasının önemli başarısıdır."*²¹

II. İcra Vekilleri Heyeti döneminde Ankara hükümeti ile İran arasındaki ilişkiler oldukça mesafeliydi. Ankara, İran ile ilişkilerin daha iyi olması için somut adımlar atmaya çalışıyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal 21 Haziran 1921'de Mecliste yaptığı konuşmada *"İran'la ilişkilerde somut bir adım atmak üzere olduklarını"* söyledi. İran 1922'de Ankara hükümetini tanıdığını açıkladı.²²

Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nın kazanılması, SSCB ile Moskova Antlaşması'nın yapılması, Türklerin Anadolu'nun güney bölgelerinde Fransa'ya karşı verdikleri güçlü mücadele Fransa'yı Türkiye'ye yaklaştırdı. Londra Konferansı arasında Bekir Semi Bey'in Fransız temsilcileri ile yaptığı ikili antlaşma TBMM'nce onaylanmamış olmasına rağmen Fransa'nın TBMM Hükümeti ile anlaşmak istediği görülmüştür. Fransız Hükümeti Franklin Bouillion'u Ankara'ya göndermiş ise de Eskişehir - Kütahya savaşları ile beklemeye geçmiştir. Sakarya Savaşı öncesinde (9 Haziran 1921) Ankara'ya gelen Bouillion ile görüşmeleri Mustafa Kemal Paşa yaptı. Zaman zaman Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da görüşmelere katıldı. Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli çerçevesi dışında bir antlaşma yapamayacağını belirtirken, Bouillion Sevr Antlaşması ya da Bekir Sami Bey'in imzaladığı ikili antlaşma çerçevesinde bir antlaşma yapmayı istedi. Ancak Mustafa Kemal Paşa kesin tavrını ortaya koyarak, Osmanlı Devleti'nin yerine yeni bir devletin kurulduğunu bu devletin temel politikasının siyasal, ekonomik, mali, yargısal, askeri ve kültürel alanda tam bağımsız olmayı hedef aldığını, bunlardan herhangi birini yaralayan bir barış antlaşmasını kabul etmeyeceğini belirtti²³.

²⁰ Ayrıca bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara, 1973, s. 78-95.

²¹ Oran, *a. g. e.*, s. 209.

²² Oran, *a. g. e.*, s. 205.

²³ Bayur, *a. g. e.*, s. 105-120.

IV. İcra Vekilleri Heyeti döneminde Mondros Mütarekesi'nin daha mürekkebi kurumadan İtilaf Devletleri'nin başlattıkları yurt topraklarını işgal eylemi oldukça kanlı yeni bir savaş ortamının doğmasına sebep oldu. Kurtuluş Savaşı Türk ulusunun bir yandan bu işgalci güçlere, öbür yandan onlarla işbirliği içinde bulunan azınlık unsurlarına ve İstanbul Hükümeti yanlılarına karşı verdiği mücadelelerle noktalanıyordu. Ermenilerle yapılan mücadeleler sonucunda başarıya ulaşılmış ve Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Yunanlılarla yapılan Birinci ve İkinci İnönü, Sakarya Savaşları galibiyetle sonuçlandırılarak, yurt toprakları Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

Bu askeri başarıların ardından siyasi anlamda mücadeleye devam edilerek Misak-ı Milli ilkeleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ankara İtilafnamesi'yle Fransızlarla savaş sona erdirilmiş, fakat kesin bir dostluk kurulamamıştı. İtalyan hükümeti ve kamuoyu ise, Türk ulusuna karşı düşmanca davranmıyordu. İngiliz ulusu savaşa karşı olmasına rağmen, yönetim savaş yanlısı gözükiyordu. Türk ulusunun gerçek temsilcisi olan TBMM Hükümeti Misak-ı Milli ile sınırları saptanan yurt topraklarından düşman güçlerini temizlemek için hem askeri hem de diplomatik ilişkileri aralıksız olarak sürdürüyor ve Misak-ı Milliye tanıyacak her devletle dost olabileceğini açıklıyordu. Hatta bu amaçla Sakarya Savaşı'ndan sonra bile Avrupa'ya gözlemci göndererek, bu barışçı tavrını sergiliyordu. 1922 baharında İtilaf Devletleri ile TBMM Hükümeti arasında çeşitli notalaşmalar olmuştur. İtilaf Devletleri bu notalarda TBMM ordularını uyuşukluğa düşürmeyi, ulus ve hükümete ümit vererek onu bilinmeyen bekleyiş içine itip, hükümeti ve orduyu gevşetmeyi amaçlamıştır. Durumun oldukça ciddi olduğunu gören TBMM Hükümeti, büyük bir mücadeleye hazırlanmak ihtiyacını duymuştur. Avrupa'da bulunan TBMM Hükümeti temsilcilerinin ulusal amaçların ancak silahlı bir savaştan sonra kazanılabileceğini belirten raporlar vermesinden sonra, askeri eylem hazırlıkları hızlandırılmış ve 26 Ağustos 1922'de her safhasıyla düşünülmüş, hazırlanmış, idare edilmiş Büyük Taarruz başlatılmış ve 9 Eylül 1922'de Yunan askerlerinin İzmir'de denize dökülmesiyle İstiklal Mücadelesi başarıyla noktalanmıştır.

İtilaf Devletlerini temsil eden askeri temsilciler 2 Ekim 1922 günü akşamı savaş gemileriyle Mudanya'ya geldiler. Toplantı eski bir konsolosluk binasında 3 Ekim 1922 günü saat 15.00'te başladı, 11 Ekim 1922'de anlaşmayla sonuçlandı.

Görüşmelerin ana noktasını Doğu Trakya'nın boşaltılması oluşturuyordu. İlke olarak bu toprakların TBMM Hükümetine verilmesi konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Ancak yöntem tartışmalara neden olmuş ve İsmet Paşa (İnönü) işgalci güçlerin vakit geçirilmeden topraklarımızı boşaltmasını, Meriç nehrinin doğusunda bulunan tüm yabancı askerlerin batı kıyısına çekilmesini, Trakya'nın boşaltılması işlemine hemen başlatılmasını istemiştir. Mudanya'ya gelmiş olan Yunan temsilcisi Mazarakis ise Meriç nehrinin batısına çekilmenin askeri değil, siyasi bir konu olduğunu belirterek, askeri temsilcilerin bu konuyu görüşemeyeceklerini bildirdi. İngiliz temsilcisi Harington da Trakya'nın hemen boşaltılmasını kabul etmedi. Üstelik boğazlardaki tarafsız bölge olarak nitelendirdikleri yerlerdeki Türk kuvvetlerinin çekilmesini istedi. Londra'da bulunan Venizelos da Trakya hemen boşaltırsa, Rumların katledileceği gibi görüşler ortaya atmaya başladı. Bu propaganda İngiliz basınından destek görmedi. Görüşmeler tarafların beklentilerine cevap vermediği için kesildi. Görüşmeleri adım adım izleyen Mustafa Kemal Paşa, Trakya'nın Türkiye'ye verilmesinin kabul edilmemesi neticesinde Türk ordusunun 6 Ekim 1922'de İstanbul'a yürümesi emrini verdi. Türklerle İngilizler bir kez daha yüz yüze geldiler. Fakat İngilizler, Çanakkale'yi savunabilecek güçte değillerdi. Fransa'nın girişimiyle İtilaf Devletleri temsilcileri İstanbul'da kendi aralarında yaptıkları özel görüşmelerden sonra 9 Ekim'de görüşmeler yeniden başladı ve 11 Ekim sabah saat 06.00'da ateşkes antlaşması imzalandı. Böylece sonucu belli olmayacak bir savaş da önlenmiş oldu. Bu antlaşmaya göre:

1. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Türk-Yunan silahlı kuvvetleri arasındaki çarpışmalar durdurulacaktır.
2. Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra Yunan kuvvetleri Adalar Denizi (Ege) ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek Meriç'in sol kıyısı gerisine çekilecekti.
3. Barış yapılıncaya değin her türlü karışıklığın önlenmesi için Karaağaç da dahil olmak üzere Meriç'in sağ kıyısında İtilaf Devletlerince saptanacak yerlere İtilaf devletleri asker yerleştirebilecektir.
4. Doğu Trakya'nın Yunan askerleri tarafından boşaltılmasına bu mütarekenin yürürlüğe girişinden itibaren başlanacaktır. Boşaltma yaklaşık on beş gün içinde yapılacaktır.

5. Jandarma da dahil olmak üzere Yunan mülki memurları ivedi bir biçimde çekilecek ve çekildikleri yerleri İtilaf Devletlerinin temsilcilerine; onlar da vakit geçirmeden TBMM Hükümeti memurlarına terk edecektir. Bu işlem otuz gün içinde tamamlanacaktır.

6. TBMM Hükümeti'ne devredilen yerlerin güvenliğini sağlamak için ulusal jandarma güçleri gönderilecektir. Subaylar dahil jandarma gücü sekiz bin kişi olacaktır. Barış antlaşması yapıncaya değin TBMM Hükümeti doğu Trakya'ya Asker geçirmeyecektir. Barış konferansına kadar hatta konferans süresince Çanakkale ve Kocaeli bölgesinde belirlenen bir çizgide durulacaktır.

7. İtilaf Devletleri askerleri buldukları yerlerde barış yapıncaya kadar kalacaklardır.

8. Ateşkes antlaşması 14-15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir.

Mudanya Ateşkes antlaşması 15 Ekim'de yürürlüğe kondu. Doğu Trakya'nın teslim alınması görevi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından Refet Paşa'ya verildi ve Refet Paşa Doğu Trakya Valiliğine atandı. 19 Ekim'de İstanbul'da göreve başlayan Refet Paşa, barış sağlanıncaya kadar TBMM Hükümetinin bir temsilcisi olarak bu kentte görevini sürdürdü.²⁴

1.3.3. V. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında dış politikanın uygulama alanına yansması

Hükümet artık iradesini düşman devletlerine kabul ettirmiş ve bunu bir antlaşmayla resmileştirme aşamasına gelmiştir. Bu antlaşma Lozan Barış Antlaşması olarak tarihe geçmiştir.

Lozan Üniversitesi'nde büyük bir törenle imzalanan Lozan Antlaşması yalnızca yakın doğudaki sıcak savaşı bitirmekle kalmamış, yeni Türkiye Devleti ile Batılı devletler arasındaki tüm ilişkileri yeni baştan düzenlemiştir.

Lozan Barış Antlaşmasını şöyle özetleyebiliriz:

²⁴ *Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973, s. 86-107.

1. Sınır sorunu.

- a. Güney Sınırı: 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesiyle saptanmıştı.
- b. Irak sınırı İngiltere'nin mandası altında bulunan Irak'la olan sınır sorunu Lozan'da çözülememiştir. Buradaki anlaşmazlık konusu Musul'du. İngiltere Musul'u bırakmak istemiyordu. Bu nedenle Irak sınırı sorunu İngiltere ile Türkiye arasında dokuz aylık bir süre içinde çözümlenmek üzere ertelenmiştir.
- c Batı Sınırı: Batı sınırının Misak-ı Milli'ye göre çizildi. Kurtuluş Savaşı öncesinde kaybedilen topraklar tüm çabalara karşın alınamadı. Mudanya Mütarekesi ile saptanan Meriç Nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edildi. Karaağaç, savaş tazminatı olarak Yunanistan'dan alındı. İmroz, Bozcaada ve Tavşan adası bizde kalırken Balkan Savaşları sırasında bizden alınan Ege Adaları Yunanistan ile İtalya'nın egemenliğine bırakıldı. Ancak, Yunanistan'ın egemenliği altına giren Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya adalarının askerden arındırılması ve buralarda herhangi bir askeri tesis kurulmaması kayıt altına alındı.

2. Kapitülasyonlar: Osmanlı Devleti'nin kimi batılı devletlere ekonomik nedenlerden dolayı verdiği kapitülasyonlar daha sonra yargısal ve yönetsel alanlara da yayılmış ve yüzlerce yıl Osmanlı Devleti'nin gelişmesine, güçlenmesine engel olmuştu. Lozan Antlaşması'yla kapitülasyonlar tümüyle kaldırılmıştır. Bu haklardan yararlanılarak ülkemizde kurulan yabancı ticaret kuruluşlarının da Türk yasalarına uyması zorunluluğu getirilmiştir.

3. Azınlıklar: Yeni Türkiye Devleti'nin sınırları içinde yaşayan tüm azınlıkların Türk yurttaşı olduğu benimsenmiştir. Doğu Trakya'da Türklerle Anadolu'daki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi, İstanbul'daki Rumlar ile Trakya'da ki Türklerin bu değişimin dışında tutulması saptanmıştır.

4. Savaş Tazminatı: Türkiye'nin karşıtı bulunan devletler Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması ve savaştan yenik olarak ayrılmış bulunması nedeniyle Türkiye'nin savaş tazminatı ödemesini istemişler, ancak Türkiye bunu kabul etmemiştir. Anadolu'da büyük yıkımlara neden olan Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin bu

isteği haklı bulunmuştur. Yunanistan'ın ekonomik bakımdan çok zayıf durumda olduğunu gören Türkiye, Karaağaç ve çevresinin verilmesiyle bu isteğinden vazgeçeceğini belirtmiştir. Bu istek benimsenmiş Karaağaç ve çevresi Türkiye'ye bırakılmıştır.

5. Devlet Borçları: 1854 yılında başlayıp Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Batıdan alınan borçlar büyük bir miktar tutuyordu. Devlet ödeyemediği bu borçlar yüzünden Düyun - u Umumiye (Genel Borçlar Yönetimi) gibi yabancı bir kurumun ülkesinde kurulmasına bile izin vermişti. Fransız İhtilalinin güçlendirdiği milliyetçilik hareketleri sonucu Osmanlı Devletinde yaşayan bir çok ulus Batılıların da yardımıyla bağımsızlığını kazanmıştı. Bu devletlerin egemen olduğu topraklara harcanan borçları yeni Türkiye Devleti'ne ödetmek hakkaniyete uymuyordu. Bu nedenle yeni Türkiye Devleti'nin temsilcileri, borçlarını Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler arasında pay edilmesini istemiştir. Bu istek uzun tartışmalara neden olmuş ise de sonunda benimsenmiştir. Türkiye'ye düşen miktarın düzenli taksitlerle ödenmesi kararlaştırılmıştır. Batılılar, Türkiye'nin ödeyeceği paranın altın ya da Sterlin olmasını istemişlerdir. Türkiye temsilcileri Frank ya da Türk parasıyla borçları ödeyebileceklerini belirtmişlerdir. Türkiye'nin önerisi benimsenmiştir.

6.Boğazlar: Asya ile Avrupa'yı bir birine bağlayan, oldukça stratejik bir konuma sahip olan Boğazlar, tarih boyunca güncelliğini koruyan bir sorun olarak barış görüşmelerinde yer almıştır.²⁵

---

²⁵ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara, 1973, s. 166-169.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN

PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA

(1923 - 1950)

2.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri

2.1.1. Dönemin genel özellikleri

1923-1950 dönemi dış siyasetini Atatürk dönemi ve İsmet İnönü dönemi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. 1923 -1938 arası Atatürk döneminde uluslar arası ortam birinci bölümde anlatılan konular doğrultusunda gelişme göstermiştir. 1938- 1950 arası İnönü dönemindeki uluslar arası ortama hakim olan konular ise genel anlamda İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde gelişmiştir.

“Ankara hükümetinin dış politika anlayışı, basit, somut ve kesindi: ulusal bağımsızlık, egemenlik ve güvenliğin sağlanıp korunması.”²⁶

“1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci dünya savaşı başladığında Türkiye'nin temel endişesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar gelmeden bu badireyi en güvenli şekilde atlatabilmektir.”²⁷

İşte bu çerçevede dönemin hükümeti ileride de göreceğiniz üzere savaşa girmekten kaçınmak ve zarar görmemek için büyük çaba sarf etti. İsmet İnönü'nün akıllıca yürüttüğü politikayla ülkemiz işgale uğramadan ve en az zararla çıkmasını bildi.

Dönemin ekonomi politikası 17-21 Şubat 1923-1930 İzmir İktisat kongresinde belirlenmiş ve 'dışa açık', yabancı sermayeye hoşgörülü ve liberal ekonomi anlayışı benimsenmiştir. *"Milliyetçi rejimin itirazı, kapitülasyonlara sırtını dayamış yabancı sermayeydi. Durum böyle olunca, bu dönemde çok sayıda yabancı şirkete tekel*

---

²⁶ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1998, s.154.

²⁷ Oran, *a. g. e.*, s. 399.

niteliğinde imtiyaz verildi ve ülkeye o zaman için önemli miktarda yabancı sermaye girdi.²⁸"

1923-1930 dönemi dış siyasetinde, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından Lozan'dan kalan sorunların çözümüyle uğraşıldı. Bununla birlikte dış siyasetle ilgili olmasa da iç siyasette uğraşılan konulardan şu şekilde söz edebiliriz. *"Alternatif liderlerin ve Kurtuluş savaşı koalisyonlarının tasfiyesiydi. Tamamen ittihatçılardan oluşan alternatif sivil ve askeri liderlerin tasfiyesi 1925 Şeyh Sait isyanından ve 1926 İzmir suikastından yararlanarak tamamlandı. ...İslamcılar açısından 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla, komünistlerle ve Kürtler açısından da 1925 isyanıyla tamamlandı.²⁹"*

1930'a kadar batı örnek alınarak çeşitli reformlar yapıldı. 1930'da milliyetçi Kürt ayaklanmaları bastırılana kadar dönemin hükümeti önemli güvenlik sorunu yaşadı. Bu sorun ancak 1937 de Tunceli Harekatıyla Dersimdeki son direniş bastırıldığında çözümlendi.

II. İnönü Hükümeti döneminde Türkiye oldukça zor bir süreçten geçti. İkinci Dünya savaşı sadece savaşa giren ülkelerde değil Türkiye'de de siyasi, ekonomik problemler yarattı.

Kurtuluş Savaşından yeni çıkmış ve ekonomisi tarıma dayalı, belini daha yeni doğrultmuş olan ülkemiz tekrar bir savaş durumunda elbette sıkıntılar yaşayacaktı. 1938 'de çıkarılmış Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu ve 18 Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu hükümleri de işe yaramayınca üretim düştü. Elinde ürünü olan çiftçi tahılını karaborsa satarken, 1945'lerde 1939'a göre ekonomide düşüş yaşandı. Devletçi planlar doğrultusunda yapılan ekonomik faaliyetler sayesinde 1932-1939 döneminde yükselen sanayi üretimi bu dönemde düştü.

1923-1939 döneminde ulus-devletin temel dokusunu oluşturmak amacıyla oluşturulan toplumsal ve siyasi mutabakatlar bozuldu. 1940'ta köylü gençleri devrimin ilkeleriyle yetiştirmek üzere açılan Köy Enstitüleri'nin 1947 de programı değiştirildi, sonra 1951 de normal okul haline getirildi ve en sonunda 1954'te kapatıldı. Ekonomide liberalizmi savunan Demokrat Parti kuruldu.³⁰

²⁸ Oran, *a. g. e.*, s. 244.

²⁹ Oran, *a. g. e.*, s. 245.

³⁰ Oran, *a. g. e.*, s. 393.

Tüm bu gelişmelerin temelleri elbette Atatürk döneminde atılmış ve "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin bir uzantısı olarak daha sonra çıkabilecek tehlikelere karşı sınırları güvence altına alma çabalarının ürünüydü. Böylece Atatürk sadece askeri alanda değil siyasi alanda da ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştu. Bu dönemde yapılan dostluk antlaşmaları 1939-1945 İnönü hükümetlerinin, İkinci Dünya Savaşında büyük ülkelerin çıkar ve güç çatışmaları karşısında, savaşın dışında kalma politikasının dayanak noktasıydı.

Fransa'nın çabuk yenilgisi Türkiye'yi zor durumda bıraktı. İtalya'nın 1940'da savaşa girmesiyle savaş Akdeniz'e indi ve Üçlü İttifak gereğince Türkiye'nin savaşa girmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Türkiye 1941 Martında Alman ordusunu kendi sınırlarına dayanmış buldu. Fakat Türkiye Fransa'nın çabuk yenilgisiyle savaşa girmemek için bir bahane bulmuş oldu. İkinci Dünya Savaşında Türkiye için önemli bir olayda Almanya'nın SSCB'ne saldırması oldu. Bu olay aynı anda Türkiye'yi Almanya ile SSCB'nin ortak işgaline uğramaktan kurtardı. 1943'te Almanların SSCB tarafından yenilgiye uğratılması sonucunda Türkiye, SSCB tehlikesinin tekrar doğmasından endişe duymaya başladı.

“Savaştan zaferle çıkacak ve Müttefiklerini sıkıştırmak durumunda bulunacak bir SSCB Birliği'nin Türkiye üzerinde muhakkak ciddi talepleri olacaktı.”³¹

Türkiye'nin politikası “savaş dışı kalmak” olmasına rağmen “savaşın çok sık ve çok keskin biçimde dalgalanması Türkiye'yi sürekli olarak büyük zora sokuyor ve durmadan farklı talep ve sorunlara çözüm bulmasını gerektiriyordu...1945 öncesine kadarki durumun aksine, savaş sonu dünyasında artık çok keskin bir iki kutuplu düzen kuruluyordu ve Türkiye'nin jeostratejisine oturmuş bir Orta Büyüklükte Devletin güç dengesine oynamaya devamı çok güçleşecekti...”³²

³¹ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul, 1970, s.74.

³² Oran, *a. g. e.*, s. 388.

2.1.2. Dönemin Hükümetleri

1923-1950 arasındaki kurulan hükümetler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2: 1923-1950 yılları arasındaki hükümetlerin listesi

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları
Mustafa Kemal (29 Ekim 1923- 10 Kasım 1938)	I. İsmet İNÖNÜ Hükümeti HF (30 Ekim 1923-06 Mart 1924) II. İsmet İNÖNÜ Hükümeti HF (06 Mart 1924-22 Kasım 1924)	İsmet İNÖNÜ (26 Ekim 1922-22 Kasım 1924)
	Ali Fethi Okyar Hükümeti CHF (22 Kasım 1924-03 Mart 1925)	Şükrü KAYA (22 Kasım 1924-03 Mart 1925)

Mustafa Kemal (29 Ekim 1923- 10 Kasım 1938)	III. İsmet İNÖNÜ Hükümeti CHF (03 Mart 1925-01 Kasım 1927)	Tevfik Rüştü ARAS (04 Mart 1925-11 Kasım 1938)
	IV. İsmet İNÖNÜ Hükümeti CHF (01 Kasım 1927-27 Eylül 1930)	
	V. İsmet İNÖNÜ Hükümeti CHF (27 Eylül 1930-04 Mayıs 1931)	
	VI. İsmet İNÖNÜ Hükümeti CHF (04 Mayıs 1931- 01 Mart 1935)	

Mustafa Kemal (29 Ekim 1923- 10 Kasım 1938)	VII. İsmet İNÖNÜ Hükümeti CHP (01 Mart 1935- 01 Kasım 1937)	Tevfik Rüştü ARAS (04 Mart 1925-11 Kasım 1938)
İsmet İNÖNÜ (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950)	I. Celal BAYAR Hükümeti CHP (01 Kasım 1937-11 Kasım 1938)	
	II. Celal BAYAR Hükümeti CHP (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939)	
	I. Refik Saydam Hükümeti CHP (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939)	Şükrü SARAÇOĞLU (11 Kasım 1938-13 Ağustos 1943)

İsmet İNÖNÜ (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950)	II. Refik Saydam Hükümeti CHP (03 Nisan 1939-09 Temmuz 1942)	Şükrü SARAÇOĞLU (11 Kasım 1938-13 Ağustos 1943)
	I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti- CHP (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943)	
İsmet İNÖNÜ (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950)	II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti- CHP (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946)	Numan F. Menemencioğlu (01 Temmuz 1929-16 Ağustos 1943)
	Recep Peker Hükümeti-CHP (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947)	Hasan Saka (13 Eylül 1944-10 Ekim 1947)
	I. Hasan Saka Hükümeti-CHP (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948)	Necmettin Sadak (10 Ekim 1947-22 Mayıs 1950)
	II. Hasan Saka Hükümeti-CHP (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949)	
	Şemsettin Günaltay Hükümeti- CHP (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950)	

2. 2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika

Bu tarihler arasındaki dış politika Misak-ı Milli paralelinde devam etmektedir. Hükümet politikalarında dış ilişkiler açısından İstiklal Mücadelesinde gözetilen milli menfaatler aynen korunmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün “Yurtta sulh, Cihanda sulh” ilkesi dönemin sonuna kadar dış politikanın temel dayanağı olmuştur.

1923-1938 arası Türk dış politikasının temelleri Milli Mücadele döneminde alınan Misak-ı Milli kararları ile atıldı ve bu temeller daha sonraki dönemlere de ışık tuttu.

2.2.1. I. ve II. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri (30 Ekim 1923 -06 Mart 1924 / 06 Mart 1924 - 22 Kasım 1924) programında dış politika

İsmet Paşa bu dönemde iki hükümet kurmuştur. Programı aynıdır. Türkiye Cumhuriyeti hayati menfaatlerini koruma hususunda hassasiyetini devam ettirirken kendine ittifak aramaya başlamıştır:

"Cumhuriyet Hükümetinin münasebeti hariciyede üç sülesası Türkiye Cumhuriyetinin mevcudiyetinin ve temamiyetinin sağlam tutarak menafii hayatiyesini göz önünden ayırmamak esası dahilinde müsalemeti, huzuru, hüsnü münasebatı mümkün olduğu kadar tevsi ve teyit etmekten ibarettir. Hem hudutlarımızla ve kendileri ile muahedatı imza edip safahatım tatbik etmekte olduğumuz ve diğer taraftan ve henüz münasebata girmediğimiz devletlerle samimi bir dostluk tesis için bütün kuvvetimizi sarf edeceğiz. Göreceğimiz hüsnüniyete fazlasıyla mukabele edeceğiz. Bu esaslar dahilinde Türkiye Cumhuriyeti menafii hayatiyesini muhafaza etmek için son derecede dikkatli olacaktır.³³"

Bu doğrultuda İsmet Paşa'nın dış siyasette üç ana noktaya değindiğini görüyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli birliğini, varlığını, milli menfaatlerini göz önünde bulundurarak dış siyasette selamet, huzur, barış, iyi ilişkiler kurmaktır.

³³ Kemal Girgin, *TC Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız*, Ankara, 1998, s. 11.

Sınır komşularımızla antlaşmalar imzalayarak ilişkileri devam ettirmek ve öte yandan henüz ilişkiye girilmeyen devletlerle samimi bir dostluk kurmak için çaba harcanacağını belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin milli menfaatlerini korumak için çok dikkatli olunacağı belirtilmektedir. Kurtuluş Savaşından yeni çıktığı ve henüz Misak-ı Milli kararlarının tam olarak gerçekleştirilemediği bu ortamda Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ve akıllıca politikası bu mücadeleyi tamamına erdireceği vurgulanmaktadır.

2.2.2. Fethi Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924 - 03 Mart 1925) programında dış politika

Bu hükümetin dış politika yaklaşımı da öncekinin devamı niteliğinde sayılabilir. Buna göre ikinci hükümetin dış siyasete yaklaşımını dönemin dışişleri bakanı şöyle ifade eder:

"Takip edeceğimiz siyaseti hariciye derin bir fikri müsalemete müstenit ve müteakabil hukuk ile uhuda farti riayet esaslarından mühlhem olacaktır. Muallik mesailin dostane ve müsalemetperverane hissiyatın tesirâtı altında ve aynı zamanda milli hukukun mahfuziyetini temin edecek tarzda halline tehalükle çalışacağız.

SSCB Şuralar Cumhuriyeti Müttehidesiyle mücadele-i milliyenin ilk zamanlarından beri teessüs eden ve tarafeyn için mucibi menfaat olan dostane münasebatı takviyede devam edeceğiz.

Büyük Britanya Devleti ile aramızda hadis olan Irak hudutu meselesi bir aralık malumunuz olduğu veçhile had bir devreye dahil olmuş iken her iki tarafın gösterdiği basiret ve itilafperverlik sayesinde Musul meseleyi asliyesinin halline intizaren müsalemetperverane bir tariki tesviyeye dahil olmuştur.

Fransa ile her sahadaki revabıtı muhadenet keranemizin tezyidi hususuna itinai mahsus göstereceğiz. Aramızda henüz tesviye pezyir olmayan mesailin mucibi memnuniyet bir surette tasviye edileceğine ümit varız.

İtalya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında hiçbir ihtilaf mevcut olmadığımız memnuniyetle kaydediyoruz.

Cemahiri Müttehide Amerika (A.B.D.) ile Lozan'da imza edilen muahedatin bu sene zarfında iktisabı meriyet etmesi için lazım gelen tedabire her iki tarafça tevessül edileceği kaviyyen memuldur.

Afgan ve İran Devletleri ile münasebetimizin gayet samimi bir mecrada devamına gayret edeceğiz.

Cemiyeti Akvamın mesaisini Türkiye Cumhuriyeti öteden beri kemali itina ile takip etmektedir Şehbenderlerimizin vazife asliyeleri olan ticaretimizin tevsi ve inkişafı gayesine hasrı mesaileri, temin olunacaktır.³⁴"

Fethi Okyar Hükümetinin dış siyasette değindiği temel konularını şöyle özetleyebiliriz:

1. Kabul edilen antlaşmalar ve haklara uyulacak ve fikri barışıklık içinde olunacaktır.
2. Milli haklar doğrultusunda karara bağlanamayan konular barışçı ve dostça yaklaşımlarla çözülmeye çalışılacak,
3. SSCB ile temeli Kurtuluş savaşı döneminde atılan dostluğun artırılmasına devam edilecek,
4. İngiltere ile daha önce çözülemeyen Irak sınırı (Musul meselesi) Milletler Cemiyetinin arabuluculuğuyla çözümlenmeye çalışılacak,
5. Fransa ile henüz halledilemeyen meselelerin halline çalışılacak,
6. İtalya ile daha önce de herhangi bir sorun yaşanmadığı gibi var olan dostluk ve birliktelik artırılacak,
7. Yunanistan ile geçmişten gelen bazı sorunların iki tarafın da isteği ile çözümlenmesine gayret edilecek,
8. Romanya hükümeti ile eskiden beri yerleşmiş olan dostluğun yeniden kurulması memnuniyet vericidir.
9. Amerika ile Lozan'da imzalanan antlaşma uygulanmaya başlanacaktır.
10. Afganistan ve İran ile dostluklara devam edilecektir

Üçüncü ve dördüncü hükümetlerin Dışişleri bakanları dönemin dış politikalarını önkilerden farklı olmayarak şöyle açıklamışlardır:

---

³⁴ Girgin, a. g. e. , s. 11-12.

2.2.3. III. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (03 Mart 1925 - 01 Kasım 1927) programında dış politika

Başvekil İsmet Paşa (Malatya): "Hükümetin siyaseti umumiyesi malumdur. Hariciyede ecnebi devletlerle hüsnü münasebetin muhafazası, ahden, muğlak bulunan mesailin hüsnü intacı.³⁵"

2.2.4. IV. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (01 Kasım 1927 - 27 Eylül 1930) programında dış politika

"SSCB ile münasebatımızda eski ve tecrübe geçirilmiş dostluk; kuvvetini muhafaza etmektedir. Ticaret münasebetlerimizin düzeltilmesi için ciddi ve samimi gayretler sarf etmekteyiz. Müsbet neticelere varacağımızdan ümitliyim.

İtalya ile münasebatımız cidden dostanedir. İki tarafta birbirimize itimat hissi esastır Mütemediyen inkişaf etmektedir.

Franızlarla olan muallak meseleler mesut neticelere bağlandı. Hudut tayini, Mersin-Adana şimendiferinin safın alınmasa iki tarafın muvafakatile nihayete erdirildi.

Amerika Müttehit Cumhuriyetleriyle münasebatımız ticari ve iktisadi inkişafı ile eyi bir gidiştir.

Bulgaristan ile münasebatımız eyi hissiyat ile meşbudur. Komşu memleketin inkişaf ve saadeti bizim samimi dileğimizdir.

Macaristan dostluğu bizim için kıymetli bir münasebettir.

İran ile münasebatımız normal ve dostanedir.

Yunanistan ile muallak meselemizi halledemedik.

Burada zikretmediğim beynelmilel münasebetlerimiz de umumi olarak normal ve arızasızdır. Sulh havasım kuvvetlendirmek, beynelmilel ihtilafları mutlaka sulh yolları ile halletmek için uzlaşma ve hakem usullerini memnuniyetle kullanmak; dikkatle takip ettiğimiz bir harekettir.³⁶"

³⁵ Girgin, a. g. e., s. 13.

³⁶ Girgin, a. g. e., s. 13-14.

Çevre kuşak ülkeler ile ilişkileri öncelikli olarak sağlıklı bir zemine oturtmanın üzerinde defalarca durmuştur. Kısaca kendisine müttefik aramaktadır.

2.2.5. V. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (27 Eylül 1930 - 04 Mayıs 1931) programında dış politika

Anlaşılacağı üzere dış ilişkilerimiz problemsiz olarak devam etmektedir. Hükümetin barış yanlısı tutumu devam etmektedir.

“Harici siyasetimizin vuzuhu dahilinde ve hariçte daha bariz olduğu kanaatindeyiz. Komşularla dostluk rabitalarının her muzmardan azade olan bir samimiyet ve dürüstlük ile takviyesini, Milli Mücadeleden beri teessüs eden dostluk münasebatının muhafaza ve takviyesini yeni dostlukların layık oldukları kıymetle takdir edilmesini, beynelmilel ihtilafların hakem usulü ile hallinin aranmasına velhasıl milli hak ve menfaat icabatının nazarda tutulmasına müstenittir.”³⁷

2.2.6. VI. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (04 Mayıs 1931- 01 Mart 1935) programında dış politika

İsmet Paşa dış ilişkileri barış yanlısı olarak sürdürmeye devam etmiştir.

"Hükümetiniz memleketin dahili ve harici bir sulh ve huzur havası içinde yaşamasına birinci derecede ehemmiyet atfeder. Beynelmîlel münasebetimizde bize hakim olan esas fikir budur. Türkiye'nin sulh ve emniyet havası içinde çalışmasını temin ve teshil edecek tedbirleri ve elimizden geldiği kadar beynelmîlel sulh havasının ve imkanlarının takviyesini iltizam ederiz. Harici siyasetimizin dostluklar tesisinde, mukaveleler aktinde, beynelminel içtimalara ve teşekküllere iştirakinde hattı hareketini bu suretle izah eylemek mümkündür.

Sovyet ittihadile münasebetlerimiz her zamandan ziyade sıcak bir dostluk içindedir.

Balkan Paktının uluslararası sulh için büyük kıymeti, her münasebetle parlak bir surette kendini göstermektedir

---

³⁷ Girgin, a.g.e., s. 14.

İran ile aramızda mevcut olan dostluk ve güven siyaseti mutlu bir surette ilerlemektedir.

Afgan Devleti ile aramızda öteden beri devam edegelen samimi dostluğumuz tabii bir surette inkişaf etmektedir.

Diğer büyük devletler ve diğer memleketlerle münasebetlerimiz dostane inkişafını takib etmektedir.³⁸

Çevre ülkeler ile ilişkileri sağlıklı bir zemine oturtmak ve karşılıklı iyi ilişkilerin devam ettirileceği konuları üzerinde defalarca durulmuştur.

2.2.7. VII. İsmet Paşa (İnönü) Hükümeti (01 Mart 1935 -01 Kasım 1937) programında dış politika

SSCB ile ilişkiler önceki hükümetlerde olmadığı kadar yakındır. Bunun nedeni ise sanayi alanında alt yapıya olan ihtiyacımız olarak yorumlanabilir.

“Sovyet İttihadile münasebetlerimiz her zamandan ziyade sıcak bir dostluk içindedir. Sovyet sanayiinin güzel eserleri sanayileşme hayatımızda ebedi dostluk hatıraları olarak yükselmektedir. Büyük Sovyet İttihadile yakın ve samimi dostluğumuz, gerek siyaset alanında ve gerek diğer her alanda her gün daha ziyade kuvvetlenmekte ve genişlemektedir.

Balkan paktının uluslararası sulh için büyük kıymeti, her münasebetle parlak bir surette kendini göstermektedir.

İran ile aramızda mevcut olan dostluk ve güven siyaseti mutlu bir surette ilerlemektedir.

Afgan Devleti ile aramızda öteden beri devam edegelen samimi dostluğumuz tabii bir surette inkişaf etmektedir.

Diğer büyük devletler ve diğer memleketlerle münasebetlerimiz dostane inkişafını takip etmektedir.³⁹

İnönü hükümetlerinin genel özelliği denge politikasının ön planda olmasıdır. Bunun neticesi olarak hükümet, çevre kuşak ülkeler ile ilişkileri öncelikli olarak

³⁸ Girgin, a. g. e., s. 14-15.

³⁹ Girgin, a. g. e., s. 16.

sağlıklı bir zemine oturtmanın üzerinde defalarca durmuştur. Ayrıca Milli Şef'in belirlediği doğrultuda ilerlemeye devam edileceği belirtilmiştir.

2.2.8. I. Celal Bayar Hükümeti (01 Kasım 1937 - 11 Kasım 1938) programında dış politika

Önceki hükümetlerin paralelinde bir tutum sergilemiştir.

“Mevcut karşılıklı dostluklarımıza ve taahhüdlerimize her zamanki gibi ihtimam ve riayet dostluk dairemizin bu ahenk içinde inkişafına dikkat başlıca vazifemiz olacaktır.

Şefin nutuklarında işaret buyurdıkları noktaların, takibine azami itina ve ihtimam ile çalışılacaktır.

Milletler Cemiyetine bağlılık harici siyasetimizin aynı zamanda mesnedlerinden ve tabii icabtarından birini teşkil eder. Bu ars-ı ulusal büyük müessesenin kendinden beklenen gayeleri temin edebilmesi, zamana intibak etmesi, geçirilen tecrübelerden lazım gelen pratik neticeleri çıkarması ile mümkün olabilir. Hükümetimiz bu yolda sarf edilecek mesaiyi elinden geldiği kadar feshi etmeye çalışacaktır.⁴⁰”

Önceki hükümetlerden farklı olarak ilk defa Milletler Cemiyeti'nin önemi vurgulanmış ve uluslar arası arenaya girmeye niyetimizin olduğu belirtilmiştir.

2.2.9. II Celal Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938 - 25 Ocak 1939) programında dış politika

Dış ilişkilerde değişen bir şey yoktur ve ittifaklarımıza sadık kalınmıştır.

“Haricî siyasetimizde. değişecek hiç bir şey yoktur. Anlaşmalarımıza. dostluklarımıza, ittifaklarımıza bütün sadak atımızla bağlıyız.⁴¹”

---

⁴⁰ Girgin, a. g. e. ,s. 17.

⁴¹ Girgin, a. g. e. , s. 18.

2.2.10. I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri (25 Ocak 1939- 03 Nisan 1939 / 03 Nisan 1939 - 09 Temmuz 1942) programlarında dış politika

Dostane ilişkilere devam edilmiştir.

“Bu kargaşalıklar önünde Cumhuriyet Hükümetinin büyük devletlerle aynı samimiyet ve dürüstlük altında dostane münasebetlerine devam etmekte bulunduğunu ve bundan sonra da idame edeceğini söyleyebilirim.”⁴²

2.2.11. I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943) programında dış politika

Önceki hükümetler ile paralel olarak dostane ilişkiler sürdürülürken Almanya ile ilgilenilmeye başlanmıştır. Savaşın dışında kalmanın önemi vurgulanmıştır.

" Cumhuriyetimizin Lozan'da başlayan faal ve müsbet harici siyaseti bir çok imtihanlardan geçtikten sonra bugünkü duruma varmıştır. Bu durum bugün en iyi istikrar kelimesiyle tavsif edilebilir. Hudutları haricinde hiç bir sergüzeşt arkasında koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye harbin dışında kalmak imkanlarını aramış ve bu imkanları da şuurlu, müspet bitarafılık üzerinde yürümekte bulmuştur.

Yine o politikanın bariz ve samimi bir tezahürünü de Türkiye ile Almanya arasındaki karşılıklı anlayış ve dostluğu yeniden tevsik eden Türk-Alman Anlaşmasında görüyoruz.”⁴³

2.2.12. II.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09 Mart 1943- 07 Ağustos 1946) programında dış politika

Önceki hükümetlerden farklı olarak İngiltere ve Amerika'ya yakınlaşmaya başlanmıştır.

Politikamızın umumi hatlarını gösteren bu sözlerden sonra bilhassa tebarüz ettirilmesi lazım olan bir cihet vardır ki, o da İngiliz - Türk dostluğudur.

⁴² Girgin, a. g. e., s. 18-19.

⁴³ Girgin, a. g. e., s. 19.

Şimdi ben de bu yüksek kürsüden sizin namunuza Cumhuriyetçi ve Demokrat Türkiye'nin Demokrat ve Cumhuriyetçi Amerika'ya selamlarım. sevgilerim ve saygılarım gönderiyorum.⁴⁴"

2.2.13. Recep Peker Hükümeti (07 Ağustos 1946 - 10 Eylül 1947) programında dış politika

Hükümet, SSCB'ne karşı Amerika ve İngiltere yanlısı bir politika gütmeye devam etmiştir.

"Türkiye-İngiltere ittifakı mazide olduğu gibi istikbalde de dış politikanın başlıca temeli olarak kalacaktır.

Birleşik Amerika Devleti ile olan münasebetlerimiz karşılıklı sevgi, saygı ve işbirliği sayesinde mütemadi bir gelişme seyri takip etmektedir.

Türkiye'nin uluslararası manzumedede idame ettiği özel münasebetlerden SSCB herhangi bir zarar gelebileceğini katıyyen kabul etmiyoruz. Türkiye'nin bütün milletlerle, bilhassa komşu memleketlerle dostluk bağlarından ve kendi egemenliğine ve toprak bütünlüğüne riayetden başka hiçbir isteği yoktur.

Bizim büyük komşumuza karşı muhafazada devam ettiğimiz iyi niyet aynı duygularla karşılaştığı ve adalet hislerinin galip geldiği gün güçlüklerin zail olacağına kani bulunuyoruz. Biz kendi hesabımıza, Türk - Sovyet münasebetlerinin geçmişte olduğu gibi gelecekte de mütebarız dostluk ve karşılıklı güvene dayanan güzel seyrini yeniden müşahede etmekle ancak memnuniyet duyacağız.

Müttefikler ile vesair ilgili devletlerle birlikte 1936 tarihli Montrö Antlaşmasının tadili meselesini müzakereye hazır bulunmaktadır.

Arap komşularımıza karşı sevgimiz ve dostluğumuz mutlaktır. Dünyanın en zengin medeniyetlerinden birinin varisleri olan Arap Birliği Devletlerinin her biri ile her sahada münasebetlerimizi her gün daha ziyade samimileştirmek büyük emelimizdir.⁴⁵"

SSCB'nin Boğazlar ile ilgili verdiği notaya rağmen hükümet soğukkanlılığını koruyarak bu konuyu taraf devletlerle müzakere edeceğini taraflara iletmiş ve

⁴⁴ Girgin, a. g. e., s. 20.

⁴⁵ Girgin, a. g. e., s. 21-24.

Milletler Cemiyeti'nin konu ile ilgilenmesine vurgu yapmıştır. Orta Doğu milletleri ile yakın ilişkilerin devamı sağlanacak, bu ilişkiler daha da artırılacaktır.

**2.2.14. I. Hasan Saka Hükümeti (10 Eylül 1947 -10 Haziran 1948)
programında dış politika**

Çevresindeki ülkelerle olan dostane ilişkilerini önceki hükümetlere paralel devam ettirmeye çalışmıştır.

"Hükümetlerin ve partilerin müşterek malı olarak bir milli siyaset halini almış olan dış politikamız devam edecektir."⁴⁶

**2.2.15. II. Hasan Saka Hükümeti (10 Haziran 1948 - 16 Ocak 1949)
programında dış politika**

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesini müteakip hükümetin dış siyasetinin değişmeyeceğini yinelemişlerdir.

"İkinci Cihan Harbinin sona ermesiyle ve karanlık bir sürünceme devresine girmiş bulunan dünya ufuklarında herhangi bir iyileşme alameti henüz belirmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin dış siyasetinin değişmeyeceğini bu vesile ile bir kere daha teyid etmek isteriz."⁴⁷

**2.2.16. Şemsettin Günaltay Hükümeti (16 Ocak 1949 - 22 Mayıs 1950)
programında dış politika**

Birleşmiş Milletleri vurgulayarak barışçıl politikalar izleyeceğini vurgulamıştır.

"Milletlerarasında iyi geçinmeyi, yeryüzünde sulh ve emniyete ulaşmayı en büyük ideal saymakta devam edecek olan yeni hükümetimiz bu uğurda kudretinin yettiği kadar çalışmaktan geri durmayacaktır. Samimi olarak bağlı bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Kurulunu dünyayı bu neticeye ulaştıracak vasıtaların başında

⁴⁶ Girgin, a .g. e., s. 25.

⁴⁷ Girgin, a. g. e., s. 26.

*görüyoruz. Bu kurulun, bu güç ve asil vazifeyi başarır ve daha iyi işler bir hale gelmesi emelimizdir.*⁴⁸

Bütün hükümetlerin dış politikalarını bildiren konuşmalara bakıldığında temel konuların aynen devam ettirildiğini görüyoruz. Hepsini ayrı ayrı ele aldığımızda birbirinin devamı niteliğinde olduğu görülür. Bu sebeple birleşilen noktaları belirterek, dönemler arasındaki anlayış farklılığına da genel hatlarıyla değinelim.

1.1927-1930 arası İsmet Paşa hükümetinde :

- * SSCB'yle ticaret ilişkilerinin düzeltilmeye çalışılması,
- * İtalya'yla iyi ilişkilerin devamı ve karşılıklı güvenin devamı,
- * Fransa'yla sınırların belirlenmesi ve sınır bölgesinde karşılıklı iyi ilişkilerin tayini için çaba gösterilmesi,
- * İngiliz donanmasının Türkiye'yi ziyareti sonucunda dostluk ve ticari ilişkilerin artırılması,
- * Almanya ile ticari, iktisadi ilişkilerin devamının sağlanması,
- * Amerika ile dostluğun artırılması,
- * Yunanistan ile hala devam eden problemler ve komşu ülkedeki Türkiye aleyhine yayınlar iki ülke arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye iyi ilişkiler kurma arzusundadır.

Görüldüğü gibi dış politikada “barış ortamını devam ettirmek, uluslararası sorunları çözmekte barışçı ve uzlaşmacı yaklaşımlar” gibi amaçlar takip edilmektedir. Başta ülkenin içte ve dışta barış ve huzur içinde yaşaması temel hedef kabul edilmiştir. Türkiye her dönemde dış ilişkilerinde önce milli hak ve menfaatler (Misak-ı Milli) istikametinde hareket etmeyi kendine görev bilmiştir. Elbette sadece bu anlayışı benimseyip yerinde durmamış, bu fikri destekleyecek tedbirlere başvurmayı ihmal etmemiştir. Barışçı yaklaşımı Türkiye'yi dünya barışını sağlamak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını sağlamış, milli birlik ve bütünlüğü sağladıktan sonra gerek komşularla gerek diğer devletlerle hak ve hukuku koruyan antlaşmalara da imza atmıştır. Bu antlaşmalarla milli haklarının da diğer devletler tarafından tanınmasını sağlamıştır. (Balkan Paktı- Sadabat Paktı vb.)

⁴⁸ Girgin, a. g. e., s. 25.

2. İkinci Dünya Savaşı gibi çok zor bir dönemde: (1938-45 arası)

- * Milletlerin çıkar çatışmaları, antlaşma, hak ve hukukun ihlal edildiği bu dönemde bile Türkiye uluslar arası ortamda daha önce de sergilediği istikrarı korumuş ve yapılan antlaşmalara sadık kalacağına dair teminatlarda bulunmuştur.
- * Barışa hizmet, barışı sağlama çabalarında bulunmuştur.
- * Menfaat hırsına kapılmayacağı sözünü vermiştir.
- * Bu dönemde savaşın dışında kalmak doğrultusunda tarafsızlık ilkesini gözetmiştir.
- * Daha önce kurulan dostlukların devamına çalışmıştır.
- * Olası bir Sovyet veya her hangi bir tehlikeye karşı dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları ile barışçıl politikasını teyit etmiştir.
- * Batı ile (Amerika; İngiltere,) dostluğu artırma gibi gayretlerle dış politikada milli birlik ve bağımsızlık doğrultusunda barışçı ve uzlaşmacı tutum sergilemeyi amaç edinmiştir.

2.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansımaları

2.3.1. I. ve II. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

İnönü dönemi iç ve dış siyaset açısından oldukça hareketli günlerin yaşandığı bir dönemdir. İç siyasette yeni Türk Cumhuriyeti'nin de sosyal, ekonomik, siyasi alanda pek çok inkılaplar yapılmış büyük gelişmelere yaşanmıştır. İç siyaset konumuz olmadığı için bundan söz etmeyeceğiz. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki gerek iç siyasette gerekse dış siyasette *“Atatürk'ün gerçekçi politikasınının Batı yönünde olduğu kuşku götürmez.”*⁴⁹

1923-1930 arası dış politikanın gündemini Lozan'da çözümlenemeyen sorunların çözüme kavuşturulması almıştır. Bunlardan ilki Musul meselesidir. Musul

---

⁴⁹ Oran, a. g. e. , s. 251.

Misak-ı Milli'ye göre sınırlarımız içinde olmasına rağmen Lozan'da karara bağlanamamıştır.

2.3.2. Fethi Okyar Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Dönemin ana sorunu olan Musul sorunu konusunda önemli adımlar atılmıştır. Hükümet programında belirtildiği şekliyle barışçıl bir dış politika izlenmiş; ancak milli hak ve menfaatlardan ödün verilmeyeceği de belirtilmiştir.

Musul Misak-ı Milli'ye göre sınırlarımız içinde olmasına rağmen Lozan'da karara bağlanamadı. Meselenin çözümü için ilk defa İngiliz ve Türk Heyetleri 1924'te Haliç Konferansı ile İstanbul'da görüşmelere başladı. İngiltere Hakkari'nin de Irak sınırları içinde olduğunu ileri sürdü. Uzlaşmaya varılamayınca sorun Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Lahey Adalet Divanı'nda da görüşülen bu sorun İngilizlerin isteklerine göre ele alındığı için çözümlenemedi. İngiltere Musul meselesini kendi lehine sonuçlandırmak için doğuda Şeyh Sait isyanını destekleyerek Türk hükümetini zor duruma düşürdü.⁵⁰

Programda geçtiği gibi Musul sorununa dair çözüm yolları aranmaktadır.

2.3.3. III., IV., V., VI., VII. İsmet Paşa (İnönü) Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Türkiye bu dönemde; kendi doğusu ve güneyiyle ilgili olarak gerek bağımsız İran'la, Fransa ve İngiltere ile çeşitli dostluk, güvenlik, iyi komşuluk, tarafsızlık, saldırmazlık, işbirliği antlaşmaları ve protokolleri yaptı. Bunun yanı sıra; İran, Irak ve Afganistan'la birlikte Sadabat Paktını imzaladı.

Musul verilerek İngiltere ile bütün pürüzler giderildi. Arkasından Yunanistan ile dostluk ilişkisi kurulması ve nihayet Milletler Cemiyetine girilmesiyle hükümet, programında geçen birçok konuyu gerçekleştirdi.⁵¹

⁵⁰ Ayrıca bkz. Armaoğlu, *a. g. e.*, s. 321.

⁵¹ Oran, *a. g. e.*, s. 242.

Burada dikkat edilmesi gereken konu Musul'un verilerek Misak-ı Milli çerçevesinde başarısızlığa uğranmış olmasıdır.

Türkiye ile SSCB'nin ilişkileri 1930'lu yılların başında yakındı. İsmet İnönü'nün 25 Nisan-10 Mayıs 1932'de Moskova ziyareti sonucunda SSCB'yi Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya ikna etmesi de iyi ilişkilerin bir sonucu olsa gerek, sanılanın aksine Türkiye ile SSCB Birliği'nin ilişkilerinin bozulması Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi ile olmadı. Tam tersine 1934'te SSCB'nin örgüte katılmasının ardından iki devlet bu uluslar arası platformda da işbirliği içinde olmuştur. Ayrıca SSCB Türkiye'ye kredi vermiş ve Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da SSCB'nden destek görmüştür. 1935'te 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının on yıl daha uzatılması iki devlet arasında uyumlu bir işbirliğinin göstergesi olmuştur. Ancak 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra artık ilişkiler o kadar sıcak değildi.⁵² Eskiden beri Boğazlar konusunda Rusya ile yaşanan gerginlik, bu dönemde de iki ülkenin dış siyasetinde gündemi oluşturmuştur.

*“Türkiye SSCB ile oluşan dostluktan batıya karşı ağırlık oluşturmakta yararlanmıştı.”*⁵³ Böylece Türkiye SSCB ile ilişkisini batıya karşı bir denge unsuru olarak kullanmıştır.

Dönemin dış siyasetinde önemli olabilecek bir başka konuda 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Doğu Akdeniz'de ve Orta Doğu da güvenliğin tehlikeye düşmesidir. Bunun sonucunda Türkiye, İran, Irak, Afganistan ile Sadabat Paktı'nı imzaladı. Antlaşma ile bölgede barış ve güvenliğin sağlanması amaçlanmış, ilgili devletler karşılıklı sınırlarını korumayı, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmişlerdir.⁵⁴

Ayrıca bu yıllar Yunanistan ile ilişkilerimizin ılımlı geçtiği yıllar olarak tarihe geçmiştir.

---

⁵² Armaoğlu, *a. g. e.*, s. 343.

⁵³ Armaoğlu, *a. g. e.*, s. 254.

⁵⁴ Armaoğlu, *a. g. e.*, s. 252.

2.3.4. I., II. Celal Bayar Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Hükümet programı ile uyumlu bir dış politika sergilenmiştir. Misak-ı Milli ile ilgili Hatay başarısı bu döneme aittir.

1936'da Fransa'nın Suriye'den çekilmesi üzerine Suriye bağımsızlığına kavuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli kararlarından ödün verdiği Hatay meselesi tekrar gündeme geldi. 1921 Ankara anlaşması ile Hatay Fransız himayesinde fakat özerk bir yönetime kavuştu. Suriye'nin bağımsızlığının ardından Hatay'da Milletler Cemiyeti gözetiminde yapılan seçimler sonucu 1938'de Hatay Bağımsız Devleti kuruldu. On aylık bağımsızlıktan sonra Hatay Meclisi 30 Nisan 1939'da Türkiye'ye katılma kararı aldı. Atatürk dönemi dış politikasının en son gerçekleşen olayıdır. Misak-ı Milli'den ödün verilen Hatay sınırlarımıza dahil edilerek Atatürk'ün son isteği gerçekleştirilmiş oldu. Büyük devletler İkinci Dünya Savaşı ile uğraştıklarından bu olaya engel olamadılar.⁵⁵ Böylelikle Misak-ı Milli'de alınan dış siyasetimiz ile ilgili bu karar, Hatay'ın vatan topraklarına katılmasıyla başarıyla yerine getirilmiştir.

2.3.5. I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Döneme bakılacak olursa Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşında ikili politika yürüttüğünü söylemek mümkündür. Bir yandan, 1923-1939 dönemi kalkınma çabaları ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, batıyı kendine örnek aldığı için batılı devletlerin yanında yürüme yanlısı, bir yandan da her hangi bir savaş tehlikesi karşısında askeri ve ekonomik gücü olmadığını ileri sürüp *güçsüzlüğün gücünü* kullanarak savaş dışı kalma çabaları içerisindeydi.

Bu dönem hükümeti İkinci Dünya savaşı tehlikesi doğrultusunda İngiltere, Fransa ile saldırmazlık ve dostluk antlaşmaları imzalarken SSCB ile de dostluğunu devam ettirmeye çalışarak denge politikasını yürütme çabasındaydı. Ancak

⁵⁵ Fahir Armaoğlu, *20.yy Siyasi Tarih, 1914 - 1980*, Ankara, 1987, s. 317-320.

Montrö'de boğazların yönetiminin Türkiye'ye verilmesinden hoşlanmayan SSCB her fırsatta bu hoşnutsuzluğunu gündeme getiriyordu. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun bir anlaşmaya varmak niyetiyle gittiği Moskova'dan, Molotov'un defalarca Boğazlar konusunda dönüp dolaşıp Montrö'de değişiklik yapılması isteğinden dolayı üç dört görüşme yapılmasına karşın eli boş dönmesine sebep olacaktır.⁵⁶

Bu arada İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında Üçlü İttifak yapılması üzerine SSCB bunu kendisine bir tehdit olarak görür ve Kurtuluş savaşında temelleri atılan Türk- Sovyet dostluğu bu olaydan sonra yol ayrımına gelir.

Görüldüğü gibi, Türkiye her açıdan zor bir dönemdeydi. Bulunduğu stratejik konumdan dolayı kimi devletler onu savaşa sokmaya çalışırken kimileri de çıkarlarına uygun bulmayıp onun savaş dışı kalmasını istiyordu. Yeni kurulan Türkiye ekonomik, askeri zayıflığını müttefiklerin kendisini savaşa sokma çabalarına karşı bir kalkan olarak kullanmakla dirayetli bir dış siyaset izliyordu.

*"1941 yılının sonlarına doğru Türkiye bir ölçüde üzerindeki baskıları hafifletmiş ve müttefiklerle ilişkilerini yumuşatmıştı. Ancak Amerika'nın savaşa girmesi Almanların Türkiye üzerindeki baskılarını artırdı. "Almanya bu dönemde Türkiye'yi kendi tarafına çekebilmek için üç ayaklı bir taktik izlemiştir. İlk olarak, olası bir Türk- Sovyet yakınlaşmasını önlemek amacıyla Kasım 1940'ta Hitler-Molotov görüşmelerinde SSCBnin Almanya'yla anlaşma yapmak için boğazlar üzerinde öne sürdükleri talepleri açıkladı. İkincisi, Türkiye'deki Turancı akımları teşvik etti. Üçüncüsü de, Ege adalarından bazılarını Türkiye'ye vermeyi teklif etti."*⁵⁷

Genel olarak hükümet programı çerçevesinde bir dış siyaset izlenmiştir.

2.3.6. I. ve II. Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Bu dönem hükümeti, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşında "tarafsız" kalma değil "savaş dışı" kalma politikasını yürüttü. Savaş dışı kalma politikası İngiltere başta olmak üzere müttefiklerden yana bir tutumun sonucuydu. Tabii daha sonra

⁵⁶ Armaoğlu, a. g. e., s. 418.

⁵⁷ Armaoğlu, a. g. e., s. 449.

göreceğimiz üzere savaş dışı kalma Türkiye'nin milli çıkarlarını koruma doğrultusunda yarar sağladıysa da savaş sonrasında yalnız kalmasına da sebep olmuştur.

1944 yılının Haziranına doğru İkinci Dünya Savaşı sona yaklaşmaktaydı. Bu arada Türkiye'ye Almanya ile bütün ticari ve diplomatik bağlantılarını kesmesi için İngiltere ve Amerika baskı yapmaktaydı. Bu durumda Türkiye; İngiltere ve Amerika'dan sonra SSCB ile arasını düzeltme yoluna gitti. Hükümetin SSCB ile ilişkileri iyileştirme çabasının bir sonucu olarak bir resmi girişimin ardından SSCB'nden gelen cevabın da Almanya ile ilişkilerinin kesilmesi yönündeydi. Bu çabalardan bir sonuç alınmadı.⁵⁸

Bu dönemde hükümet programı ile paralel bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Gerek Türkiye gerekse dünya devletleri zor bir dönemeçten geçmiştir. İkinci Dünya Savaşında Türk hükümetinin ikili politika izlemesi neticesinde Türkiye savaştan zarar görmeden bu durumu bertaraf etmesini bilmiştir.

2.3.7. Recep Peker Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Amerika ile yardım programları sayesinde sıkı bir ilişkiye girmiş olan hükümet SSCB'nin istekleri Montreux'ye indirgenerek reddedilmiş ve ilişkilerimiz ürpertici bir hal almıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin Türkiye'ye desteği devam etmektedir. Türkiye'nin SSCB ile batı arasında tampon bölge olmasından dolayı bu ülkelerden destek gördüğü söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus da programda SSCB ile dostluktan bahsedilirken krizlerin patlak vermesi olmuştur.

---

⁵⁸ Ayrıntı için bkz; Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 13, Ankara, 1958. s. 161-174 .

2.3.8. I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Bu dönem hükümeti bir yandan SSCB'nin notalarına karşı kesin cevabını verirken öte yandan batı dünyasında kendisine destek arıyordu. Amerika'nın "kusursuz bir kurtarıcı" olarak görüldüğü bu dönemde Amerika'ya yakın olmaya çalışılıyordu. Bu atmosferde 1947 Truman Doktrini ve 1948 Marshall yardımı büyük memnuniyet yarattı. Savaş sonundan itibaren Amerika Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli yere sahip oldu. Tabii hem ekonomik ilişkiler hem de savaş sonunda yalnız kalma psikolojisinin yarattığı durumdan kurtulmak amacıyla Türkiye dış politikada kararlarını batının kararları ile aynı doğrultuda tutmaya çalışmıştır.

Türk dış politikasının uluslararası ortamda en önemli gelişmelerinden biri de NATO'ya üye olma konusuydu. "*NATO ve Kore'den sonraki dış politika kararları, gittikçe kötüleyen bir ekonomik ve siyasal süreçte alındı. Daha önce Arapların yanında yer alan Türkiye, 1948'de Filistin Uzlaştırma Komitesine olumlu oy verdi, yine 48'de bir Amerika vatandaşını (Athinagoras) Fener Patriği olarak getirtti; 49'da Asya Devletleri Kongresine katılmadı; 50'den itibaren Kıbrıs'ta İngiltere'yi destekledi.*"⁵⁹

Truman Doktrini ile (12 Temmuz 1947) Türkiye'ye de yapılan ekonomik destek Türkiye- Amerika dostluğunu bir kat daha pekiştirdi. Sonuç olarak hükümet programında öngörülen konularla paralel bir dış politika sergilenmiştir.

2.3.9. Şemsettin Günaltay Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Program çerçevesinde dostluk ilişkileri devam ederken Amerika eksenli bir dış politika izlenmeye devam edilmiştir. İhtiyaç nedeniyle Amerika'dan alınan yardımlar döneme damgasını vurmuştur.

---

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, 20.yy. *Siyasi Tarihi*, Ankara, 1987, s. 395.

"1947-1951 yılları arasında ise Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının miktarı toplam 400.000.000 dolara ulaşmıştır.⁶⁰"

Döneme genel olarak bakarsak, Yunanistan ile ilgili problemler askıda bırakılmıştır, Musul meselesi Misak-ı Milli çerçevesinde çözülememiştir. SSCB ile savaş öncesi iyi ilişkiler muhafaza edilmiş ancak savaş esnasında arzulanan seviye yakalanamamıştır. Savaşın dışında kalma çabalarımızın başarıya ulaşmasından sonra SSCB'nin isteklerine maruz kalmış bir ülke olarak halen ayakta kalmaya çalışan ve müttefik arayan bir ülke konumumuz değişmemiştir. Amerika'nın yardımları ve desteğiyle ekonomik kalkınma sağlanmaya çalışılmış ancak farkına varılmadan bu ülkeye bağımlı hale gelinmiştir. Öyle ki yardımlar dolaylı yollarla tekrar Amerika'ya dönmüştür. Dönemin hükümeti bu yardımları ve desteği sürekli hale getirmek için dış siyasetini batının dış siyasetiyle paralel bir biçimde yürütmüştür.

---

⁶⁰ Oran, *a. g. e.*, s. 535.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİNİN

PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA

(1950-1960)

3.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri

3.1.1. Dönemin genel özellikleri

Uluslararası ortamda bu dönemde pek çok değişiklik oldu. Bu değişiklikleri siyasal, ekonomik ve askeri alanda yapılan değişiklikler adı altında toplamak mümkün bulunmaktadır. 1945'te siyasal açıdan uluslar arası örgütlerin en evrenseli olan Birleşmiş Milletler kuruldu. Fakat Birleşmiş Milletler'de veto hakkı sadece büyük devletlerin o günkü dengesini yansıtacak nitelikte kurulmuştu. Yani tamamen adil bir kurum değildi. Büyük devletlerden oluşan Genel Kurul da kendi lehine ağırlığını büyük oranda hissettirmekteydi.

Askeri anlamda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından SSCB ve Amerika ön plana çıktı ve doğal olarak Avrupa'da sistemler bu iki devlet etrafında şekillendi. Bu iki kutuplu sistem yirmi yıl dünya siyasetine egemen oldu.

Amerika'nın savaş sonrasında hedeflediği SSCB'ne Avrupa'nın doğusunu kaptırdığı bir ortamda batısını da kaptırmamaktı. Batı Avrupa bir enkaz halindeydi. Amerika bu zengin pazarı kazanmak istiyordu. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'deki SSCB tehdidi Amerika'nın bu girişimini kolaylaştırmıştı. Amerika bu hedefini gerçekleştirmek amacıyla psikolojik hazırlıklara başladı. Bu dönemde Amerika'nın kendi kıtasına kapanma anlayışından sıyrılıp Avrupa içlerine girmesi ve kendine pazar araması gerekiyordu.

Sonuç olarak Amerika uluslararası ortamda söz sahibi, ve ülkeleri yönlendiren büyük güç olma yolunda ilerledi. İkinci dünya savaşı doğuda SSCB , batıda Amerika ve Batı Avrupa olmak üzere iki kutup oluşmasına sebep oldu. Bu bağlamda Türkiye her ikisinin ortasında, kritik bir noktadaydı. SSCB'nin Avrupa'ya açılan kapısı aynı zamanda batıya karşı tampon bölge konumundaydı. Herhangi bir

saldırı karşısında ilk işgal edilecek yer olmasından dolayı da Amerika'nın SSCB karşısında Türkiye'yi göz önünde bulundurmasında etkili olmuştur.⁶¹

3.1.2. Dönemin Hükümetleri

1950-1960 yılları arasında kurulan hükümetler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3: 1950-1960 yılları arasındaki hükümetlerin listesi

Cumhurbaşkanı	Hükümetler	Dışişleri Bakanları
Celal Bayar (22 Mayıs 1950 27 Mayıs 1960)	I.Adnan Menderes Hükümeti- DP (22 Mayıs 1950-09 Mart 1951)	Fuat Köprülü (22 Mayıs 1950 20 Haziran 1956)
	II.A.Menderes Hükümeti-DP (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954)	
	III.A.Menderes Hükümeti DP (17 Mayıs 1954-09 Aralık 1955)	
	IV. A.Menderes Hükümeti DP (09 Aralık 1955-25 Kasım 1957)	Fatin Rüştü Zorlu (25 Ekim 1957- 27 Mayıs 1960)
	V. A.Menderes Hükümeti DP (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960)	

3.2. Dönemin Hükümetlerinin Programlarında Dış Politika

3.2.1. I. Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 - 09 Mart 1951) programında dış politika

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü dönemin hükümet programını şu şekilde ifade etmiştir:

"Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz Ananevi İngiliz ve Fransız

⁶¹ Aydın Alacakaptan, *Atlantik İttifakı*, Ankara, 1986, s.38- 110. ; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991, s. 184-262. ; Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara, 1969. s. 62- 78.

ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan. dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkar olan dış siyasetimizin sulhçu mahiyeti bütün dünyaca malumdur. Bu açık ve samimi siyasetimizin, coğrafi durumumuzun ehemmiyet ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibariyle, demokrasi cephesi ve cihan sulhu için mühim bir amil olduğuna inanmaktayız. Truman doktrini ve Marshall yardımıyla bu sulhçu siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir.⁶²"

Dışişleri bakanı Fuat Köprülü'nün dış politika ile ilgili yaptığı açıklamada göz önünde bulundurulacak esasları kısaca şu şekilde ifade edecek olursak:

1. Birleşmiş Milletler idealine bağlılık,
2. İngiliz ve Fransız İttifakına ve Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan dostluğuna sadakat.
3. Tüm milletlerin toprak bütünlüğüne saygılı, barışçıl politikanın devamı, bu barışçı siyaset Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile batılı devletler tarafından desteklendiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir.
4. Amerika "büyük dost" İngiltere ve Fransa "büyük müttefik" olarak görülmekte ve daha sonra da göreceğimiz üzere dış politikada hep bu devletlerin politikaları ile uyumlu politika izlenmektedir.
5. Doğu Akdeniz güvenliğini korumak için Amerika ve müttefiklerin dikkatini bu sorunlar üzerine çekmek ve sıkı dostlukla bağlı olunan Yakın Doğu devletleriyle daha iyi ilişkiler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan bir dostluk havası yaratmak istemektedir.
6. Bu emelin gerçekleştirilmesi ile sadece bu bölgelerin değil Orta Doğu devletlerinin güvenliği ve işbirliğinin oluşturulması dünyanın emniyeti için

---

⁶² Girgin, a. g. e , s. 25.

önemli olduğu belirtilmiştir. Bunun temini için çaba gösterileceği dış politika konularından birini oluşturmuştur.

3.2.2. II. Adnan Menderes Hükümeti (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954) programında dış politika

İkinci Menderes hükümetinin de dış politikası birinci hükümetin belirlediği doğrultudadır. İkinci hükümetin dış siyaseti için birinci hükümetin devamı demek de mümkündür.

"Birleşmiş Milletler idealine samimiyetle bağlı bulunan Hükümetimiz, umumi bir müşterek emniyet sisteminin kuvvetle teşekkülüne kadar, ancak hür milletler cephesinde birbirini tamamlayacak ve arada gedik bırakmayacak mevzii emniyet anlaşmaları sayesinde tecavüzleri önlemek kabil olacağına inanmaktadır.

Bir taraftan eski dostlarımız İngiltere ve Fransa ile aramızda mevcut ittifakımızı, diğer taraftan büyük dostumuz Birleşik Amerika ile her gün daha inkişaf eden samimi iş birliğimizi dış siyasetimizin iki mühim mesnedi addetmekteyiz.⁶³"

3.2.3. III. Adnan Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 - 09 Aralık 1955) programında dış politika

Üçüncü Menderes Hükümetinde dış politikada üzerine gidilecek konular daha öncekilerle paralellik göstermektedir. Ancak süreç içerisinde karşılaşılan sorunlar değişiklik gösterdiği için dış politikanın gündem maddelerine yeni eklemelerde bulunulacaktır.

"İktidara geldiğimiz zaman, dünyanın yegane müşterek emniyet teşkilatı olan Atlantik Paktı dışında bırakılmış bulunan memleketimiz. iki yıldan az bir zaman zarfında bu teşkilat içinde yer almış, ve böylece, kendi emniyetini ve müdafaa imkanlarını çok geniş nispette sağlamakla beraber NATO' ya da mühim bir kuvvet unsuru temin etmiştir. Halbuki bizden evvelki iktidar, bu hususta sarf ettiği mesai

---

⁶³ Girgin, a. g. e., s. 26.

hiçbir netice vermeyince, Türkiye için bu pakta girmek imkanı olmadığını son başvekilinin lisanı ile itiraz zorunda kalmıştı.

Biz NATO Teşkilatı içinde, müşterek dünya emniyetinin hususundaki faaliyetimizi devam ettirirken, diğer taraftan da alınan şu tertiplerle temin ve takviyesi hususunda çatışmaktan geri durmadık.

Bu vesile ile dost Yugoslavya'nın Sayın Devlet Reisi Mareşal Tito'nun memleketimize yaptığı ziyaretin mesut hatırasından bahsetmekten büyük bir memnuniyet duymaktayız.

Şu son aylarda Pakistan ile de bir anlaşma akdetmiş bulunuyoruz. Bu anlaşmalar Atlantik Paktı gibi, Birleşmiş Milletlerin yüksek ideallerine dayanan müşterek sulh ve emniyet tertipleridir.

Dünya sulhunu ve medeniyetini tehdit eden umumi tehlike karşısında, bunu karşılayacak kudrette ve gediksiz bir emniyet sistemi veya birbirini tamamlayacak emniyet sistemleri kurmak, sulh ve hürriyet aşkı bütün milletler gibi bizim de başlıca gayemizdir. Bundan dört yıl evvel, Birleşmiş Milletler tarafından Kore'de müşterek emniyet cephelerinin kurulmasında Türkiye'nin takip ettiği faal ve dürüst siyaset o günden bugüne kadar her meselede tecelli etmiş ve dış siyasetimizin sağlam ve insani prensiplere bağlı olduğu umumiyetle kabul edilmiştir.

Müşterek emniyet meselesinden bahsederken, bu hususta şimdiye kadar maddi ve manevi büyük fedakarlıklar yapmış ve yapmakta olan Birleşik Amerika'ya karşı şükran ve muhabbetlerimizi ifade etmek ve karşılıklı itimat ve görüş birliğine dayanan bu münasebetlerin her gün daha kuvvetli inkişafından duyduğumuz bahtiyarlığı belirtmek isteriz.⁶⁴

Dolayısıyla üçüncü Menderes hükümetinin dış politika konularını şöyle sıralayabiliriz:

1. Daha önceki iktidarın dış politikada başaramadığı Atlantik Paktına katılmanın bu hükümet tarafından gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmiştir. İki yıl içinde de bu teşkilata katılmış böylece kendi emniyetini geniş nispette sağlamanın yanı sıra NATO'da önemli bir güç unsuru oluşturmuştur.

---

⁶⁴ Girgin, a. g. e. , s. 26-27.

2. NATO içinde dünya barış ve güvenliği için faaliyetin devamına çalışılmış ve buna da devam edilecektir. Bunun neticesinde Yugoslavya dostluk ilişkileri oluşturulmuştur.
3. Pakistan ile yapılan antlaşma, Birleşmiş Milletler'in ideallerine dayanan müşterek barış ve güvenliğin düzenini sağlama hedefini gerçekleştirmiştir.

Dördüncü ve Beşinci hükümetin dış politika konuları dışişleri bakanlarının açıklamalarında şöyle ifade edilmiştir:

3.2.4. IV. Adnan Menderes Hükümeti (09 Aralık 1955 - 25 Kasım 1957) programında dış politika

Dördüncü hükümetin dış politika konuları dışişleri bakanlarının açıklamalarında şöyle ifade edilmiştir:

"Harici siyasetimize gelince: Harici siyasetimiz şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müşterek emniyet ve topyekün sulh esaslarına istinat edecektir. Sulh ve emniyet cephesinin müdafaasını sağlamak üzere dahil bulunduğumuz ve kurduğumuz muntakavi müşterek müdafaa paktlarının gittikçe daha kuvvet bulmasına matuf gayretlerimize hızla devam edeceğiz. Bu maksatla bir yandan Birleşmiş Milletlerdeki yapıcı faaliyetimize devam ederken diğer taraftan da, kurucularından bulunduğumuz Balkan Paktı ile Bağdat Anlaşmasının her an biraz daha inkişafına çalışacağız.

Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerinde büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkan yoktur Bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu her hangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere, burada açıkça ifade etmek isteriz.⁶⁵"

Kıbrıs konusuna hükümet programlarında değinilmeye başlanmıştır.

---

⁶⁵ Girgin, a. g. e., s. 28.

3.2.5. V. Adnan Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960) programında dış politika

Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu dış politika yaklaşımını şu şekilde ortaya koymuştur:

"Şimdi harici siyasetimizi izaha çalışacağım: İkinci Dünya Harbinin fiili olarak bitmesinden bugüne kadar uzun seneler geçmiş olmasına rağmen. milletlerin istiklal ve hürriyetlerim teminat altında bulunduran ve adil prensiplere dayanan bir sulh nizamının henüz teessüs etmediği, hatta teessüs etmek şöyle dursun, zaman ilerledikçe beynelmilel ihtilafların tehlikeli istikametlere doğru yol alıp gittiği görülmüyor.

Yüksek prensip ve gayeler, dış siyasetimizin istikametini tayin ve ona ilham kaynağı teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının esas itibariyle dünyada sulh ve emniyetin teessüsü gayesine ehemmiyetli hizmetler ifade etmekte olduğuna kaaniyiz. Zaman zaman bu teşkilatı gayelerinden inhiraf ettirebilmek için bazı üyeler tarafından girişilen hareket ve teşebbüslere rağmen Birleşmiş Milletlerin dünya sulhüne hizmette devam etmekte bulunması memnuniyetle müşahede ettiğimiz bir vakiadır.

Dünya sulhüne hizmet maksadıyla vücuda getirilmiş olan ikinci bir teşekkülden, NATO teşkilatından da bahsetmek isteriz.

Tecavüze karşı kendilerini müdafaa etmek isteyen Garp milletlerinin Birleşmiş Milletler Anayasası'na uygun olarak vücuda getirdikleri bu teşekküle en halis niyetlerimizle ve sadakatle bağlıyız. NATO'nun milli emniyetimizin takviyesi bakımından olan tesiri büyüktür ve emniyet vericidir. Bilmukabele bizim de bu teşkilatı takviye hususundaki gayretlerimiz küçümsenecek derecede değildir.

Bağdat Paktına gelince: Bu pakt Orta Şark'ta emniyet ve istikrarı temin bakımından kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmamıştır.

Bütün Arap milletlerine ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen içtimai. tarihi, ciddi ve hakiki sebeplere istinaden kardeşlik bağlarıyla merbutuz. Şüphesiz ki. Orta-Şark milletlerinin bilhassa kardeş saydığımız Arap Milletlerinin her birisinin

hürriyet ve istiklallerine sahip olarak refah ve saadete kavuşmaları aziz emelimiz olduğu kadar milli mevcudiyetimiz için de bir teminattır.

SSCB ile olan münasebetlerimize gelince: Bu münasebetlerin mensup bulunduğumuz müdafaa topluluklarından tecrit edilerek mütalaasına imkan yoktur. NATO ve Bağdat teşekkülleri azası olarak vaziyeti mütalaa edip hissedeceğimiz emniyet nispetinde ve müttefiklerimizle aynı seviyede olmak üzere SSCB ile olan münasebetlerimizi devam ettirmek kararındayız.⁶⁶

Dışişleri bakanların açıklamalarına bakılarak dış politikada gündemi oluşturan konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İkinci Dünya savaşının ardından ortaya çıkan ideolojik soğuk savaş ve devletlerin adaletli barışı sağlayacak bir düzen oluşturmamaları sonucunda kendi aralarında gruplaşarak karşılıklı güven ve dostluk taahhütleri vermek durumunda kalmışlardır. Türkiye dünyanın bu durumu karşısında barış içinde yaşamayı amaç edinmiştir.
2. Türkiye bağımsızlık içinde bütün iyi niyeti ve imkanları ile adil bir barışa hizmet etmeyi hedeflemiş ve dünya barışına katkıda bulunmak için yerini almıştır. (NATO, Birleşmiş Milletler kastedilmektedir.)
3. Bu doğrultuda Batılı devletlerin görevlendirmesiyle Orta Doğu savunmasının liderliğini üstlenmiştir. Orta Doğu da kendisinden beklenen emniyet ve istikrarı sağlam görevini Bağdat Paktını yaparak, yerine getirmiştir.
4. Arap devletlerine ve ayrıca Suriye ile eskiden beri var olan kardeşlik bağlarına dayanarak onların hürriyete ve refaha kavuşmaları için çaba gösterilmiştir.
5. Türkiye kendi emniyetiyle birlikte mensup olduğu savunma cephesinin de emniyetini koruma gayesindedir.
6. SSCB ile ilişkilerin devamı istenmekte ve oluşturulan paktlara SSCB'nin de katılımı istenmektedir.
7. Filistin meselesinin BM tarafından çözüme kavuşturulması istenmektedir.

---

⁶⁶ Girgin, a. .g .e. , s. 29-30.

Türkiye dış politikasının gayesi dünyada barış ve bulunduğu bölgede barış, huzur ve sükunet içinde yaşamayı temin etmektir. Bunun için kendisi gibi düşünen milletler içinde çalışmak yani NATO ve Birleşmiş Milletler içinde yer almaktır.

Batılı devletler arasında siyasi ve askeri anlamda işbirliğine gitmek ve iktisadi birleşmeyi geliştirmek için olumlu adımlar atılmak için çalışmalar yapılmaktadır.

Dışişleri bakanlarının yaptıkları açıklamalara dayanarak Türkiye'nin gelişme ve değişme sürecinde batıyı kendine örnek almakla kalmayıp bu dönemde tamamıyla Batı taraftarı politika izleneceği anlamı çıkarılabilir. Tabii bunda yalnızlık bunalımının atılması ve müttefik arayışı da etkili olmakla birlikte ekonomik, iktisadi, sosyal, askeri yardımların da payı büyüktür. Dönemin hükümetleri dış politika da çizdikleri yolda ne kadar başarılı olduğu ise bir sonraki konumuzda anlatılacaktır.

3.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansıması

3.3.1. I., II., III., IV. ve V. Adnan Menderes Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımlarının uygulama alanına yansıması

Dönemin dış politikasının ilk gündem maddesini NATO'ya üye olmak oluşturmaktadır. Tabii olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana hep batı eksenli politika yürütülmeye çalışılmış, bu doğrultuda inkılaplar ve ilkeler belirlenerek *Türk Milletinin çağdaş medeniyetler seviyesine* ulaşması hedef gösterilmiştir. Bundan önceki hükümetlerin dış politikasında da olduğu gibi Menderes Hükümeti de adımlarını batıya göre fakat daha çok Amerika'ya göre atmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinin sebepleri arasında, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan yalnız kalma korkusu, Amerika'ya duyulan sempati ve en son SSCB'nin istekleri karşısında Amerika'nın kendisine destek olması neticesinde bu desteği devam ettirme çabası olarak gösterilebilir. Yine hep batı yanlısı politika

izleyen Türkiye, 1949'da da Avrupa Konseyinin kurulmasında rol oynamıştı ve bunun doğal neticesi olarak da üyeliğinin kabul edilmesini bekliyordu.

"Siyasal ve ekonomik liberalizmin Türkiye'de benimsenebilmesi için, ülkenin batının tüm kurumlarında yer alması gerekliydi. "67 Fakat Türkiye'nin bu çabaları pek de olumlu sonuç vermedi. CHP hükümetinin girişimlerini başlattığı NATO'ya üyelik başvurusunu Menderes Hükümeti devam ettirdi. BM'in Kore'ye asker gönderme kararı almasının ardından Türkiye de fırsatı NATO açısından değerlendirerek 25 Temmuz 1950'de Kore'ye asker göndereceğini bildirdi. Ardından 1 Ağustos 1950'de tekrar başvurdu, fakat olumlu yanıt alamadı. Türkiye'nin ikinci başvurusunun reddedilmesinden sonra "Amerika Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının, örgütün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan raporun önemli rolü vardı...Raporunda , NATO üyeliği yerine, Türkiye ve Yunanistan'a Akdeniz Paktının kurulması için ortak çalışmalar yapma önerisinde bulunuldu. Türkiye bu öneriyi soğuk karşıladı. Çünkü tek yönlü bir taahhüt altına girmeye yanaşmıyor, bağlayıcı hükümleri olan bir antlaşmaya imza koymak istiyordu."68"

Misak-ı Milli sınırları dışında bir bölgeye askeri müdahalede bulunmamış olan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesiyle dış politikada büyük bir adım atılmış oldu.

15 Mayıs 1951'de Amerika, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önerdi. Çünkü SSCB 1949 da nükleer silahlara sahip olduğunu açıklamıştı.⁶⁹ Dolayısıyla Amerika, SSCB'nin olası saldırısı karşısında müdahale edebilmek için Türkiye'den üs istemiş, Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleşmeden isteğin yerine getirilmeyeceği cevabını almıştı. SSCB 'nin saldırısına karşı ilk tehlikede olan Türkiye idi ve Türkiye'nin işgal edilmesi demek Avrupa'nın güvenliğinin tehlikeye girmesi demektir. Bununla birlikte Orta Doğu petrollerine yakınlığı açısından da önemli bir konumda bulunan Türkiye'nin NATO kapsamına alınmasında etkili

---

⁶⁷ Oran, a. g. e., s. 544.

⁶⁸ Oran, a. g. e., s. 546.

⁶⁹ Oran, a. g. e., s. 548.

olmuştu. 16- 20 Eylül 1951'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısına Türkiye ve Yunanistan davet edildi ve 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyesi oldular.⁷⁰

*"Türkiye ısrarla NATO'nun kuruluşundan itibaren NATO'ya girinceye kadar bu isteklerini tekrar etmiştir. Nihayet 1952 yılında da Türkiye NATO'ya girmiştir."*⁷¹

Türkiye'nin NATO'ya alınmasından sonra Amerikan yardımlarında bir artış yaşandı. Bu yardımların amaçları arasında olası SSCB saldırısına karşı savunma alanında Türkiye'yi güçlendirme hedefinin yattığına daha önce değinmiştik. Bununla birlikte Türkiye'nin Amerika sempatisini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen bu ülke yardımlarını devam ettirerek Türkiye'yi kendi tarafında tutmaya çalışıyordu. SSCB'ne karşı tampon bölgede olan Türkiye'nin kendi tarafında olması Amerika için vazgeçilmez bir unsur gibi görünmektedir.

*"Türkiye, özellikle askeri yapısını güçlendirmek ve böylece NATO içindeki rolünü daha iyi gerçekleştirebilmek için, Amerika'dan sürekli olarak dış yardım aldı."*⁷²

Bu durum Türkiye'nin de işine geliyordu. Çünkü batılılaşma ve batılı uluslar arasında yer almanın yolu dış politikasının, Amerika dış politikasıyla uyum içinde olmasından geçiyordu. Bu uyum ne kadar olursa o ölçüde Amerika yardımlarının devam edeceği hatta artacağı ümit ediliyordu.

*"Demokrat Parti iktidarı sırasında da, Türkiye'nin batılılaşması... için politikalar üretilmeye devam edildi. Fakat Demokrat Partinin batı anlayışı Amerika ile özdeşleşmişti. Başbakan Menderes Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapmanın, çağdaşlaşmakla aynı anlamı taşıdığını düşünüyordu."*⁷³

Amerika'dan alınan yardımlar onların istediği alanlarda kullanıldı. Yardımlarla tarım makineleri ve yol yapım aletleri alındı. Bu makineler Amerika'dan alındığı için de yedek parçaları doğal olarak oradan getirilebiliyordu. Yani Amerika verdiği yardımı dolaylı olarak geri almış oluyordu.

Amerika ile olan ilişkilerimiz büyük oranda hükümet programımızla paralel gitmektedir. Yunanistan ile ilgili ilişkilerimizi açıklarsak;

⁷⁰ Sezai Orkunt, *Türkiye-Amerika Askeri İlişkileri*, İstanbul, 1978, s. 78.

⁷¹ Selahattin Deniz, *Dünya Siyasetinde Türkiye'nin Yeri ve NATO*, Ankara, 1973, s. 74.

⁷² Ramazan Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, İstanbul, , 2001, s.79.

⁷³ Oran, *a. g. e.* , s. 552.

1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasıyla iki ülke arasında yakınlaşmalar başladı. 29 Ocak - 5 Şubat 1952'de Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında Türk-Yunan Daimi Karma Komisyonu kurularak, ekonomik, ticari ve siyasal işbirliği sağlamak amacını gerçekleştirdi. Türk- Yunan tütününün pazarlanması, Ege adaları ve Anadolu arasında karasularda ortak balıkçılık faaliyetlerinin geliştirilmesi, karşılıklı vize uygulamasının kaldırılması ve gümrük birliğinin kurulması konusunda, ayrıca savunma konusunda da işbirliği yolları aranacaktı. İki ülke bölgesel güvenlik konusundan Yugoslavya ile de temasa geçecekti. Bu görüşmeler Balkan ittifakının habercisi oldu.

26 Nisan 1952'de Başbakan Menderes, Yunan başkanının ziyaretine karşılık olarak Atina'yı ziyaret etti. Bu yakınlaşmanın ardından 8 Haziran 1952 de ilk defa bir Yunan Kralı ve Kraliçesi Türkiye'yi ziyareti gerçekleştirdi. Arada Kıbrıs sorunu devam etse de bu yakınlaşmaya gölge düşüreceği düşüncesiyle açıkça tartışılmamıştı.

1952 Ağustos'unda Türkiye iki ülke arasındaki vize uygulamasını kaldırma kararını bildirmesinin ardından pek çok Yunanlı turist Türkiye'yi ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Atina'yı ziyareti ve daha sonra Batı Trakya'ya gitmesi ile Gümülcine'de Celal Bayar Lisesini açılışına katılması dostluğu daha da peçinledi.

Tüm bu gelişmeler sonucundan Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında "Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" adı altında imzalanan Balkan Paktı, 25 Şubat 1953'te Atina'da parafe edilip üç dışişleri bakanları tarafından Ankara'da imzalandı.

9 Ağustos 1954'te Bled kentinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında ittifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmaları" ile Balkan Paktı, Balkan İttifakına dönüştü.

"*Balkan İttifakı, SSCB 'den tehdit algılayan ve aralarında sorun bulunmayan üç Balkan ülkesinin batıdan aldıkları destekle oluşturdukları bir savunma mekanizmasıydı.*"⁷⁴

Ancak SSCB'nde Stalin'in ölmesi üzerine yönetimin değişmesiyle dış politikada yumuşama başladı. Daha önceki yönetimin Yugoslavya'yı ekonomik abluka altına alması ve yeni yönetimin ablukayı kaldırması ve Yugoslavya'yı ziyaret etmesi ile ilişkiler yumuşadı. Daha önce tehlike olarak görülen Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya ile yakın ilişkilere girmesinin altında yatan nedenler arasında kendisine karşı oluşturulan Balkan İttifakını kırmak olduğunu söyleyebiliriz.

Bu gelişmeler yaşanırken öte yandan Kıbrıs meselesi tekrar gündeme geldi. 1954'ten itibaren Kıbrıs uluslararası bir nitelik kazanmış 1955'te Türkiye'nin soruna taraf olması ile anlaşmazlık daha da artmıştı. İlişkilerin bozulmasında 1955'te sürekli konseyin ikinci toplantısının Atina'da yapılmasını engelleyen Yunanistan, 6- 7 Eylül olaylarında oluşan hasarın Türkiye tarafından giderilmedikçe işbirliği yapmayacağı açıklamasında bulundu. Böylece Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin yumuşamasının ardından ortaya çıkan dostluk neticesinde oluşan Balkan İttifakı yine iki ülkenin aralarındaki sorunların tekrar gündeme gelmesiyle ilişkilerin bozulması bu ittifakın geçerliliğini kaybettiğini göstermektedir.

1950-1954 yılları arasında ortaya çıkan yakın ilişkiler, bundan sonra devam etmedi. Gerek Kıbrıs sorunu gerekse Ege sorunuyla, ilişkiler sıkıntılı bir döneme girdi. İlişkilerin kötüye gitmesi iki ülkedeki azınlıkları da etkiledi. Çünkü iki ülke de ilişkilerin iyi olduğu dönemde azınlıkların durumunda iyileştirmeler yapmış fakat ilişkiler kötüye gidince azınlıklar da sıkıntı yaşamışlardır. Azınlık sorunu iki ülkenin birbirine karşı koz olarak kullandıkları bir mesele haline geldi.⁷⁵

Yunanistan ile ilişkilerimiz hükümet programlarımızda çok irdelenmemiştir. Ancak uygulama alanında Yunanistan ile birçok konuda ilişki kurmak zorunda kalmış ve işbirliğinde bulunmuş olduğumuz görülmektedir.

⁷⁴ Oran, *a. g. e.*, s. 591.

⁷⁵ Hüseyin Agun, *Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960*, Ankara, 1997, s. 98. ; Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dış Politikası*, Ankara, 1990., s. 45. ; Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara, 1997, s. 66. ; Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, İstanbul, 2000, s. 135-138. ; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*, Ankara, 1991. s. 101-181.

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Menderes Hükümetlerinin bir diğer ana maddesi Kıbrıs sorunuydu.

*"NATO dışında bir dış politika saptamayan ve batı ittifakı içinde gerek İngiltere gerekse Yunanistan'la dostluğuna öncelikli yer veren Türkiye Kıbrıs konusunda politikasızlığı yeğleyerek, İngiltere'nin politikasını desteklemekle yetindi. Adada statükonun korunmasını, eğer adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa Türkiye'nin söz hakkı olması gerektiğini açıklamakla yetindi. Ankara'nın Yunan hükümetini cesaretlendiren bu tutumu 1955'te İngiltere'nin Türkiye'yi soruna taraf yapmasına dek sürecekti."*⁷⁶

Yunan başbakanı 16 Ağustos 1954'te Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine başvurarak "eşit haklar ve self determinasyon ilkelerinin, Birleşmiş Milletler koruyuculuğu altında Kıbrıs adasında yaşayan nüfusa uygulanması" maddesinin kurulun gündemine konulmasını istemesi üzerine ilk kez Kıbrıs sorunu uluslar arası sorun olarak dünya kamuoyunun gündemine taşındı.

20 Haziran 1955'te İngiltere Yunan ve Türk hükümetlerine "Doğu Akdeniz'in siyasal ve savunmaya ilişkin sorunlarının" görüşüleceği bir konferansın Londra'da toplanacağını bildirdi. Türkiye'nin çağrışı olumlu karşılmasının aksine Makarios itiraz etti. Türkiye'nin görüşlerini Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu "Coğrafi yakınlık, Kıbrıslı Türklerin varlığı, statükodan memnun olduğu ancak durumda değişiklik yapılacaksa adanın eski sahibi olarak Kıbrıs'ın Türkiye'ye geri verilmesini" şeklinde belirterek daha önceki politikanın aksine bir politika izliyordu. Daha önce İngiltere'nin kararı doğrultusunda politika izleyen Türkiye son gelişmeyle Yunanistan'la karşı karşıya geliyordu.

İngiliz dışişleri bakanının 6 Eylül'de yaptığı açıklamada Kıbrıs'ın kendini yönetme aşamasına geçebileceğini belirmesi Türkiye ve Yunanistan tarafından reddedildi.

Kıbrıs'ta 6-7 Eylül olaylarının yaşanmasının ardından dostluğun bundan sonra tekrar kurulmasının zorluğunu göstermenin yanında, Türkiye'nin de Kıbrıs politikasını belirledi.

---

⁷⁶ Oran, a. g. e. , s. 598.

Öte yandan Kıbrıs'ta da gerginlikler hat safhaya ulaşmış Türk- Rum silahlı mücadelesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirecek kadar artmıştı. Ocak 1959'da Türk ve Yunan temsilciler arasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına ilişkin Zürih'te görüşmeler başladı. Menderes, Karamanlis, Zorlu ve Averof 6 Şubat 1959'da bir araya geldiler. Görüşmeler "Türkiye'nin ortak bir komutanlık kurulması, adada üs edinmek istemesi ve adada bulundurulacak Türk askerlerinin sayısının arttırılması"nı istemesi üzerine dağılma noktasına geldiyse de "Yunanistan'ın ortak komutanlığı kabul etmesi, Türkiye'nin üsten vazgeçmesi, asker sayısının azaltılmasıyla" sorun çözümlendi.⁷⁷

Böylece on beş yıldır Türkiye Yunanistan arasında problem olan Kıbrıs sorununun ilk aşaması Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla çözümlendi.

Menderes Hükümetlerinin Orta Doğu ilişkilerine bakacak olursak dostane denge politikaları güderek programında belirttiği şekilde politikalar ürettiği görülmektedir.

Amerika ve İngiltere'nin Orta Doğu ile ilgili çıkarlarının korumak için eskiden beri bu bölgeye yakın ilkelerle ilişkileri de yakın tutmaya çalışıyorlardı. Bu doğrultuda batı yanlısı politika izleyen Türkiye ideal lider olarak görünüyordu. Ancak Türkiye'nin İsrail'i tanınması Arap dünyasının tepkilerini çekmişti. Orta Doğu savunmasının kurulması bütün Arap ülkelerinin katılımını gerektiriyordu. Türkiye - Mısır arasındaki ilişkilerin bozulması da 1954 'de diplomatik kriz sonucunda yaşandı ancak Türkiye Orta Doğu savunmasının liderliğini üstlenmişti ve bu olayı fazla büyütmeyerek hasır altı etti.⁷⁸

"Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan bozulmanın nedeni bu diplomatik krizden çok daha önemli bir siyasal liderlik mücadelesinden kaynaklanıyordu. Orta Doğu devletleri ikiye bölünmüşlerdi: Batıyla işbirliği içindeki devletlerin önderliğini Türkiye; Batıya karşı siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan devletlerin önderliğini Mısır yapıyordu."⁷⁹

Türkiye ile Irak arasında imzalanan Karşılıklı İşbirliği Anlaşması ile Orta Doğu liderliği çalışmalarına devam eden Türkiye aynı anlaşmayı Suriye ve Lübnan'a

⁷⁷ Oran, a. g. e., s. 609.

⁷⁸ Oran, a. g. e., s. 610.

⁷⁹ Oran, a. g. e., s. 621.

da teklif etti ise de ret cevabı almıştır. Bağdat Paktı olarak bilinen Türkiye -Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasının amacı "Bağıtlı taraflar, güvenlik ve savunmaları için BM yasasının 51. maddesine uygun bir biçimde işbirliği yapacaklar" şeklinde ilk maddede ifade edilir. Ancak Irak'ın anlaşmanın tüm Arap devletlerine açık olacağını, İsrail için bunun söz konusu olamayacağını bildirmesi İsrail tarafından tepkiyle karşılandı.⁸⁰

Irak'la yakın ilişkilerinden dolayı Ürdün'ü de Bağdat paktına dahil etmek isteyen Türkiye 1955'te burayı ziyaret ederek İsrail'e karşı Filistin sorununda Ürdün'ü destekleyeceklerine dair güvence verdi. Ancak Ürdün'de yönetim değişikliğinin ardından bu ülkenin pakta katılmayacağı kesinleşti.

14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde Irak'ta askeri darbenin gerçekleştirilmesiyle monarşi yıkılmıştı. Tabii bu durum bölge politikasını da etkilemişti. Irak'ta yaşanan darbe karşısında Türkiye, Amerika ve İngiltere'nin uyarısı ile hareketsiz kaldı. Diğer Batılı devletlerin Irak'taki yeni yönetime ılımlı yaklaşması neticesinde Türkiye de ılımlı bir politika izledi ve 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni yönetimi resmen tanıdığını bildirdi.⁸¹

Bağdat Paktı, Türkiye açısından bir başarısızlık oldu. Türkiye'nin Arap ülkelerine yakınlaşma politikası ve onları SSCB'nden uzak tutmaya çalışmasının aksine, Arap devletlerinin bağımsızlıklarına saygı göstereceğini belirten, ekonomik gelişimleri için yardım önerilerinde bulunan, emperyalist politika gütmeyen SSCB'ne yaklaşan Arap devletleri Türkiye'nin teklif ve girişimlerini sonuçsuz bıraktı. Türkiye Arap devletlerini batıya yaklaştıramadı, Emperyalist politika izlemekle suçlandı ve batıdan istediği desteği alamadı, İsrail'le arası bozuldu. Dolayısıyla bu "*orta doğuyu komünist tehlikeden koruma*" ve "*Batının çıkarlarını savunma*" politikası güden DP, iktidarının sonuna kadar bu siyasetini sürdürdü.

Türkiye'nin Arapların gözünde prestijini düşüren bir başka olay da Süveyş bunalımıydı. Süveyş sorununu Türkiye'nin boğazlar meselesine benzeten Mısır, Türkiye'nin arabuluculuk yapmasını istedi. Fakat Türkiye her zamanki gibi batılı devletlerle birlikte hareket etti. Süveyş sorununu İngiltere ve Fransa güç kullanarak halletme yoluna gittiler. İsrail ile anlaşarak Mısır'a saldırı düzenlenmesi

⁸⁰ Oran, *a. g. e.*, s. 624.

⁸¹ Oran, *a. g. e.*, s. 632.

kararlaştırıldı. 1956'da bu devletlerin saldırgan tutumunun uluslararası ortamda büyük tepkiyle karşılanmasının ardından onlar da geri çekildiler. Türkiye; İngiltere ve Fransa'nın saldırısını uluslararası hukukun ihlali olarak görmesinin yanı sıra olaylardan Mısır'ı sorumlu tutarak ilginç bir tavır sergiledi. Batılı devletlere karşı yumuşak tepki gösteren Türkiye İsrail'e karşı sert tepki gösterdi ve İsrail'deki büyükelçisini çekti.⁸²

1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurduklarını açıklamaları üzerine Türkiye bu örgütü tanıdığını belirtmesine rağmen bu örgüt karşısında Irak ile Ürdün 14 Şubat 1958'de bir federasyon kurma kararını da desteklediğini belirterek ikili bir siyaset izlediğini gösterdi.

Türkiye; Arap - İsrail savaşında BM'nin kararı ile oluşturulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda yer aldı. Komisyonda Yahudi yanlısı Amerika, tarafsız Fransa , Arap yanlısı olarak da Türkiye bulunarak dengeli bir şekilde tarafların temsil edileceği düşünülmüştü. Ancak Türkiye batı yanlısı bir politika izlemiş ve Araplara karşı tarafsız davranmıştır. Çünkü bu dönemde Marshall Planı ve Truman Doktrininin yürürlüğe sokulmuş olması da Türkiye'nin, İsrail'in bağımsızlığına ilişkin tarafları uzlaştırma politikasını izlemesinde etkili olduğunu gösterir.

1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye ile İsrail arasında yakın ilişkiler başlamış ancak Bağdat Paktında bu ilişkiler zedelenmişti. Çünkü Irak pakta katılmak isteyen Arap devletlerine paktın açık olduğunu bildirip, ancak İsrail'i bunun dışında tutması, bu örgütün İsrail'in kendisine yönelik tehdit olarak algılamasına sebep olmuştur. Bağdat Paktına çok önem veren Türkiye, İsrail'in bu Paktı eleştirmesi üzerine Türkiye- İsrail ilişkileri gerildi. Son olarak Süveyş bunalımı ile Türkiye'nin İsrail'den elçisini çekmesi iki ülke arasında soğukluğun başlamasına neden oldu.⁸³

Bu dönemin dış politikalarını özetleyecek olursak batı dünyası ve Amerika ile ilişkilerin sıkılaştırılması, güvenliğimiz için NATO'ya girmemiz ve dış yardımlardan azami faydalanarak iktisadi kalkınmamızı sağlayıp ayakta durmaya çalıştığımız

⁸² Oran, *a. g. e.*, s. 629.

⁸³ Süha Bölükbaşı, *Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa*, Ankara, 1999, s. 138-152. ; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, 1972, s. 37-81. ; Şaban H. Çalış-İhsan D. Dağı, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, 2001. s. 80-81.

görülmektedir. Türkiye; İngiltere ve Amerika'nın desteğiyle Orta Doğu liderliğine soyunsa da , batı yanlısı politika izlemesi, Süveyş bunalımında batı taraftarı bir politika izlemesi, İsrail'i tanınması ile Mısır başta olmak üzere Orta Doğu devletlerinin güvenini sarsmıştır. Böylece Orta Doğu liderliği hayali suya düşmüştür. Dolayısıyla dönemin hükümeti çeşitli sebepleri de göz önünde bulundurarak tercihinin daima batıdan yana yapmıştır. Türk- Amerikan ilişkilerini yönlendiren temel noktalara da değinmekte fayda görüyoruz. Amerika'nın Türkiye'yi desteklemesinde; Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemli bir noktada olması, Basra Körfezinin güvenliği açısından anahtar bir ülke olması ve bölgedeki dengeyi etkileyebilecek bir konumda olması, NATO'nun kuzey kanadını SSCB'ye karşı koruyabilmesi için dış destek ve yardıma ihtiyaç duyması, Türkiye'nin limanlarını, boğazları, askeri üslerini Amerika'nın çıkarları doğrultusunda kullandırması önemli bir etkiye sahiptir. Tüm bu niteliklere sahip ve batıya yakın, ekonomik anlamda zayıf bu ülke batının da işine geldiği gibi Türkiye de sahip olduğu bu niteliklerin farkına varıp daima bunları kullanmayı bilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
27 MAYIS ASKERİ DARBESİNDEN 12 EYLÜL ASKERİ
DARBESİNE KADAR HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DIŞ
POLİTİKA
(1960 -1980)

4.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Hükümetleri

4.1.1. Dönemin genel özellikleri

Bu dönem soğuk savaşın devam etmesiyle beraber tarafların artık statükoyu kabullenmeleri sonucunda ilişkilerin yumuşaması ile başlamıştır. Batı kanadını Amerika, doğu kanadını ise SSCB'nin oluşturduğu İki bloğun liderlerinin kendi bloklarındaki üyeleri tam olarak denetleyememeleri, bloklar arası rakip üyelerin birbirleriyle ilişkilerini geliştirmesine yol açmış, rakip ülkeler arasında yumuşamaya hız kazandırmıştır. Türkiye ise başlangıçta karmaşık gözükken bu atmosferden genelde yararlanmasını bilen bir ülke konumunda olacaktır.

Bu dönemin güçlü devletleri arasında olmasına karşın Amerika'nın uluslar arası belirleyiciliği kısmen azalmıştır. Bunun nedenlerinin başında; Amerikanın Vietnam savaşı ile beliren ekonomik sıkıntıları, siyasal ve politik arenada buhranlara yol açmış olması ve bunun karşısında Sovyetler Birliğinin dünya üzerindeki nüfuz bölgelerini arttırması olarak görebiliriz.

Blokların karşılıklı zayıflıklarından yararlanan üçüncü dünya ülkeleri bağlantısızlar hareketini başlatarak politik arenaya bir hareketlilik getirseler de başarılı olduklarını söylemek güç olacaktır.

Dış politikamızı büyük ölçüde etkileyen unsurlardan biriside askeri darbelerdir. Türkiye 1960-1980 döneminde üç askeri darbe yaşayarak, demokratik ve siyasi anlamda çok çalkantılı bir dönem atlatır.

Türkiye bu dönemde daha 27 Mayıs Askeri darbesi yeni yapıldığı halde, Kıbrıs sorunu devreye girmiş, Türkiye dış politikada özerklik çığırını açmadığı halde, DP'nin her şeyine karşı çıkıldığı bir ortamda Johnson Mektubuna kararlı bir

cevap verilmiştir. Arap-İsrail savaşlarında ilk defa Arapları destekledi. 1974 yılında Amerika baskısıyla yasaklanan haşhaş ekimini tekrar serbest bıraktı. Kıbrıs'ta bir değişiklik olmadığı halde, Amerika'nın silah ambargosunu 1978'de tamamen kaldırttı. Türkiye bu dönemde batıya olan ekonomik ve siyasal bağımlılığı azaltacak dış politika girişimlerinde bulundu. Sanayinin alt yapısı ile ilgili batılı devletlerin beklenen yardımları gelmeyince 1967 yılından itibaren SSCB'ye yanaştı. SSCB'nin çok düşük faizle ve uzun vadeli olarak verdiği krediler Türkiye'nin hem ekonomik durumuna katkı sağladı, hem de batı karşısında özerkliğini arttırdı.

Türkiye'nin bu kararlı politikaları ekonomik ve toplumsal kaos içinde olduğu, Dünya Bankası'na tam bir muhtaçlık içinde bulunduğu bir dönemde gerçekleşti. 1960'lardan itibaren oluşan uluslararası denge, batıyı meşgul eden petrol bunalımı, SSCB ile ilişkilerin düzelmesi ve güçlenmesi dış politika açısından ümit verici olaylar arasındadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yeni kuruluyor olması nedeniyle batının Türkiye'ye önem vermesi Türkiye açısından büyük olanak sağlamış ve yeniden denge gücü oluşturulmuştur.

Bu ortamda Türkiye'nin politikası Batı karşısında görece olarak özerkleşti, fakat temelde değişmedi. Türkiye 1970'lerin ortalarına kadar kolaylıkla batı yardım ve kredisi aldı. Türkiye istese bile artık batıdan ayrılabilir durumda değildi. Ekonomik anlamda bağımlı bir döneme girilmiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı öncesinden beri ilk defa, ideolojik gözlük kullanmayan bir dış politika üretti. Bu kararlı dış politika ortamının en özerk ve önemli örneği olan 1974 Kıbrıs çıkartması da günümüze kadar Türkiye'ye sürekli baş ağrısı oldu.⁸⁴

---

⁸⁴ Oran, *a. g. e.*, s. 670-680.

4.1.2. Dönemin hükümetleri

1960-1980 arasında kurulan hükümetler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4: 1960-1980 yılları arasındaki hükümetlerin listesi

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları	
Cemal Gürsel (27 Mayıs 1960- 15 Mart 1966)	I.Cemal Gürsel Hükümeti (30 Mayıs 1960-05 Ocak 1961)	Selim Rauf Sarper (28 Mayıs 1960-26 Mart 1962)	
	II.Cemal Gürsel Hükümeti (05 Ocak 1961-20 Kasım 1961)		
	VIII.İsmet İnönü Hükümeti CHP-AP (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962)		
	Cemal Gürsel (27 Mayıs 1960- 15 Mart 1966)	IX. İ.İnönü Hükümeti CHP-YTP (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963)	Feridun Cemal Erkin (26 Mart 1962-19 Şubat 1965)
		X. İ.İnönü Hükümeti CHP (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)	
		Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti AP-CKMP-YTP (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965)	Hasan Esat Işık (23 Şubat 1965-22 Ekim 1965)
Cevdet Sunay (28 Mart 1966-28 Mart 1973)	I.Süleyman Demirel Hükümeti AP (27 Ekim 1965-03 Kasım 1970)	İhsan Sabri Çağlayanğil (27 Ekim 1965-12 Mart 1971)	

Cevdet Sunay (28 Mart 1966- 28 Mart 1973)	II.S.Demirel Hükümeti AP (03 Kasım 1969-06 Mart 1970)	İhsan Sabri Çağlayangil (27 Ekim 1965-12 Mart 1971)
	III. S.Demirel Hükümeti AP (06 Mart 1970-26 Mart 1971)	
	I.Nihat Erim Hükümeti (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)	Osman Olcay (26 Mart 1971-03 Aralık 1971)
	II.N.Erim Hükümeti (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)	Ümit Haluk Bayülken (11 Aralık 1971- 26 Ocak 1974)
	Ferit Melen Hükümeti AP-CHP-MGP (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973)	
Fahri Korutürk (06 Nisan 1973- 06 Nisan 1980)	Naim Talu Hükümeti AP-CGP-MGP (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974)	Turan Güneş (26 Ocak 1974-07 Ekim 1974)
	I.Bülent Ecevit Hükümeti CHP-MSP (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974)	
	Sadi İrmak Hükümeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975)	Melih Esenbel (13 Ekim 1974- 31 Mart 1975)
	IV. S.Demirel Hükümeti AP-CGP-MSP-MHP (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)	İhsan Sabri Çağlayangil (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)
	II. B.Ecevit Hükümeti CHP (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977)	Gündüz Ökçün (21 Haziran 1977- 21 Temmuz 1977)
	V. S.Demirel Hükümeti AP-MSP-MHP (21 Temmuz 1977- 05 Ocak 1978)	İhsan Sabri Çağlayangil (21 Temmuz 1977-05 Ocak 1978)
	III. B.Ecevit Hükümeti CHP-CGP-DP (05 Ocak 1978-12 Kasım 1979)	Gündüz Ökçün (05 Ocak 1978- 12 Kasım 1979)
	VI. S.Demirel Hükümeti AP (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980)	Hayrettin Erkmən (12 Kasım 1979- 12 Eylül 1980)

4.2. Dönemin Hükümet Programlarında Dış Politika

Dönemin hükümetlerinin dış politika gündeminin ortak noktaları olduğu gibi zaman zaman ortaya çıkan sorunlarla da dış politikaya bazı gündem maddelerinin eklendiği görülür. Biz burada hükümetlerin yürütecekleri dış politikaya dair açıklamaları öncelikle dışişleri bakanlarının konuşmalarıyla belirteceğiz. Genel anlamda üzerinde durulan ana noktalar açıklamaların sonunda maddeler halinde sıralanacaktır. Dışişleri bakanları hükümetlerinin dış politika yaklaşımlarını şöyle belirtmişlerdir:

4.2.1. I. ve II. Cemal Gürsel Hükümetleri (30 Mayıs 1960 - 05 Ocak 1961 / 05 Ocak 1961- 20 Kasım 1961) programlarında dış politika

27 Mayıs Askeri darbesinden sonra dış politikada barışçıl yaklaşımdan ödün verilmeyeceği ve önceki müttefiklerimiz ile ilişkilerimizin düzeyinin değişmeyeceği mesajı verilmiştir.

"Dış politikada, İnkılap Hükümetimizin, vazife başında bulunduğu müddetçe takip edeceği siyasetin ana hatları, daha 27 Mayıs 1960 sabahının ilk saatlerinden itibaren Türkiye radyoları ile, memleket umumi efkarına ve bütün cihana ilan edilen prensiplere dayanmaktadır.

Dış siyaset alanındaki gayemiz, her şeyden evvel Türk Milletine karşı gösterilen hürmet ve itimada uygun bir siyaset takib etmektir. Türkiye, kimseye karşı düşmanlık hisleri beslemez. Uzatılan her dost eli sıkar kendisine karşı gösterilen hakiki ve samimi dostluğa aynen mukabele eder.

İnsanlığın bugün karşılaştığı en önemli mesele, adil, devamlı ve sağlam bir barışın kurulmasıdır. Böyle bir barışın kurulması ancak devletlerin bağımsızlıklarına saygı göstermek ve milletlerin hürriyet ve istikrar içinde refah ve terakki yolunda ilerlemelerine imkan vermek suretiyle kabildir.

NATO müttefiklerimizden bahsederken Amerika Birleşik Devletleri ile olan samimi ve ileri dostluk bağlarımıza işaret etmemek mümkün değildir. Başkan Eisenhower'in Türkiye devlet ve hükümet başkanına gönderdiği mesajında belirtilen

bu dostluğun karşılıklı gayretler sayesinde ve müşterek menfaatlerimiz istikametinde daha da inkişaf etmesi için elden gelenin yapılacağı tabiidir.

Dost ve müttefik Yunanistan ile olan münasebetlerimize de işaret etmek isteriz. Bu münasebetlerin Kıbrıs meselesinin hallinden sonra ananevi bağlarımıza ve müşterek menfaatlerimize uygun olarak geliştiğim memnuniyetle müşahede ve bu gelişmenin ilerde daha da kuvvet bulmasını samimiyetle temenni etmekteyiz.

Kıbrıs'taki cemaatimizin haklarının ve menfaatlerinin korunmasına ve Kıbrıslı soydaşlarımızın istikbalinin teminat altına alınmasına imkan verecek olan Zürih ve Londra Anlaşmalarının nihai tekemmül safhasına ulaşmaktayız.

Kıbrıslı soydaşlarımızın Kıbrıs Cumhuriyeti bünyesinde milletimizden ve Hükümetimizden daima görecekları yakın alaka ve muhabbetle yürekleri ferah ve başları dik olarak şeref ve vakarla vazifelerim yerine getireceklerine, mesuliyetlerim alacaklarına ve refah ve saadet içinde yükselip ilerleyeceklerine inanıyoruz.

Türkiye, mensup bulunduğu ittifaklar haricinde kalan devletler ile de münasebetlerim Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun olarak ve giriştiği taahhütler çerçevesinde geliştirmek azmindedir.⁸⁵"

Tekrarlanan Kıbrıs sorunu artık dış politika programında yer almış Kıbrıs'taki soydaşlarımızın haklarının korunacağına dair teminat varılmıştır. NATO müttefikleriyle ve Amerika ile iyi ilişkiler ve dostluğun devamının sağlanacağı belirtilmiştir.

4.2.2. VIII. İsmet İnönü Hükümeti (20 Kasım 1961 - 25 Haziran 1962) programında dış politika

Dış politikamız şu şekilde ifade edilmiştir:

"Dış politikamızın temelini 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh,' ilkesi teşkil etmektedir.

Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak. bütün milletler için barış, hürriyet, adalet ve hak eşitliği esaslarına dayanan devamlı bir dünya nizamının kurulması, başlıca hedefimizdir.

---

⁸⁵ Girgin, a. g. e. , s. 31.

Her şeyin üstünde tuttuğumuz bağımsızlığımızın ve bütün milli menfaatlerimizin, ancak böyle bir nizam içinde en iyi şekilde konulabileceğine inanıyoruz.

Bu ana hedefleri geliştirme yolunda Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan beri, milletlerarası işbirliğine, ortak güvenlik prensibine, taahhütlerimizin sadakatte yerine getirilmesine ve ihtilafların barışçı yollarla halli usulüne önem verilmiştir.

NATO ittifakı dahilindeki bağlarımıza ilaveten, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer üye devletler ile iki taraflı olarak da samimi ve ileri dostluk münasebetlerimiz mevcuttur.

Komşumuz Yunanistan ile, Kıbrıs meselesinin hallinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımıza ve müşterek menfaatlerimize uygun olarak gelişen münasebetlerimizin daha da kuvvet bulmasına önem vermekteyiz.

Sınır komşularımız Irak ve Suriye ile aramızda mevcut dostluk bağlarının daha da kuvvetlenmesi hususunda, karşılıklı anlayış içinde bulunduğumuzu görmekten büyük memnuniyet duymaktayız.

Afganistan ile mevcut ananevi dostluk münasebetlerimizin gelişmesine hususi bir önem veriyoruz.⁸⁶

Dostane ilişkilerimize devam edileceği söylenmekle beraber Yunanistan ile Kıbrıs sorununun barışçıl yollardan çözüme ulaşması yolunda adımlar atılmasının gerektiği vurgulanmıştır. Doğu sınırimızdaki komşularımızla da ilişkilerin daha iyiye gideceği öngörülmektedir.

4.2.3. IX. İsmet İnönü Hükümeti (25 Haziran 1962 - 25 Aralık 1963) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı önceki hükümet programından farklı olarak şöyle ifade edilmiştir:

"Komşumuz ve müttefikimiz Yunanistan ile münasebetlerimizdeki son gelişmeler arzu edilen seviyeye yönelme müjdesini taşımaktadır. Mevcut pürüzlerin giderilerek, münasebetlerimizin müşterek menfaatlerimize ve dostluk ve ittifak

---

⁸⁶ Girgin, a. g. e. , s. 34.

bağlarımıza uygun bir seviyeye getirilmesi hususunda uyduğumuz samimi ve kuvvetli arzunun Yunan Hükümetince de aynı tarzda paylaşıldığını görmekle çok bahtiyarız. Bu yolda devam etmekte olan müşterek gayret ve çalışmalarımızın hem iki memleket, hem de mensup olduğumuz ittifak camiası menfaatleri bakımından çok verimli olacağına inanmaktayız.

1 Temmuz referandumu ile mukadderatını bizzat tayin etmiş olan Cezayir halkına karşı müşterek bir mazinin mahsulü olarak beslediğimiz samimi dostluk hisleri malumdur. Büyük Kuzey komşumuz SSCB ile münasebetlerimizi, mevcut Milletlerarası taahhütlerimizle ahenkli olmak kılmak ve karşılıklı saygı esasına dayanmak üzere, iyi komşuluk münasebetleri çerçevesi içinde geliştirmek arzumuzdur.⁸⁷"

Önceki hükümetten farklı olarak SSCB ile ilişkilerimizi geliştirme arzumuz vurgulanmıştır.

4.2.4. X. İsmet İnönü Hükümeti (25 Aralık 1963 - 20 Şubat 1965) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı önceki hükümet programından farklı olarak şöyle ifade edilmiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının devamlı umdeleri arasında akitlere sadakat başta gelir. Bildiğiniz gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti ile aramızda özel bağlar kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin, imzalamış olduğu antlaşmaların iyi niyetle tebrik ederek bütün vatandaşların refah ve saadete ulaştırılmasını daima temenni etmişizdir. Fakat bir bütün teşkil eden Londra ve Zürih Anlaşmaları yersiz ve mesnetsiz teşebbüslerle ortadan kaldırılmaya çalışılmış bu konuda tarafımızdan yapılan bir çok uyarılar Kıbrıslı Rum idarecilere kaale alınmamış ve son facia bize büyük elem vermiştir. Kendisinin ahitlere gösterdiği sadakati ve riayeti başkalarından da aynı şekline bekler. Sorumsuzlukla girişilen hareket karşısına memleketimiz bir bütün olarak Kıbrıslı kardeşlerimizin hukukunun korunması ve ahitlere riayet olunması hususundaki iradesini katıyetle izhar etmiştir.

---

⁸⁷ Girgin, a. g. e. , s. 37.

Türkiye'nin Batı Camiası ile ve bu arada Avrupa Konseyi ile işbirliğinin her sahada kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temel hedeflerinden biridir. 12 Eylül 1963 de Ankara'da Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması bu bakımdan pek önemli bir gelişme olarak kaydetmek isterim. Bu anlaşma, memleketimizi batı alemi ile kader birliğine götürecektir. Bu tarih bir belge mahiyetindedir. Dileğimiz, Anlaşmanın biran evvel yürürlüğe girerek fiiliyata intikal etmesidir. Hükümetimiz bu yolda gereken çalışmaları yapacaktır.⁸⁸"

Kıbrıs konusu artık ciddileşmeye başlamıştır. Bu arada Avrupa ile ekonomik olarak ilişkilerde bulunmanın önemi vurgulanmaya başlamıştır.

4.2.5. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (20 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965) programında dış politika

Hükümetin dış politika yaklaşımı şu şekilde açıklanmıştır:

"Büyük Atatürk'ün dış politikamıza verdiği millilik vasfına bu politikanın şahsiyetli olmasına atfettiğimiz ehemmiyet büyüktür. Hükümetimiz Türk dış siyasetinin tesir sahasını genişletmek, bütün dünya milletleri ile ilişkilerimiz inkişaf ettirmek, Milletlerarası meselelerde yapıcı bir zihniyette hareket etmek, barış da vasi na kendi bölgemizde ve dünyada hizmet edecek teşebbüslerden kaçınmamak azmindeyiz.

Avrupa Ekonomik Camiası ile Türkiye arasında akdedilmiş olan Ortaklık Anlaşmasının bütün icaplarını yerine getirmeye hususi bir ehemmiyet atfedeceğiz. SSCB ile iyi komşuluk münasebetlerini idame ettirmeyi büyük bir samimiyetle arzu ediyoruz. SSCB ile münasebetlerimizde müspet bir inkişaf husule gelmiş olmasını memnurlukla karşılıyoruz. Türk-Sovyet münasebetlerinin daima iyi şartlar altında cereyan etmesini temin, dış politikamızda ehemmiyet atfedeceğimiz bir husus olacaktır.

Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin milletlerarası doğan haklarımızın bütününi korumak, Türk cemaatini yeni tecavüz baskılardan masun tutmak için. milli

---

⁸⁸ Girgin, a .g .e. , s. 41.

hasletlerimizden mülhem olan bir azimle hareket edeceğimizi derhal ifade etmek isteriz.

Bu, bizim için, ahdi olduğu kadar milli ve insani bir vecibedir. Kıbrıs meselesinin Akdeniz Bölgesinde çok vahim bir ihtilaf yaratması ihtimalinin hala giderilemediği bir vakiadır.

Meseleye barışçı yollarla bir çözüm şekli bulunması samimi temennimizdir. Bunun için ilgililerle müzakereye daima amadeyiz. Bu tutumumuzu zaaf telakki etmek çok büyük hata olur.

Kıbrıs meselesinin Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de tahakkuk etmiş olan muvazeneyi vikaye edecek bir çözüm şekline bağlanması pek isabetli bir yol açacaktır. Biz dış politikamızda diğer devletlerin haklarına riayeti kendimize şiar edinmiş bir milletiz; kendi haklarımızın da son gücümüze kadar bekçisi olacağımızdan kimse şüphe etmemelidir.⁸⁹"

Önceki hükümetlerden farklı olarak Kıbrıs meselesinde artık haklarımızı korumaya azimli olduğumuz dile getirilmeye başlanmıştır.

4.2.6. I. Süleyman Demirel Hükümeti (27 Ekim 1965 - 03 Kasım 1970) programında dış politika

Hükümetin dış politika görüşü şu şekilde ortaya konmuştur.

" Dış siyasetimizin hedefi Türkiye'nin bir kül halinde uzun vadeli milli menfaatlerim korumak olduğuna göre, bu siyasetin bütün milletin desteğine mazhar olacak bir nitelik taşıması lüzumuna inanıyoruz. Bu siyasetin ancak, milli birlik ve dayanışmaya istinat ettiği takdirde başarılı olabileceğim müdrik bulunan Hükümetimiz, icraatında bu temel görüşe daima ve titizlikle bağlı kalacaktır.

Dış politikaya istikamet verirken, bir yandan bu temel prensiplere riayet etmek, diğer yandan bugünkü milletlerarası realiteleri kaale almak zaruri olacaktır.

Türkiye, başka alanlarda da birçok bölgesel vasıta teşekkülün üyesi bulunmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatının ve Avrupa Konseyi'nin üyesi bulunuyoruz. AET'nin ortak üyesiyiz. İran ve Pakistan ile "Kalkınma için

⁸⁹ Girgin, a. g. e. , s. 44.

Bölgesel İşbirliği" Teşkilatını kurmuş bulunuyoruz. Bütün bu teşekküllerin faaliyetlerine yapıcı bir şekilde katılmağa ve bunlar içindeki işbirliğini karşılıklı bir tesianüt zihniyeti içinde geliştirmeye mecburuz.

Bu prensipler dairesinde komşu SSCB Birliği ile iyi komşuluk münasebetleri idame ettirmek arzusunu Türkiye daima beslemiştir. Bu itibarla, iki memleket arasındaki münasebetlerdeki müspet gelişmeyi memnuniyetle kaydediyoruz. Biz bu esaslar çerçevesinde SSCB Birliği ile iyi komşuluk münasebetlerinin idamesine ve gelişmesine ehemmiyet atfediyoruz. Ve buna gayret edeceğiz.

En büyük milli davamız olan Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki kahraman soydaşlarımızın hak ve menfaatleri uygun bir şekilde halledilmesi hükümetimizin değişmez hedefidir.

Zürih ve Londra Antlaşmalarının tesis ettiği statü malumdur. Kıbrıs meselesinin aynı zamanda, Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de tahakkuk etmiş olan muvazenenin ihlal edilmemesi gerektiği de bir vakiydir.⁹⁰"

Yunanistan ile aramızdaki Kıbrıs sorunu artık Akdeniz'e sirayet ettiği burada belirtilmiştir. Önceki hükümetler gibi çevre ülkeler ile dostluk ilişkilerinin devam ettirileceği vurgulanmıştır.

4.2.7. II. Süleyman Demirel Hükümeti (03 Kasım 1970 - 06 Mart 1970) programında dış politika

Hükümetin dış politika yaklaşımı şu şekilde ifade edilmiştir:

"Dünya barış ve istikrarın kurma ve koruma yolunda Birleşmiş Milletler Teşkilatına bir bütün olarak verilmiş bulunan görevlerin daha müessir bir şekilde yerine getirilmesi için sarf edilecek gayretlere katılacağız. Bu çalışmaların sürekli olmasına yardımcı olacağız.

Kıbrıs meselesinde son dört yıldan beri önemli sayılması gereken gelişmeler olmuştur. Zorlamalar, kısıtlamalar yerine barışçı arzuların uyandığı görülmektedir. ihtilafın en yakın taraflarını teşkil eden Türk ve Rum cemaatleri arasında ortaklık

---

⁹⁰ Girgin, a. g. e. , s. 47.

şartlarını yeniden gözden geçirmek üzere bir buçuk yıldan beri görüşmeler yapılmaktadır. Kıbrıs'ta bugün geride kalan ortam düşünüldüğü taktirde bunun bir ilerleme teşkil ettiğini kabul etmeye imkan yoktur.

Kıbrıs meselesi çok taraflı bir dava niteliğindedir. Bu bakımdan taraflardan sadece birinin öne sürdüğü dilekler ve kayıtlara göre ihtilafın çözümlenebilmesi mümkün değildir. Bu meselenin halli bütün tarafların haklarını ve meşru menfaatlerini bağdaştırmak suretiyle imkan dahilinde girebilir. Bunun yolu ise müzakere yoludur. Milletimizin en önemli davası olan Kıbrıs meselesinde, cemaatimizin haklarının korunmasında ve milli çıkarlarımızı aynı azimle takibe devam edeceğiz. Kıbrıs konusunda kaydedilecek ilerlemelerin son zamanlarda olumlu gelişme istidadı gösteren Türk-Yunan münasebetlerim de müspet yönde etkileyeceğinden şüphe yoktur.

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ortaklığı; milli menfaatlerimize ve plan hedeflerimize uygun bir yol olarak kabul ediyoruz.⁹¹"

Önceki hükümet gibi çevre ülkeler ile dostane ilişkilere devam edileceği vurgulanmış, Kıbrıs meselesinde haklarımızı koruyacağımız dile getirilmiştir.

4.2.8. III. Süleyman Demirel Hükümeti (06 Mart 1970 - 26 Mart 1971) programında dış politika

Hükümetin dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Devletler arasında barışçı münasebetlerin gelişmesine ve işbirliği zihniyetinin yerleşmesine katkıda bulunmaya devam edeceğiz. Milletlerarası ilişkilerimizin genişliğine ve derinliğine geliştirilmesine gayret edeceğiz.

Arap-İsrail ihtilafında bugüne kadar takip edilen esaslara uygun bir politika izlemeğe devam edeceğiz. Orta Doğuda her ülkenin yararına sürekli bir barışın kurulabilmesi için, silah kuvvetiyle toprak kazancı sağlanması ve çözümlerin emrivakilerde aranması gibi metotlara iltifat edilmemesi gerektiği görüşündeyiz.

---

⁹¹ Girgin, a. g. e. , s. 52.

Kıbrıs meselesinde çeşitli yollar denenmiştir. Sonuç ve başarı sağlamayan baskı metotlarına avdet suretiyle netice almak niyetlerinin çıkar yol olmadığını açıklıkla anlaşılmış olması gerekir. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluş esasları ve mevcut denge çerçevesinde bir çözüme ulaşılması mümkündür. Hükümetimiz bu husustaki tutumunu sonuna kadar muhafaza edecektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığımız yeni bir dönemin eşiğine varmış bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve politika önemi gün geçtikçe kıymet kazanan bu ortaklığın menfaatlerimize en uygun şekilde geliştirilmesinin gayreti içindeyiz.⁹²"

Önceki hükümetlerden farklı olarak ilk defa Arap-İsrail anlaşmazlıkları dış politika programımıza konu olmuştur.

4.2.9. I. Nihat Erim Hükümeti (26 Mart 1971 - 11 Aralık 1971) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Hükümetimizin dış politikası büyük Atatürk'ün çizdiği temel ilkeler gereğince yürütülecektir.

Amerika Birleşik Devletleri ile karşılıklı saygı ve anlayışa dayanan sıkı dostluk ve ittifak ilişkileri içinde bulunuyoruz. Zaman zaman bazı meselelere farklı açılardan bakmakta olmamız ülkelerimiz arasında karşılıklı anlayış ve samimiyete dayanan dostluğun tabii sayılması gereken bir tezahürü, sağlamlığının en açık delili ve her iki ülkenin mensup olduğu batı dünyasının siyasal felsefesinin icabıdır.

Kıbrıs Türk Toplumunun anlaşmalarda sağlanan haklarına Rum idarecilerinin yeni bir saldırışı karşısında Türkiye elinde olan her imkanı kullanarak soydaşlarının güvenliğini korumaya öteden beri olduğu gibi, bu gün de kararludur.⁹³"

Amerika ile görüş ayrılıkları ve yaklaşan Kıbrıs müdahalesi artık programda kendini iyice hissettirmeye başlamıştır.

⁹² Girgin, a. g. e. , s. 56.

⁹³ Girgin, a. g. e. , s. 60.

4.2.10. II. Nihat Erim Hükümeti (11 Aralık 1971 - 22 Mayıs 1972) programında dış politika

Hükümetin dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Ortak savunma örgütü olan Kuzey Atlantik İttifakının güvenliğini artırmadaki önemli rolü devam etmekte ve aynı zamanda Avrupa'da yumuşamanın gerçekleşmesine de etkili bir şekilde yardımcı olmaktadır Bu örgütün karşılaştığı sorunları amaçlarına uygun düşünce birliği içinde çözümlenmeye çalışmasa devamlılığının ve sağlamlığının gerçek teminatı olacaktır.

SSCB Birliği ile ilişkilerimizi dış politikamızın ana ilkeleri şeklinde geliştirmek için iyi niyetle çaba harcamaktan geri kalmayacağız.

İran ve Pakistan ile mevcut yakın ve dostane ilişkilerimizi yürütmekte olduğumuz çok taraflı işbirliği ile daha ileri seviyede çalışacağız.

Avrupa Toplulukları ile ilişkilerimizi 1963 Ankara anlaşmasında yer alan amaçlara ulaşacak şekilde geliştirmek azmindeyiz Bu çerçevede iç planda da gerekli tedbiri en süratle ele almak ve kalkınma gayretlerimize buna göre yön vermek durumundayız.

Ortak Pazara tam üye olmadan önce Katma Protokolde ve diğer anlaşmalarda milli sanayimizin gelişmesine engel olacak mahiyette uygulamalarla karşılaşılması için gerektiğinde değişiklikler istenecektir.

Açıkça tekrarlamak isterim ki Türkiye'nin ve Kıbrıs Türk toplumunun antlaşmalarla tanınmış bulunan haklarına yapılabilecek herhangi bir yeni saldırı, bir oldu bitti, Türk milletini tek vücut halinde ve bütün gücü ile karşısında bulacaktır.⁹⁴"

---

⁹⁴ Girgin, a. g. e. , s. 62.

Amerika ile ilişkilerimiz artık programda çok fazla yer kaplamazken aynı oranda Kıbrıs sorunu dış politika programında fazlaca yer kaplamaya başlamıştır. Avrupa ile ilişkilerimiz ise Amerika ile ilişkilerimize nazaran artmıştır.

4.2.11. Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972 - 15 Nisan 1973) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Bu cümleden olarak Birleşmiş Milletler ve İhtisas Teşekkülleri gibi üyesi bulunduğumuz milletlerarası örgütlerle ilişkilerimizin geliştirilmesine özel bir itina gösterilecektir.

Amerika Birleşik Devletleri ile yakın dostluk ve ittifak bağlarımız vardır. Son yıllarda gelişen karşılıklı anlayış ve saygı esasları çerçevesinde daha sağlam temellere dayanan ilişkilerimizi geliştirmeye hükümetimiz gayret sarf edecektir

Hükümetimiz kuzey komşumuz Sovyet SSCB ile komşuluk ilişkilerinin sürdürülüp geliştirilmesine değer vermektedir.

İran ve Pakistan ile olan ilişkilerimiz çok dostanedir ve sağlam temellere dayanmaktadır. Bu ilişkilerimizi, aramızda esasen mevcut olan iki ve çok taraflı yakın işbirliği esasları çerçevesinde daha ileri seviyelere ulaştırmaya çalışacağız.

Ortadoğu anlaşmazlığının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli kararı çerçevesinde adil bir çözüme bağlanması samimi dileğimizdir.

Kıbrıs Devleti, milletlerarası bir antlaşma neticesinde kurulmuştur. Bunun yanında bir de Türkiye Devleti için bazı hak ve vecibeler doğuran bir Garanti Antlaşması vardır.

Hükümetimiz antlaşmalarla tanınmış hukukuna ve Adadaki Türk toplumunun Kıbrıs devletine ortak olma vasfından doğan haklarına hanel gelmemesi kaydıyla Kıbrıs sorununun ilgili tarafların hak ve menfaatlerim bağdaştıracak şekilde barışçı yollarla çözümlenmesine gayret sarf edecektir.⁹⁵"

---

⁹⁵ Girgin, a. g. e. , s. 64.

Önceki hükümetlerden farklı bir programı yoktur. Kıbrıs artık programların ayrı bir bölümünü teşkil etmeye başlamıştır.

4.2.12. Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973 - 26 Ocak 1974) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Bu itibarla, NATO'nun gelişmekte olan dünya şartları karşısında hem savunma gücüne hem de üyeleri arasında eşitlik prensibine istinat eden dayanışmayı muhafazaya büyük önem atfediyoruz.

Orta Doğu anlaşmazlığının basından beri gayet açık bir siyaset izlemekte olan Türkiye, kuvvet kullanılması veya tehdidiyle toprak ve siyasi avantaj kazancı sağlanmasına karşıdır.

Amerika Birleşik Devletleriyle dostluk ve ittifak bağlarımız mevcuttur.

Hükümetimiz, kuzey komşumuz SSCB ile olan iyi ilişkilerimize değer vermektedir.

AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile girmiş ulduğumuz ortaklık ilişkisine büyük önem vermeğe Hükümetimiz de devam edecektir.

Türkiye'nin Kıbrıs sorununu daima barışçı yoldan çözümlenmesini teyit ettiği malumdur. Bu nedenle de şimdiye kadar bu yönde bütün olumlu teşebbüslere ya ön ayak olmuş ya da onları desteklemiştir.⁹⁶"

Önceki hükümetlerden farklı bir programı yoktur. Aynı şekilde Kıbrıs ayrı bir bölüm şeklinde vurgulanmıştır.

---

⁹⁶ Girgin, a. g. e. , s. 67.

4.2.13. I. Bülent Ecevit Hükümeti (26 Ocak 1974 - 17 Kasım 1974)

programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Dış politikada amacımız Atatürk'ün kurduğu temeller üzerinde Devletler Hukuku kurallarına saygılı, Türkiye'nin bağımsızlığını gösteren bir politika izlemektir.

Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan beri üyesi olan Türkiye, devletlerarası ilişkilerde her şeyden önce bu örgütün yarasındaki ilkelere uymayı dış politikasında açıklık ve samimiyetten uzaklaşmamayı amaç edinmiştir.

Orta doğuda adil ve devamlı bir barışın gerçekleşmesi içten dileğimizdir

İki cemaatten oluşan Kıbrıs'ta, Türk Toplumunun eşit egemenlik statüsünün korunması ve Devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönü ile huzurlu bir işbirliğinin sağlanması için en isabetli çözüm şeklinin federatif bir sistemde bulunacağına inanıyoruz.⁹⁷"

Kıbrıs Barış Harekati'ndan önce okunan bu dış politika programında Kıbrıs için federatif çözüm şekli önerilmesi dikkat çekmektedir.

4.2.14. Sadi Irmak Hükümeti (17 Kasım 1974 - 31 Mart 1975) programında dış

politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Yumuşama havasının askeri ve siyasî alanlarda kurulan hassas ve nazik bir dengeye dayandığını biliyoruz. Dolayısıyla gerçekçi bir davranışla bu dengenin muhafazasının gerektirdiği fedakarlıklardan kaçınmayacağız. Bu nazik yumuşama koşulları içinde Kuzey Atlantik İttifakının savunma azim ve gücünün muhafazası gereğine inanıyoruz- Türkiye bu yönde kendisine düşen sorumlulukları üye ülkeler

⁹⁷ Girgin, a. g. e. , s. 70.

arasında savunma işbirliğinin karşılıklı ve dengeli vecibelere dayanması gerektiği anlayışı çerçevesinde yerine getirmeye devam edecektir

Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimizin bugünkü koşullarda karşılıklı anlayış, saygı ve dengeli işbirliği anlayışı içinde devam edeceğini ve giderek daha da güçleneceğini ümit ediyoruz.

AET ile ilişkilerimiz katma ve tamamlayıcı protokol çerçevesi içinde yürütülmektedir.

Orta Doğu ihtilafında Arap Ülkelerinin haklı gördüğümüz davaların desteklemeğe devam edeceğiz

Türkiye'nin bütün dünya ülkelerine karşı barışçı bir dış siyaset izlemesine rağmen komşularından bir Yunanistan ile maalesef halledilmemiş bulunan birtakım sorunları bulunduğunu biliyorsunuz. Bunların basında gayet çetin bir nitelik arz eden Kıbrıs ihtilafı ciddiyetini muhafaza etmektedir. Ege Kıta Sahanelığı ile ilgili anlaşmazlık da öneminden kaybetmemiştir.⁹⁸

Kıbrıs hareketından sonra artık Yunanistan ile ilgili problemlerimizin uluslar arası platformlarda dile getirilmeye başlandığı anlaşılıyor.

4.2.15. IV. Süleyman Demirel Hükümeti (31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Türkiye Cumhuriyetinin barışçı akitlerine ve ittifaklarına sadık karşılıklı haklara saygı esasına dayalı iyi komşuluk ve dostluk münasebetleri kurmağa önem veren millî dış politikası dikkatle devam ettirilecektir. Bununla beraber milletlerarası ortamın hızla değişen şartlarına uyabilmek üzere gerekli kararlar» ve tedbirleri zamanında almakta büyük dikkat ve titizlik göstereceğiz.

---

⁹⁸ Girgin, a .g e. , s. 72.

Hükümetimiz dünya barışım hedef tutan ve bütün dünya ülkelerine karşı iyi niyet ve dostluk duygularından ilham alan bir dış siyaset izleyecektir. Milletlerarasında sağlam bir işbirliği tesisinin bu günkü şartların bir gereği olduğuna inanıyoruz. Her ülkenin haklarına, meşru menfaatlerine karşı saygılı davranırken, iyi ilişkilerle bağlı bulunduğumuz her ülkeden de bize karşı aynı duygular ve aynı davranışları bekleyeceğiz.

Bir taraftan milletlerarası alandaki çok yönlü ve değişik ilişkilerimizi bu genel şartlar içinde daha da geliştirmek üzere çalışacak öte yandan bölgemizde ve dünyadaki barış dengesinin korunmasını da ön planda tutacağız.

Hükümetimiz dünyadaki genel yumuşama (detente) ortamının korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmağa devam etmek kararındadır.

SSCB ile izlenen iyi komşuluk siyaseti karşılıklı saygı ve karşılıklı anlayış içinde olumlu gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmelerin aynı şartlar içinde devamını samimiyetle dilemekteyiz.

Kıbrıs Devletini meydana getiren iki milli toplumun adada sulh ve sükun içinde, haklarını ve menfaatlerini uzlaştırarak yaşamalarına ve ekonomik refahlarına hizmet edecek böyle bir çözüm şekline müzakere yoluyla ulaşılmamasın bir taraftan teşvik ederken, öbür yandan da Kıbrıs'ın bulunduğu bölgede mevcut dengenin ve istikrarın muhafazasına ters düşebilecek gelişmelere meydan verilmemesi için gerekli tedbirlerin ittihazına Hükümetimizce gereken dikkat ve itina gösterilecektir.

Türk-Yunan ilişkilerim olumsuz yönde etkileyen diğer bir konu, Ege Denizi sorunlarıdır. Ege Denizinde mevcut karasuları rejiminin komşumuz tarafından tek taraflı ve sorumsuz bir kararla değiştirilmesine kalkışıldığı takdirde bu davranışının kesinlikle karşısında yer almak zorunluluğu doğar.

AET ile aramızdaki ekonomik işbirliğinin milli yararlarımıza uygun bir şekilde yürütülmesine çalışılacaktır.⁹⁹

---

⁹⁹ Girgin, a. g. e. , s. 75.

Önceki hükümetlerden farklı olarak artık Kıbrıs sorununun yanında artık Yunanistan ile Ege sorunlarımızda dile getirilmiştir.

4.2.16. II. Bülent Ecevit Hükümeti (21 Haziran 1977 - 21 Temmuz 1977) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Türkiye ve Amerika son otuz yıl içinde yakın dostluk ilişkilerini sürdürmüşler ve karşılıklı güvenlikleri gerek dünya barışı için yararlı olan sıkı bir işbirliği ve yardımlaşma içinde bulunmuşlardır. Bu işbirliğinin yararı ve etkili olması aradaki menfaat dengesine itina ve ilişkilerde eşitlik ve karşılıklı saygı esasına riayet edilmiş olmasına geniş ölçüde bağlı olagelmıştır. Bunun aynı düzeyde devamı da bu esaslara karşılıklı ve aynı şekilde saygılı olmakla mümkündür.

Kongrenin aldığı, son silah ambargosu kararı, bu ilişkilerin ve işbirliğinin dayandığı temel felsefeyi farklı anlayan bir zihniyetin ifadesidir. Bu karar Amerika'nın kendi yararları arasında bir öncelik değerlendirmesi bakımından da isabetli sayılamayacağı gibi, gerçekleştirmeye yöneldiği amaç bakımından da tamamen ters bir netice vermeye mahkumdur. Baskı yoluyla netice almanın Türk milletine karşı denenecek bir yol olmadığı tarih göstermektedir.

Komşumuz Yunanistan ile aramızdaki bütün ilişkilerin her iki ülkenin uzun vadeli menfaatlerine uygun bir düzeye çıkarılmasını arzu etmekteyiz. Milli bir dava olan Kıbrıs konusunda Türkiye ve Türk milleti olarak elde edilmek istenen sonuç üzerinde, dışta ve içte hiçbir tereddüt doğurmayacak bir siyaset izlemek baş amacımızdır.

Cumhuriyet hükümeti dış politikanın ulusal savunma politikasından ayrılamayacağına inanır. Bu inançla, Türkiye'nin savunmasını aşırı ölçüde dış desteğe ve belirti bir kaynağa bağımlılıktan esirgeyici bir ulusal güvenlik kavramı oluştururken, dış politikada da bunun gereği olan düzenlemeleri yapacaktır.

Cumhuriyet Hükümeti 1974' teki Türk Barış Harekatıyla özgürlüğe ve güvenliğe kavuşan Kıbrıs Türklerinin özgürlüklerini ve güvenliklerini sürekli kılmak, Kıbrıs Ulusal Türk Topluluğunun her alanda gelişmesini hızlandıran ve kendi kendini yönetme hakkını güvence altına alan çözümlere katkıda bulunmak üzere her çabayı gösterecektir.¹⁰⁰"

Önceki hükümetlerden farklı olarak Kıbrıs Harekatı'ndan sonra Amerika tarafından uygulanan silah ambargosuna değinilmekte ve bununla ilgili olarak milli savunma anlayışının ilk adımları vurgulanmaya başlanmıştır.

4.2.17. V. Süleyman Demirel Hükümeti (21 Temmuz 1977 - 05 Ocak 1978) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Dış ilişkilerimizi bu genel ilkelere dayalı olarak yürütür ve geliştirirken , dünyadaki ve özellikle bölgemizdeki yumuşama ortamının yerleşip, genişlemesine katkıda bulunmaya devam edeceğiz.

AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile ilişkilerimizin oluşan yeni şartlarla ahenkleştirilmesi için girişilmiş olan faaliyetlere azim ve kararlılıkla devam olunacaktır.

SSCB île mevcut iyi komşuluk ilişkilerimizin, gerçekçi ilkelere dayalı olarak geliştirilmesinin, bölge istikrarına ve bölgedeki dostane işbirliğine önemli katkısı olduğu kanısındayız.

Komşumuz Yunanistan ile aramızdaki ilişkilerin, iki ülkenin uzun süreli menfaatlerine uygun bir düzeye çıkartılmasını arzu etmekteyiz. Aramızda mevcut bütün anlaşmazlık konularına, iyi niyetle ve yapıcı bir zihniyetle yürütülecek görüşmelerle, iki tarafı da tatmin edecek çözümler bulunabileceğine inanıyoruz. Ege denizinde milli haklarımızı korumaya kararlıyız. Bu haklarımıza saygı gösterilmesi halinde sunî olarak çıkartılan ihtilafların ortadan kalkacağına kaniyiz.

---

¹⁰⁰ Girgin, a. g. e. , s. 76.

Hükümetimizin, bu düşünceler çerçevesinde, Ege Kıta sahanlığı konusunda, müzakere yolu ile bu denizin özel şartlarına ve Lozan dengesine uygun siyâsî, ekonomik menfaatlerimiz ve güvenlik gereklerimizle bağdaşan ve karşılıklı rızaya dayanan bir çözüm bulmak için gayret sarf edecektir.

Türkiye olarak Kıbrıs'da adil ve kalıcı bir çözüm getirecek olan, iki bölgeyi iki toplumlu, bağımsız ve bağlantısız bir federal devletin varlık kazanması için riayetle gereken her türlü çabayı göstermeye devam edeceğiz.¹⁰¹"

Önceki hükümetler ile paralel bir dış politika programı sunmuştur.

4.2.18. III. Bülent Ecevit Hükümeti (05 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Hükümetimiz dış politikanın ulusal savunma politikasından ayırlamayacağına inanır. Bu inançla, Türkiye'nin savunmasını aşırı ölçüde dış desteğe ve belirli bir kaynağa bağımlılıktan esirgeyici bir ulusal güvenlik kavramı oluştururken, dış politikada da bunun gereği olan düzenlemeleri yapacaklar

1974'deki Türk Barış Harekatiyle özgürlüğe ve güvenliğe kavuşan Kıbrıs Türklerinin özgürlüklerim ve güvenliklerim sürekli kılmak, Kıbrıs Ulusal Türk Toplumunun her alanda gelişmesini hızlandıran ve kendi kendini yönetme hakkını güvence altına alan çözümlere katkıda bulunmak üzere her çaba zaman yitirmeksizin gösterilecektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile düğümlenen ilişkilerimizi, Ulusumuzun, sınılaşmımızın ve ekonomimizin yararına bir çözüme ulaştırmak için gereken girişimleri derhal yapacaktır.¹⁰²"

Daha çok milli savunma ve kalkınma ile ilgili konular dile getirilmeye başlanmıştır.

¹⁰¹ Girgin, a. g. e. , s. 78.

¹⁰² Girgin, a. g. e. , s. 82.

4.2.19. VI. Süleyman Demirel Hükümeti (12 Kasım 1979 - 12 Eylül 1980) programında dış politika

Dış politika yaklaşımı şu şekilde dile getirilmiştir:

"Türkiye, Kıbrıs meselesinin müzakere yolu ile. yegane adil çözüm yolu olan, iki bölge, iki toplumlu federasyon çözümüne varabilmesi için iyi niyetli ve anlayışlı her türlü gayreti sarf edecektir.

Yunanistan ile aramızda çözüm bekleyen ve hiçbirinin çıkarılmasından Türkiye'nin sorumlu olmadığı meselelerin, iyi niyetli, barışçı müzakerelerle, her iki ülkenin menfaatine uygun olarak bir an önce halini arzu etmekteyiz.

Ege Kıt'a Sahanelığı üzerindeki haklarımızdan. vazgeçmemiz söz konusu olamaz. Ege adalarının milletlerarası anlaşmalara aykırı olarak silahlandırılmasına ve tahkimine bigane kalamayız. Batı Trakya Türklerine karşı girişilen baskı hareketlerine hassasiyet ve tepki duymaktayız.

Yunanistan'ın karasuları ile ilgili olarak bir emri vakiye kalkışmasına fevkalade ciddî sonuçları olacağını bilmemek mümkün değildir.¹⁰³"

Önceki hükümetlerden farklı olarak, Yunanistan ile ilgili olarak adaların silahlandırılması, karasuları problemleri vurgulanmaya başlanmıştır.

Hükümetlerin dış politika yaklaşımlarını şöyle özetleyebiliriz:

- 1."Yurtta sulh, Cihanda sulh" ilkesi ilişkilerde temel olacak, ülkemizde ve dünyada istikrar ve barışı sağlayıcı şartların gelişmesine gayret edilecektir.
2. Atatürk inkılapları doğrultusunda milli politika esas kabul edilmiş ve bu doğrultuda hareket edileceği belirtilmiştir.
3. Uluslararası işbirliği anlayışının gelişmesine yardımcı ve destek olunacaktır.
4. Batı ve doğu milletleri arasında güvenliğe dayanan ilişkilerin geliştirilmesi ve Avrupa'da huzur ve güveni sağlayacak çalışmalarda bulunulacaktır.
5. Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya İtalya ve diğer Batılı devletler ile yakın dostluk, işbirliği, ittifak ve ortaklık esasları çerçevesinde ilişkilere önem verilmeye devam edilecektir.

---

¹⁰³ Girgin, a. g. e. , s. 86.

6. Arap ülkeleri, Asya, Afrika, ve Latin Amerika ülkeleri ile işbirliği ve iyi ilişkiler geliştirilmeye devam edilecektir.
7. SSCB ile ve diğer komşu ülkelerle ilişkileri bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, hak ettiği eşitliği, iç işlerine karışmama dahilinde ortaya çıkan gelişmeler kuvvetlendirilecektir.
8. Ticari, iktisadi, alanda AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile ortaklığa daha da önem verilecektir.
9. Kıbrıs sorununun ve Yunanistan ile ilişkilerin Türk topluluklarının haklarını gözetme çerçevesinde çözüme ulaştırılması temel gaye edilecektir.
10. Yurtdışındaki Türklerin uluslararası antlaşmalarda kendilerine tanınan haklarına riayet edilmesi ve Türk kültürünün yaşatılması için çalışmalara hız verilecektir.
11. Türkiye diğer devletlerle yaptığı taahhütlerine sadık kalacaktır.
12. Türk ekonomisini Ortak Pazar'la ilişkilerinde ezilmeyecek, Türkiye'nin bağımsızlığını güçlendirecek bir yapıya kavuşturmaya çalışılacaktır.
13. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler karşısında ekonomik ve siyasal çıkarlarına uygun bir dış ticaret politikası izlemekte kararlı olunacaktır.
14. Türkiye maceracı politikalara girmeyecek, dış politikada aklına geleni yapmayacaktır.
15. Ege Kıta sahanlığı üzerindeki haklardan vazgeçilmeyecek. Ege adalarının milletlerarası anlaşmalara aykırı olarak silahlandırılmasına ve tahkimine kayıtsız kalınmayacaktır.
16. Yunanistan'ın karasuları ile ilgili olarak tek taraflı kararlar alması onaylanmayacaktır.
17. Türk devletini, sözü dinlenen, dostluğu aranan, düşmanlığından korkulan bir devlet olarak yüceltme yolunda her türlü gayret gösterilecektir.
18. Hedef Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak bütün milletler için barış, hürriyet, adalet, ve hak eşitliği esaslarına dayanan devamlı bir dünya düzeninin kurulması için çalışılacaktır.

4.3. Hükümet Programlarının Dış Politika Yaklaşımlarının Uygulama Alanına Yansıması

4.3.1. I. ve II. Cemal Gürsel Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması

27 Mayıs 1960'ta Askeri darbe ile yönetime el koyan askerler hemen bir açıklama yaparak Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını, bu ittifaklara üye olmanın gerektirdiği sorumluluklarını yerine getirmeye devam edeceğini bildirdiler. Bu açıklamanın temel nedeni, gerçekleştirilen darbeye Amerika'nın çeşitli nedenlerle karşı çıkabileceğinden duyulan edişeydi.

Amerikalıları meşgul eden Menderes döneminde meclise getirilmeden imzalanan ve yürürlüğe sokulan ikili anlaşmaların ne olacağıydı. Yeni Dışişleri Bakanı Selim Sarper eski dönemde yapılan tüm anlaşmalara sadık kalacağını açıklaması Amerika tarafını rahatlattı.

Öte yandan Türkiye'nin borçlarına sadık kalacağını açıklayan dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel bu borçların ödenirken NATO içinde savunma harcamalarının askıya alınabileceğini hatırlatarak Amerika'dan yapılan yardımların arttırılması gerektiği mesajını vermiş oluyordu.¹⁰⁴

Kıbrıs ile ilgili olarak Yunanistan ile aramızda bir durgunluk oluşmuştu. AET ile ilişkilerimiz gelişmektedir.

4.3.2. VIII.,IX., ve X. İsmet İnönü Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansıması

Hükümetin dış politikada en önemli problemi olan Kıbrıs konusunda yapılanlara bakacak olursak:

Aralık 1963'ten itibaren Kıbrıs'ta 1960 Anayasası hükümlerini uygulamak istemeyen Rumların Türklere yönelik saldırıları hız kazandı. 21 Aralık 1963'te

¹⁰⁴ Ayrıntı için bkz. Ahmet An, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar(1942-1962)*, Lefkoşe, 1996, s. 112. ; M. Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, İstanbul, 1980, s. 155-158.

Rumların gerçekleştirdiği ve “Kanlı Noel” olarak anılan saldırıdan sonra, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Amerika başkanına bir mektup göndererek Rum tarafına baskı yapılmasını istedi.

Amerika’dan beklediği desteği alamayan Türkiye, meclisin kendisine verdiği yetkiyle adaya üç kez müdahale teşebbüsünde bulundu ancak çeşitli nedenlerle bu teşebbüsler sonuçsuz kaldı. Amerika başkanı Johnson’dan İnönü’ye yollanan bir mektup Türkiye’nin müdahale fikrinden uzun süre vazgeçmesine neden olmuştur.

İnönü bu olayların üzerine Amerika’ya giderek başkan Johnson ile görüştü. İnönü bu görüşmelerin sonunda yayınladığı bildiride Kıbrıs konusundaki tezlerinin dayanak noktası olan Londra ve Zürih anlaşmalarının devam ettiğini kabul etti.

Böylelikle Johnson’un mektubu Türkiye’nin tek yönlü dış politikasını sorgulamasını sağladı ve çok yönlü dış politikaya geçişin bir başlangıcı oldu. Aynı zamanda Türk ordusundaki silahların çoğunun Amerika menşeli olmasının olumsuz yönleri böylelikle ortaya çıkmış oldu.¹⁰⁵

AET ile Ankara Antlaşması imzalanarak Avrupa Topluluğu yolunda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.

Bunların dışında program çerçevesinde bir politika izlenmiştir.

4.3.3. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Amerika ile iyi ilişkiler sürdürülmüş ve Kıbrıs konusunda SSCB'nin desteği aranmıştır.

"Böylece Moskova, Türkiye'yle ilişkileri geliştirme isteğini öne çıkararak siyasal platformda Makarios'a verdiği desteği çekmeye ve adada iki toplumun varlığını, dolayısıyla federasyonu kabul eden bir tezi savunmaya başlıyordu."¹⁰⁶

"SSCB-Türkiye ilişkileri 1965'ten başlayarak, 1979'da SSCB'nin Afganistan'a müdahalesine kadar karşılıklı üst düzey ziyaretler ve SSCB'den sağlanan ekonomik yardımlarla tam anlamıyla işbirliği içerisinde geçti."¹⁰⁷

Hükümet programıyla paralel bir politika uygulanmıştır.

¹⁰⁵ Orkunt, a. g. e., İstanbul, 1978, s. 78. ; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, 1994, s. 156-157.

¹⁰⁶ Oran, a. g. e., s. 731.

¹⁰⁷ Oran, a. g. e., s. 776.

4.3.4. I., II., III., IV.,V. ve VI. Süleyman Demirel Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

27 Ekim 1965'te iktidara gelen Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümet ordunun ve kamuoyunun duyduğu rahatsızlıktan etkilenerek çok sayıdaki ikili anlaşmaların bir metin içinde toplanmasından ve Amerikalı personelin statüsünü rahatsızlıkları giderecek şekilde yeniden düzenlenmesi isteğini Amerikalı yetkililerle görüşmeye başladı. Sonuçta Amerikan askeri personelinin yargılanması sırasında Türk makamlarının müdahale yetkisine getirilen kısıtlamalar hafifletildi.

1969'da o güne kadar yapılan ikili anlaşmaları bir metin içinde toplayan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.

Demirel'in açıklamalarına göre Türkiye'nin rızası alınmadan Amerikan üslerinden herhangi bir üçüncü ülkeye yönelik bir operasyon düzenlenemeyecekti. Ülkemizde bulunan Amerikan üslerinin mülkiyeti Türkiye'ye aitti ve Türk makamları bu üsleri denetleyebilecekti.¹⁰⁸

Amerika ile ilişkilerin gerginleşmeye başladığı bir dönem olmakla beraber uluslar arası ittifaklara olan bağlılığımız devam etmiştir.

SSCB ile ilişkilerimiz devam etmiştir.

"Türkiye 1967 den başlayarak SSCB'den gelen kredi ve yardımları kabul etmeye başladı. 25 Mart 1967 de imzalanan Ekonomik Teknolojik İşbirliği Anlaşması yedi sanayi kompleksinin kurulmasını öngörüyordu. Bunların arasında Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Bandırma Sülfirik Asit Fabrikası, Artvin Kereste Fabrikası, İskenderun Demir Çelik Fabrikası da vardı."¹⁰⁹

Yunanistan ile Kıbrıs hususunda mutabakata varılamamıştır. Avrupa ile ekonomik ortaklık anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır. Genel olarak hükümet programına paralel bir politika izlenmiştir.

¹⁰⁸ Oran, a. g. e. , s.760.

¹⁰⁹ Oran, a. g. e. , s.776.

4.3.5. I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Amerika ile ilişkiler gerginleşmeye devam ediyordu.

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'da uyuşturucu maddelerin kullanımında büyük bir artış gözlemlendi. Tüketimin 1960'ların başlarında artması Amerika yönetimini bu konuda etkili önlemler almaya itti.

Amerika ülkesine giren haşhaşın bir bölümünün Türkiye'de üretilen haşhaşlardan geldiğini biliyordu. Bu konu ile ilgili olarak Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması ile ilgili Türkiye'ye baskı yapıyordu.

Amerika haşhaş üretiminin yasaklanması yüzünden üreticilerin uğrayacağı zararın karşılanması için Türkiye'ye 30.000.000 dolar vermeyi önerdi. Erim hükümeti bunu kabul ederek Haziran 1971 den itibaren haşhaş ekimini ve afyon üretimini durdurdu. Fakat Amerika'nın söz verdiği yardımın üçte birini yollaması 100.000 köylünün zarar görmesine sebep oldu.¹¹⁰

Bu dönemde Kıbrıs sorunu ile ilgili müdahalede bulunulmamıştır.

SSCB muhtıra sonrasında kurulan bu hükümet ile Amerika'dan çekindiği için bekle ve gör politikası izlemiştir.

Hükümet programına paralel bir dış politika izlenmiştir.

4.3.6. Ferit Melen Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Amerika ile haşhaş krizi dolayısıyla ilişkilerimiz hükümet programındaki kadar paralel yürümemiştir.

Kıbrıs sorunu gittikçe ciddileşiyor ve Yunanistan ile ilişkilerimiz krize girmiştir.

Hükümet programıyla paralel bir politika izlenmiştir.

---

¹¹⁰ Oran, a .g .e . . , s. 780.

4.3.7. Naim Talu Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Orta doğu da Arap-İsrail savaşları dolayısıyla ortaya çıkan krizlerde Arapların tarafını tutan hükümet programıyla çelişmemiştir.

Amerika ve SSCB ile ilişkiler devam ettirilmiştir.

Kıbrıs problemi devam etmektedir.

AET ile ilişkiler devam etmektedir. Hükümet programıyla paralel bir politika izlenmiştir.

4.3.8. I., II. ve III. Bülent Ecevit Hükümetleri programlarında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansımaları

Önceki hükümetten farklı olarak artık Amerika ile kriz son safhaya girmiştir.

1973 seçimlerinden sonra iktidara gelen Ecevit liderliğindeki koalisyon hükümeti üreticilerin zararını gidermek için 1 Temmuz 1974 de haşhaş ekimini tekrar serbest bıraktı.

Türkiye'nin Kıbrıs harekatı sonucunda Amerika tarafından maruz kaldığı ambargo sonucunda Milli Savunma Bakanlığı'mızdan yapılan bir açıklama ile Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılacağı uyarısında bulunuldu ve ardından 1975'te üsler kapatıldı.

Ardından Türkiye ambargo kararına 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulmasıyla karşılık vermişti.

1979 yılı sonunda İran ile Amerika arasında meydana gelen rehinelere krizi esnasında Türkiye Amerika ye destek vermekteydi. Ancak İran'a karşı Amerika güdümünde çeşitli önlemler alma hususunda istekli değildi lakin bu İran'ı SSCB'ye kaydırabilirdi. Türkiye yaptırımlara katılmama konusunda aldığı karardan geri dönmedi ve Amerika'ya bu krizle ilgili kullanmak istediği İncirlik hava üssünü kullanmasına izin vermedi.¹¹¹

Hükümet programından farklı bir politika ortaya koymamıştır.

¹¹¹ Orkunt, a. g. e., İstanbul, 1978. s. 173. ; Sander, a. g. e., s. 158-159.

4.3.9. Sadi Irmak Hükümeti programında dış politika yaklaşımının uygulama alanına yansması

Kıbrıs Harekatından kaynaklanan gergin ortamı yumuşatıcı ılımlı bir politika izlenmiştir. Yunanistan ile ilgili problemlerimiz halen sürmektedir.

İsrail'e karşı Arap devletleri destekleyici politikalar uygulanmıştır.

Amerikanın ambargosundan kaynaklanan milli savunma politikası hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak hükümet programı ile paralel bir politika ortaya konmuştur.

Bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde, 1960 ihtilali olmuş, ardından çok partili hayata geçildiği, AET ile müzakerelerin yapıldığı, Kıbrıs sorununun dış politikamızda baş köşeye oturduğu, SSCB ile ilişkilerin geliştirildiği görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1920 ile 1923 arası dış politika Türkiye için bir hayli çekişmeli geçti. Birinci dünya savaşından müttefiki yenildiği için yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin topraklarını, ateşkes anlaşmaları bahane edilerek, daha önce bu topraklarda gözü olan devletlerce işgale başlandı. Her ne kadar bu işgallere Padişah göz yumsa da asırlarca esaret altında yaşamamış Türk milleti bölgesel direnişlerle vatan topraklarına düşmanın ayağını bastırmamaya gayret gösterdiler. İşte İstanbul hükümetinin milleti sahipsiz bırakmasıyla ve işgalci devletlerin dört bir yandan işgale başlamasıyla Milli Mücadele başlamış oldu. Türk milletinin ebedi önderi kabul edilen Atatürk'ün Samsuna çıkışıyla milli direniş başladı. TBMM'nin ilk dönem hükümeti işte bu olağanüstü bir zamanda kuruldu ve milli çıkarlar doğrultusunda dış politika ilkelerini Misak-ı Milli'yle ortaya koydu. Ortaya konulan dış politikanın temeli milli birlik ve bağımsızlığa dayanıyordu. Olağanüstü zamanda olağanüstü çabalarla milli kararlar büyük ölçüde yerine getirildi. Ancak Misak-ı Milli'den Musul, Hatay meselesinden ödün verilmek zorunda kalırsa da daha sonra Hatay'ın ana vatana katılmasıyla Misak-ı Milli'den verilen ödün lehimize sonuçlandı. Lozan'da artık yeni Türk devleti olarak anlaşmaya imza attı. 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla da ulusal bağımsızlığının adını koydu.

Türkiye 1923'ten sonra da Lozan'da yarım kalan meselelerin çözümü için uğraştı. Bu dönem için "*Haysiyetli dış politika*" deyimini kullanılmıştır. Savaştan yeni çıkmış ve kurulma aşamasında olan genç ülke tüm olumsuzluklara rağmen dış ticaretini gerçekleştirdi.

İşte "komünizme hayır" diyen Türkiye dışta SSCB ile ilişkilerini sıcak tutarak denge politikası izledi.

Aldığı dış borçları akıllıca kullanarak ekonomisinde gelişme kaydetti.

İkinci Dünya Savaşında ise Türkiye ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu dünya devletlerinin karıştığı, menfaatlerin çakiştiği ortamda İnönü'nün akıllıca siyasetiyle zarar görmeden çıkmayı bildi. Fakat savaş dışı kalma politikası savaşın sonunda Türkiye'nin uluslararası ortamda yalnız kalmasına sebep oldu. Bu yalnızlık, SSCB'nin Türkiye'yi kendinden uzaklaştırması ile artsa da , Amerika'nın Türkiye ile yakın ilişkiler kurması ile sona erdi.

1950-1960 dönemi dış politika için daha önceki iki dönemin anti-tezi niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu dönem bir savaş sonrası dönemin getirdiği olumsuzlukların yaşandığı bir dönemdir. Savaşın getirdiği ağır ekonomik sıkıntılar ekonomide dışa bağımlılığı getirmiştir. Menderes Türk dış politikasında daha önceden beri süregelen batıcılık çizgisinde yürümeye devam etmiş, bununla birlikte dengencilik çizgisinde de sapma göstermiştir. Her yönden Amerika'ya bağlılık göstermiş ve uluslararası konularda da Amerika'ya paralel olarak hareket etmiştir. Menderes dönemi aktif bir dış politika izlemiş ancak meşruiyet ve ihtiyat politikalarını da göz ardı etmiştir.

Türkiye İkinci Dünya savaşından sonra ilk defa 1960-1980 arası dönemde ideolojik anlayış içermeyen bir dış politika ortaya koydu. SSCB konusunda komünizm ile SSCB'yi ayrıştırarak ekonomik ve siyasal yarar sağladı.

Türkiye'nin içte sol kamuoyunun etkililiği konusu veya özgürlüğün olup olmaması dış politikayı da etkiledi. Sonuçta 12 Mart olayıyla sol grupları sildi ve Amerika'nın yasaklamasıyla haşhaş ekiminden vazgeçti.

Askeri darbeyle içte demokrasinin kaybolması da dış politikanın temelini kaydırdı. Ekonomide dış kaynaklara bağımlılık yaşanması bir sonraki dönemin de ekonomisinin uluslararası ekonomiye teslim olması ortamını getirdi.

1974 Kıbrıs harekati ile Türkiye Orta büyüklükte bir devlet olarak Büyük Güç'ün onaylamadığı radikal bir davranış sergiledi. Daha sonra bu hareket Türkiye'nin gündemine zaman zaman gelerek baş ağrısı oldu.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri kuruluşundan (1920-1980) günümüze kadar imkanları ölçüsünde Atatürk'ün çizdiği "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda dış politikasını yürütmüştür. Çeşitli dönemlerde içinden çıkılması zor durumlarda kalınmış , fakat milli ruh ve anlayış çerçevesinde bu zorlukları da aşmayı bilmiştir. Batı egemenliğinden kurtularak, batılı devletlerin ulaştığı çağdaşlık çizgisini yakalamayı hedeflemiş ve bu doğrultuda başarılı bir dış siyaset yürütülmüştür.

KAYNAKLAR

- Agun, H. (1997). *Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Alacakaptan, A. (1986). *Atlantik İttifakı*, Ankara: Türk-Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları.
- An, A.(1996). *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar(1942-1962)*, Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F.(1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: TTK.
- Armaoğlu, F.(1987). *20.yy. Siyasi Tarihi, 1914-80*, 4. Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, F.(1958). "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", Ankara: *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 13.
- Armaoğlu, F.(1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslan, N.(1961). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, 2. Basım, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Atatürk, M. K.(2000). *Nutuk*, , Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ataöv, T.(1969). *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara: Aydınlık Yayınları.
- Bağcı, H.(1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara : İmge Kitabevi.
- Bayur, Y. H.(1973). *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara : TTK.
- Bölükbaşı, S.(Kış 1999). *Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa*, Ankara : Liberal Düşünce Yayınları.
- Birand, M. A.(1980). *30 Sıcak Gün*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çalış, H. Ş. - Dağı, D. İ.(2001). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara: Liberte Kitabevi.
- Dağı, N. - Aktürk, B.(1988). *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, C.I, Ankara: TBMM Basımevi.

- Deniz, S.(1973). *Dünya Siyasetinde Türkiye'nin Yeri ve NATO*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Dışişleri Bakanlığı Yayınları(1973). *Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Ankara.
- Fırat, M.(1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Genelkurmay Başkanlığı(1984). *TSK Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923)*, C. IV, Ankara.
- Girgin, K(1994). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, Ankara : TTK.
- Girgin, K.(1998). *TC Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Gözen, R.(2001), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, İstanbul: Liberte Kitabevi.
- Hale, W.(1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Hatipoğlu, M.(1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara: Siyasal Yayınları.
- Kültür Bakanlığı (1992). *Atatürk Dış Politikası*, Ankara.
- Kürkçüoğlu, Ö.(1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara : Sevinç Matbaası.
- Oran, B. (Ed.)(2001). *Türk Dış Politikası*, C.I, 1919-1980, 5. Baskı, , İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orkunt, S.(1978). *Türkiye-Amerika Askeri İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yayınevi.
- Özakman, T.(1999). *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Ankara : Bilgi Yayınevi.
- Sander, O.(1998). *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O.(1994). *Siyasi Tarihi 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Selek, S.(1990). *Anadolu İhtilali*, C.I, İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Sonyel, S. R.(1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara: TTK.
- Soysal, İ.(1989). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Ankara: TTK.

Sönmezoğlu, F.(2000). *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, İstanbul : Der Yayınları.

Toker, M.(1970). *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul : Milliyet Yayınları.

Toker, M.(1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM Zabıt Ceridesi C.III, 3.Bölüm(1981), Ankara.

Turan, Ş.(1992). *Türk Devrim Tarihi*, Ankara : Bilgi Yayınevi.

Yavuzalp, E.(1996). *Liderlerimiz ve Dış Politika*, İstanbul : Bilgi Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında İzmit ilinde doğdu. İlk ve Orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1997 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ni, ardından 2001 yılında Kara Harp Okulu'nu bitirdi. 2002 yılında Tankçı subay okulundan mezun olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne katıldı. Isparta Dağ ve Komando Okulu'nda Temel Komando Kursu gördü. 2002 Temmuz ayında Denizli Tank Taburuna atandı. 2004 Temmuz'unda evlendi. 2005 yılında Amerika'nın Kentucky eyaletinde Tank Subay Temel Kursu gördü. 2002 yılından atandığı Denizli 11. Piyade Tugayı'nda görevine devam etmektedir.